

KERESZTÉNY SZOCZIOLÓGIA

ÍRTA

DR. CSEPELA LAJOS

ÓZD

MISKOLCZ
KLEIN ÉS LUDVIG KÖNYVNYOMDÁJA
1907.

EGRI EGYHÁZMEGYEI
IRODALMI EGYLETNEK
AJÁNlja A SZERZŐ

Szerző szava.

Mikor „Nagy ipari keresztény szocializmus” kiegészítése gyanánt az „Agrár, kis ipari, kereskedelmi keresztény szocializmus”-t kiadtam, lelkemben elhatározás támadt az egyház ifjú levitáit, a tanítóképzők lelkes képezészeit, a keresztény világnézet mindannyi bátor harcosait megajándékozni egy művel, mely röviden összefoglalja a keresztény szociológia alaptételeit, elkalauzol a szociális kérdés széles terein, az előadó tanároknak pedig vezérfonal gyanánt szolgál.

Elhatározásomat tett követte. Szerencsés véletlen úgy hozta magával, hogy Bosio „Il compendio della sociologia cristiana” könyvére akadtam, mely mű systematicusan, rendszeresen tárgyalja azokat a fontos szociális kérdéseket, melyeknek közlésére vállalkoztam. E művet, a szerző kegyes engedelmével választottam vezérfonálnak; ennek nyomán állítottam össze e szerény művet, mellette megjelent munkáimon kívül *Földes Béla* „*Társadalmi Gazdaságtan*”-át, *Taparelli* „*Saggio teoretico di dritto naturale*” két kötetét, *Cathrein Győző* „*Erkölcsbölcséletét*”, *Stöckl* „*Bölcséletét*”, *Lehmkuhl* „*Die sociale Frage*”, *Biederlack* „*Arbeiterfrage*”, *L. Qarriguet* „*Questions de sociologie*”, *Dehon* „*Catéchisme social*” *Pascal* „*Philosophie sociale*”, *Perin* „*Über den Reichthum*” stb. munkákat használva.

Abban a tudatban, hogy szolgálatot tettem a jó ügynek, bocsátom útra művemet. Legyen terjesztője, hirdetője a krisztusi tannak, az egyház szociális felfogásának, a gyakorlati szent kereszténységnek. Most mikor a társadalmi élet alapjai támadtnak, mikor a gazdasági kérdések uralják a helyzetet, mikor keresztény

világnézlettel homlokegyenest ellenkező szociális, gazdasági könyvek lepik el a piacot, árasztják el a könyves asztalokat, könyvtárakat, kétszeresen vált égetővé, ha mindjárt compendium alakjában megjelenő keresztény szociológiai mű. Az eszmék harczában vigasztaló, hogy sok helyen a szociológiai tanszék felállítatott. Az ifjúság oktatást nyer korunk égető problémáiról. De kellő tankönyv hiányában az előadás tárgya, menete, tisztán a tanár belátására lett bízva. E hiányon segíteni óhajt e mű. Megadja az irányt, rendszerbe öltöztetve tárja fel a szociológiát, a kiegészítést az előadóra vagy olvasóra bízva.

Nem volt czélom vaskos kötetet írni, csupán a keresztény szociológia alapvonalait óhajtottam megrajzolni.

Ózd, 1907 márczius hó.

Szerző.

Keresztény világnézet.

A lét nagy kérdései mindenkit érdekelnek. Mindenki kutat utánuk. Egyik ilyen, a másik amolyan eredményre jut. Ugyan miért? Egyszerűen azért, mert két ellentétes világnézet szerint alkottatik meg a felfogás. E két világnézet a keresztény és a materialista világnézet. Minden attól függ, milyen szemüvegen, milyen állásponton nézi, szemléli az ember a világ nagy kérdéseit.

E kérdések közé tartozik a szociális kérdés is. Aki a társadalmi kérdés elé a materializmus látóját szegezi, másnak látja mint az, aki a keresztény állásponton mond ítéletet. Másnak nézi a világot és annak tényeit, eseményeit, törekvéseit, fejlődését egy materialista és másnak a hívő keresztény. A materiális felfogás szerint nincs szellem csak anyag, nincs természetfölötti csak természetes, nincs más világ csak ez. A keresztény világnézet ennek homlokegyenest ellentmond; van Isten, van lélek, van természetföllettség, örök anyag nincs.

Félette fontos tehát a világnézet és pedig a helyes világnézet.

A szociológia *specziel* apologetikával nem foglalkozván, nem is lehet célja, feladata a materiális világnézet fesztelenségét és tarthatatlanságát bizonyítani. Ki ezzel a kérdéssel behatóan óhajt foglalkozni, azt apologetiens művekhez utalom.¹ De nem zárkozhatom el két princípiumának — melyekre Haeckel a haladásra és a józan észre való hivatkozásnak okoskodását építi — czáfolata elől.

Vogt, Büchner, Haeckel a haladás és az ész követelményeire

¹ Dr. Dudek János „Kereszténység apológiája”. Hettinger „Keresztényvédelme”. Bousfoud „Kereszténység és korunk”

hivatkoznak, amikor a pozitív kereszténységgel szakítva — materializmust hirdetnek.

Haladás! Sok dologban van haladás. És ismét vannak dolgok, amelyek a haladást kizárják. Fix, örök igazságok — mindig változatlanul maradnak. Ellenben pl. a természettudományok terén nagy haladást konstatálhatunk. Igen, de épen a természettudományok fejlődött volta nem zárja ki okvetlen az örök igazságok létét. Valamint eddig senkinek sem jutott eszébe letagadni azt, hogy $2 \times 2 = 4$, jóllehet a tudomány nagyot haladt és nem akadt józan ember aki az atya és fiú közötti viszonyt tagadásba vonja, épen úgy *haladás* címén Isten, lélek nem örök anyag stb. örök igazságok létét tagadásba venni nem észszerű, nem logikus dolog. Nem épen akkor, amidőn ez a természettudományokra való hivatkozással történik; mert a természettudományok akkor, amidőn a metafizika terére lépnek, elhagyták az ő talajukat, idegen területen mozognak, hatái sértést követnek el, nem illetékesek többé.

A józan ész a hitet, vallást, Istent, teremtést, kinyilatkoztatást stb. nem zárja ki. Maga az ész is tekintélyen, tehát hiten épül. Ezerszer hivatkozik tekintélyre, hisz a tekintélynek. Sőt mi több, nagy tudósok: Koppernik, Keppler, Pasteur stb. hívő, buzgó keresztények is voltak.

A materiális világnézet így tarthatatlan. Ezt hinni, vallani minden józanul okoskodó ember kötelessége.

Marad a keresztény világfelfogás — mint egyedül helyes és igaz.

És miben áll a keresztény világnézet?

A keresztény világnézet a kátét veszi kezébe. Hiszi az Istent, a Teremtőt, a Megváltót és Megszentelőt, vallja az emberi egyenlőséget, szabadságot testvériséget, hirdeti az emberi kettős célját: a földit és a mennyeit, ismeri a társadalmi, erkölcsi bajok forrását az eredeti bűnben.

Ilyen szemüvegen nézve a dolgokat, a társadalmat, annak vajúadását, törekvéseit, másnak fogjuk látni, mint a materializmus perspektíváján át, melyen kei észkül csak anyagot, ösztönt, élvezet szükségyszerűséget, természetes fejlődést, virulást stb. fedezünk fel.

Azért mindig és mindenben a keresztény világnézet legyen direktívánk. E szerint ítéljük meg a lét kérdéseit és főleg a szociális kérdést.

Isten és az ember.

„Filius meus és tu“

Okság elve kívánja a világegyetemet alkotó Istenben való hitet. Az okság elve szerint az Isten végtelenül hatalmas, örök, önmagától eredő Lény.

A természet, a természetben az ember az ő kezeinek alkotása.

Az Isten a teremtő, az ember pedig a teremtmény. Isten az Úr, az ember pedig szolgálja.

Erre rátér a gyarló emberi ész. *És ez a természetes ki nyilatkoztatás.* De van isteni ki nyilatkoztatás is.

Isteni ki nyilatkoztatásunk szerint Isten atyánk, az ember pedig gyermeke.

Ekként az Isten és az ember között viszony fejlődik ki, melynek összekötő kapcsa: *a vallás*, a ki nyilatkoztatott keresztény vallás.

Az ember az Istennel függési viszonyban van.

Ez a függés megnyilatkozik *a létben és cselekvésben.* A létben, mert Istentől ered az ember, nélküle nem volna, a cselekvésben, mert cselekedeteiben Istenhez kell alkalmaznia értelmét, akaratát, mint legfőbb Igazsághoz, Souverainhez.

E függés létre hozza az *imádást*; legfőbb Igazság megismerése, a hitet és legnagyobb Souverainitás tudata a *szeretet*.

Más szóval, mert létezik az ember, imádja Alkotóját, mennyei Atyját, mert megismerte a végtelen Igazságot hittel tartozik neki és látva a legnagyobb jóságot, kell, hogy szeretetre gyuladjon iránta.

A vallás int, hogy az ember tényeit Istenhez irányítsa és benne ismerje a legfőbb célt, törekedjék feléje, legyen hozzá méltó: Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes!

A vallás iránytű, világító fáklya. Nélküle járatlan utakon bolyong az ember. Chaosszá van taszítva. Nem tudja, hogy került bele és hogy kerül ki onnét.

Mily más a materializmus, mely ki nyilatkoztatott vallásról hallani sem akar. Kell hát keresztény megvilágítás is.

Az ember személyisége.

„Estote perfecti“

Az ember a világban helyet foglal, Istentől megállapított rend szerint. E rend megkívánja, hogy az ember helyesen *szerezse*

önmagát. Ez képezi összes jogainak és kötelességeinek alapját. A helyes önszeretet követelménye: létét megőrizni és önmagát természete szerint tökéletesíten.

Az ember testből és lélekből áll. A lélek hallhatatlan, a test mulandó. Az ember kötelessége jókarban tartani testét, tökéletesíteni lelkét — a végső és legfőbb cél érdekében.

Azért kárhozzatandó az öngyilkosság, kötelesség az önvédelem, a munka, a javak felhasználása.

Az ember tökéletesíthető lény. Kétségtelenül nem szükséges, hogy minden ember a tökéletesítés összes utait bejárja, de szükséges annyi ismeret és kultúra, a mennyit énje, képességei, állása megkíván. Azért igaz Seneca mondása: „többet tudni, mint a mennyit tudni kell, mértéktelenség.”

Az ember szellemi képességeit, értelmét és az akaratot művelni kell. Az értelem a vallást, az erkölcsöt, a hivatásszerű foglalkozást fogja fel, az akarat pedig fegyelmezi magát, tényeit az örök változhatlan törvényhez szabja, legyőzi az indulatokat és szenvedélyeket, kormányozza az emberi szabadságot.

Cselekvéseinek rugója, igazság és szeretet. Igazság, mely az isteni igazsághoz simul, szeretet, melyet az igazság körvonaloz.

Ezzel eljutottunk azon igazsághoz, hogy az ember társas lény és mint ilyen, társaságban, társadalomban él, annak tagja.

Itt kezdődik a tulajdonképeni szociológia. A mit eddig mondottunk csupán bevezető rész a dolgok teljes megéítéséhez.

Most tehát áttérünk tulajdonképeni tárgyunkra.

Keresztény szociológia.

Tartalom: A szociológia fogalma. – A szociológia tudomány. – A szociológia és az erkölcs – A szociológia felosztása. – A szociológia módszere. – A szociológia fontossága, forrásai, toiténete

A szociológia fogalma. A szociológia szó a latin szocius (társ) és a görög logosz (szó, beszéd) szavakból van összetéve. E szóval először a pozitivistá Corn te Ágoston élt. Etimológicze annyit tesz mint: társaságról szóló tárgyalás, beszéd, társadalomtudomány.

Mikor a társadalomtudományról beszélünk, alatta azt a tudományágat értjük, mely a társadalomról mint ilyenről, annak alapelveiről, céljairól, eszközeiről szól. A szociológia tárgya *a társadalmi együttélés Célja a társadalom java.*

A szociológia tudomány. Minden rendszeres ismeret tudomány. Már pedig a szociológia, mint látni fogjuk, rendszeres ismeret, azért tudomány. ¹ Ismereteit a józan észből, a tapasztalatból és a kinyilatkoztatásból menti. S mert nem pusztán az észre, az élet gazdag tapasztalatára támaszkodik, hanem a csálhatatlan isteni kinyilatkoztatást fogadja el szövétnekül, azért ami szociológiánk keresztény s mint ilyen *keresztény tudomány is.*

A szociológia és az erkölcs. A társadalomtudományt nem lehet elválasztani az erkölctől. Mi képezi az erkölctan tárgyát? Az erkölctan tárgya minden emberi cselekedet. Az erkölctan kutatja, vajjon az énben cselekedet megfelel-e az erkölcsi törvényeknek, tehát jó e? A szociológia foglalkozik a társadalom tagjainak cselekedeteivel, keresve vajjon azok jó-e a társadalomra nézve? A társadalom java csak az lehet, ami erkölcsileg is jó. Azért a társadalomtudomány össze van forrva az erkölctannal, sőt alatta áll.

A szociológia felosztása. A szociológia tárgya a társadalom, célja a társadalom java lévén s mert a társadalmi jó erkölcsi és anyagi, magától értedődik, hogy a társadalomtudomány *három részre oszlik* I-ső *a társadalmi berendezkedés,* II-ik *a társadalmi etika,* III-ik *a társadalmi közgazdaságtan, economia*

A szociológia módszere. Kétféle tudományos módszer van. Deduktív és induktív. A deduktív módszer az, mely egy főelvből vonja le a többi. Ennek híve Kant, Fichte, Hegel stb. Induktív módszer, mely részlegről megy az általánosra, ezt

¹ A szociológia az a tudomány, mely a társadalom jelenségeivel ezek okaival, fejlődéseivel, összefüggésével és következményeivel foglalkozik. A társadalomtudomány önálló tudomány, mert a társadalom jelenségei sem a szorosan vett államtudományba, nemzeti gazdaságtanba sem pedig a jog és erkölcsbolcséletbe nem tartoznak, hanem ezek terjedeket kisebb nagyobb mertekben érintik. Mohi Robert hatása alatt tanítják külön ezt a tudományt.

Kun Béla a szociológiáról úgy beszél, mint bizonytalan alapon álló tudományról. Sok benne a képzelési és bizonytalan. Erre megjegyezzük, bár e tudomány mint látni fogjuk meg fiatal és sok kérdést vet fel, de csak azoknak bizonytalan, kik vele *pozitív alapon* foglalkoznak, mert az alap is ilyen.

követik az empiristák Baco, a pozitivisták Comte, Littre stb. Mindkét módszer kizárólagos használata végletekre vezet. Mi, hogy a helyes úton megmaradjunk, mindkét módszert használtuk. És pedig *a deduktív (a priori) szisztémával megállapítjuk*: a kötelező erkölcsi törvényeket, a társadalom célhoz vezető eszközeit, szóval mindazt, ami e kérdésre megfelel, mi lehet, minek lehet és kell lenni, hogy jó legyen.

Az induktív (a posteriori) alkalmazza a deduktív módszer tételeit az életre, azokat az életből merített tényekkel igazolja.

A szociológia fontossága. A szociológia olyan tudományág, melylyel mindenkinek kivétel nélkül kell foglalkozni, mert mindenki tagja a társadalomnak. Mikor a társadalomról van szó, akkor mindenkiről beszélnek — legyen pap, tanító, hivatalnok, bár szolgál, szegény vagy gazdag, tehát mindenkinek érdeklődnie kell. Ilyesmiről van ugyan szó a szociológiában? Az ember, a polgár, a munkás, a munkaadó, a keresztény jogairól, kötelességeiről, a földi javakról, az emberiség vitális dolgairól, a társaságról, a családról, a tulajdonjogról, vallásról. S a midőn ezek hevesen támadtatnak, mikor felforgatásukra törnek a hitetlenek, a veszély közelben lévén, kötelességünk keresni, ismerni a társadalmi boldogulás tudományát.¹

A szociológia forrásai. Mert a szociológia az egész emberi társadalomról, annak berendezkedéséről, erkölcsanáról, gazdaságtanáról szól, világos, hogy mik képezik forrásait. Mindenekelőtt a *természetjog*, azután a magánjog, a közjog, egyházjog. Ezek az első rész forrásai. A másodiké a természetjogon kívül az erkölcsan, a bölcsélet, dogmatika, büntetőjog. A harmadiké a nemzet, illetve nemzetgazdaságtan, a természetjog, erkölcsan, magánjog, politika, statisztika stb.

A szociológia története. A társaság fogalmával, elemeivel, kéletkezésével az lehet mondani mindenhol foglalkoztak. Írt róla Plató, Aristoteles, kimerítően tárgyalta sz. Tamás, jóval előtte sz. Ágoston, azután a sholisztikusok. Az államjogirók minduntalan kitértek reá.² A szociológia szót először Comte Ágost (1798-1857) francia pozitivista használta.³ A szociológia terén korszakal-

¹) Gravité de la question sociale IV. ez. Questions de sociologie L. Garriguet-ből.

² Bővebben Werner Adolf „Jogbölcsélet története”.

³ A szociológiához sorozta az erkölcsant, a jogtant és a politikát

köte Spencer Herbert¹ műve. Az ő nyomdokain mennek Schaeffle, Ribot, Galton, Nietzsche, Kidd, Amon, nálunk Beöthy Leó, Pulszky Ágost, Pap Tibor, Pikier Gyula, Somló Bódog és ez utóbbiak által lón megalakítva Budapesten a „Társadalomtudományi társaság”, melyen a szociológiával pozitivista alapon foglalkoznak. A keresztény írók nagy számmal vannak, hazánkban dr. Gieszvein, Németországban Biederlack, Ketteier, Pesch, Hitze, Cathrein, Franciaországban Pascal, Harm el, Lapayer, Antoine. És akit mindenekelőtt kellett volnn említeni b. e. XIII. Leó főlséges encziklikáiban. Olaszországban Bosio, Murri, Robberti, Toniolo. Maga a keresztény tan a gyakorlati, igazi szociológia.

¹Természetbölcselő fő műve „Synthiticus philosophia”

I. RÉSZ.

Társadalmi berendezkedés.

I FEJEZET.

Társaságról általában.

Tartalom: A társaság fogalma – A társaság eredete. – A társadalom felosztása Jogok és kötelességek

A társaság fogalma. A társaság mint neve mutatja, sokadalmat jelent. De nem minden sokaság társaság. Az állatok sokadalmát nem mondjuk társaságnak. A társaság fogalma emberek sokadalmát jelenti. Az emberek, mint egyedek, értelmes, akarattal bíró lények. A társaság pedig az emberek sokadalmában lévén, kell, hogy a társaság is öntudatos legyen. Más szóval az egyedek akarata jusson kifejezésre a társaságban. Az egyedek céllal bíró lények. Ezek célja a társaság célja is.

A társaság saját célja megvalósítása érdekében *tekintély*, felsőbbtség nélkül nem állhat fenn, mert a felsőbbtség tartja össze a tagokat. A társaság élő szervezet, melynek van tartalma, formája, szelleme. *Anyaga* a tagok, *formája* a célja, *lelke* pedig a felsőbb-sége, mely az egyedek akaratát összefoglalja, célhoz vezet. Cathrein: Erkölcshölcsület II. k. 366. 1.

„*A társaság tehát több embernek tekintély alatti egyesülése, élő szervezete, egy közös általak ismert, óhajtott cél elérése.*” E szerint a társaság organizmus.¹

E meghatározás involválja, hogy a társaság tagjai ismerjék a cél, akarják is azt, bírjanak egyforma joggal, kötelességgel

¹ Ellentétben azokkal, kik a társadalmat mechanizmusnak nézik. Lásd Pulszky „Észjog.” A mechanizmus kizárja az öntudatot, csupán vakon engedelmeskedő egyedeket ismer. Már pedig a társadalom élő, tudatos szervezet (organizmus), tehát nem lehet gépszerű.

a közös cél munkálásában, továbbá a hogy társaság nem öncélú, hanem eszköz a cél elérésére

A társaság eredete. Az a kérdés, vajjon a társaság, a társadalom természetes eredetű-e, vagy pedig pusztán emberi mű-e? Ha a társaság fogalmát, létének szükségességét vesszük, azt feleljük, hogy a társaság nem emberi önkény műve, hanem természeti törvényen alapszik. Az ember nem élhet izoláltan, elszigetelve. Egész élete a társaság miheujében folyik. Le társasélet nélkül nincs emberi élet.¹ Ez oly világos, hogy ezt külön bizonyítani felesleges. Azért mondotta már Aristoteles is „az ember társas lény.”

De vannak társaságok, melyeket a társaság keretén belül az ember alkot. Ilyenek pl a tudományos társaságok, közkereseti társulatok stb.

A társaság felosztása. A társaság, társadalom a cél különfélesége szerint különböző lehet. Van vallási, tudományos, katonai, gazdasági társaság. A célok különfélesége nem zárja ki azt, hogy egy és ugyanazon ember több társaságnak tagja ne lehessen. Szükséges, hogy a társadalmak céljaikat összeegyeztessék. Hol nincs meg az egység, ott kiút a harcz. Azért altruizmusnak kell lenni. A dolog természetéből folyik, hogy a társadalmakat egy cél vezeti, a társadalmak földi java.

A társadalmak között hol az egyik, hol a másik lép előtérbe. Volt idő, mikor a vallási társadalom dominált. Most a közgazdasági viszi a főszerepet.²

A társadalmi jogok és kötelességek. Az ember embertársában hasonlót talál ugyanazon cél, természet, méltóság, személyiség, eredet. A természet iendje kívánja, hogy embertársai-

¹ Az ember születése, nevelése, fejlődése feltételezi a társas életet. A nemzés az emberiség fenntartásának eszköze kívánja a családi, tehát társas életet. A megszületett gyermek, a beteg anya a gyermek ápolása, nevelése az élelem a ruházat megkeresése a munkafelosztás, a művelődés, haladás lehetetlen társaság nélkül. Az ember létezhetése (nemzés) létezése, megélhetése csupán társaságban érhető el.

² A társaság felosztható *céljára* nézve, ha önmaga képes elérni célját tökéletes és ha nem képes tökéletlen társaságra, *terjedelmére*, általános (emberiség) különös, *eredetére* természetes, melyeket az alkotó hoz létre és szabad, melyek az ember tetszésétől függnek. Az államhoz és az egyházzal való viszonyt tekintve lehet nyilvános (egyesület) vagy magán.

ban, kik vele egy társadalomban élnek, *önmaga megismétlését lássa*. Épen azért felebarátját úgy tartozik szeretni, mint magát.

E kölcsönös viszony folyamánya az egyenlőség és a függetlenség. Az egyenlőség egyenlő mértéket követel – kinek kinek: „Amit akartok, hogy az emberek nektek cselekedjék, ti is azt cselekedjétek nekik.” A függetlenség egyforma szabadságot követel a társaság tagjai részére.

Az egyenlőség és függetlenség kiterjed az ember hármas javára: az érzelem, az akarat, az élet tökéletesítésére. Az első jó, hogy az ember megismerje az igazat, a második, hogy kövesse azt, a harmadik, hogy ura legyen földi javainak:

E jogai az isteni s a társadalom természetéből folyó törvények vannak alárendelve.

II. FEJEZET.

A család.

Tartalom: A család. – Fontossága. – Házastársak. – Házasság célja, eredete, szentsége, fóruma, egysége, felbonthatlansága tekintélye – Házastársi jogok, kötelességek. – Szülők, tekintélye. – Gyermek hitelességei. – Szülői hatalom. – Gazda és szolgálai. – Jogok és kötelességek.

A család. Időrendileg a család az első társaság. Ebből fejlődik a társadalom.

A család kiinduló pontja tehát a házasság, folyamánya a házaseslet és pedig: 1. a házastársi, 2. a szülői, 3. a gazdái viszony.²

A család fontossága. A családi élet morális és szociális kihatású. Morális kihatású, mert a családi élet formálja a lelket, ad irányt a szívnek, az akaratnak, alakítja a jellemet (gyermeknevelés.) Szociális kihatású, mert a családból nő ki a gyermek, a család szerzi, őrzi a vagyont, egyesül a tűzhely körül, fárad a jövőért, segíti a család elaggott tagjait.⁵

¹ Biológiai tény, hogy a nemzéshez férfire és nőre van szükség Az ő egyesülésük képezi az emberi nem szaporodásának lehetőségét Mert az emberiség – egy emberpártól eredt, azért az első társaságot az első emberpál alkotta. A családból több család származott, melyek együttvéve alkották és alkotják a társadalmat. Hobbes, Rousseau, Spencer családi életet az emberiség bölcső – korában nem ismernek.

² Pascal „Philosophia sociale”.

³ Pascal u. o.

S mert a társadalom a családból fejlik ki, a család képezi a társadalom alapját. Milyenek a családok, olyan a társadalom.

A házasság. „A házasság egy férfi és egy nő közös élete emberi nem fentartására és kölcsönös hitvestársi kisegítésre. A házasság nem kötelező. Bár természeti törvényeken nyugszik, nem zárja ki a nőtlenséget. A házasság célja ugyanis az emberi nem fentartása, a kölcsönös kisegítés. Lehetnek emberek, kik életüket magasabb emberi céloknek szentelik, lemondanak a házasságról, annak gondjairól, örömeiről, csakhogy teljesen hivatásuknak szenteljék magukat.

A házasság lényege a házastársak kölcsönös, megegyező akarata. Minden házasság, mely nem ezen alapszik, érvénytelen – erőszak, tévedés stb. folytán.

A házasság eredete. A házasság elvontan véve természeti törvényen alakszik.¹ Házastársi élet a természet követelménye az emberi nem fentartás és kölcsönös gyámolítás.² Gyakorlatilag a házastársak szabad akaratából ered.

¹ Ezt Hobbes, Rousseau, Spencer, Morgan stb. pozitivisták ellen állítjuk, kik nőközösségről szeretnek beszélni és természetes fejlődéssel akarják megmagyarázni a házassági intézményt. Téves felfogásukat, képzeleti okoskodásokra fektetik, pl. hogy sok nyelvben ismeretlen a „házasság” szó, hogy az „ős-ember állati életet élt.” Épen ezt kellene bizonyítani, de ezt nem képesek beigazolni, azért mint képtelen tényt mutatják és arra építik okoskodásukat.

² Isten az emberiség szaporodását, fentariását a két nem egyesülése által akarja. Ezt onnét tudjuk, mert az embereket két nemre osztotta, nemző szervekkel látta el és erős ösztönnel a szervele érvényesítésére. A két nem érintkezése nem korlátlan, a természeti törvény megköveteli, hogy a nemzés a két nem tartós összeköttségén belől történjék, vagyis házastársak között. A szociáldemokraták által „képzelt szabadszerelem agyrém, beteges elme és szív követelménye. A házas életet ideálja a józan ész is. Az állatokat az ösztöneik vezetik, az embert esze. Az állat ösztöne szerint tart mértéket, az embernek ész adatott, hogy vissza ne éljen.

A gyermeknevelés csak házas élet mellett lehetséges. A gyermek gyámoltalanul jó a földre Ha nem gondoskodnának róla a természet által kijelölt személyek, elpusztulnának Ezek a kijelölt személyek pedig azok, kik a gyermeket születték – szülői íme a belső, szükséges viszony, mely a gyermek és szülői között fenáll. A szülő gyermekéhez, a gyermek szülőihez vonzódik. Ez pedig együttlétet követel – házas életet.

A gyermek helyes neveléséhez azonban korántsem elegendő csak az egyik házas gondozása, szükséges mindkét szülő *együttes fáradozása* A gyermeket első éveiben az anya neveli. Az anya ellátásáról, védelméről pedig a férjnek kell gondoskodni És mentől idősebb a gyermek, annál inkább rászorul nevelői tekintély védelemre. Tehát az anya mellett – helye van az atyai nevelésnek. E közös feladatot csak közös házas élet mellett valósíthatják meg.

I

A házasság szentség és az egyház hatásköréhez tartozik. Hogy a házasság szentség, azt felesleges bizonyítani. Úgy is mint ilyen, úgy is mint vallásos, erkölcsi, lelki intézmény, gyermeknevelés, kölcsönös gyámolítás stb., egyházi fórumhoz tartozik. Csak amennyiben a házassággal anyagi kérdések függenek össze pl. örökösödés, képezi a világi hatalom jogkörét. Azért a házasság érvénye és érvénytelensége, házassági akadályok felállítása, megszüntetése az egyház dolga. A polgári házasság az egyház szemében még eljegyzés erejével sem bír. S hogy híveit nem tiltja el tőle, azért teszi, hogy az egyházi, szentségi házasság polgárjogi következményeit élvezhessék.

A házasság egy és felbonthatatlan. Egység alatt azt értjük, hogy egy férfival és egy nővel köttetik. Kizárja a polyandriát (sokférjűség) és a polygammiát (soknejűség).¹ Felbonthatatlan vagyis mindkét fél haláláig tart. Az életben maradt házastárs szabad lesz.

A házasság felbonthatlansága természeti törvény. A házastársakat a szeretet hozta össze. A szeretet pedig mindig, vég és határ nélkül akar fenmaradni. A gyermeknevelés csak ott lehet jó, hol a házastársak együtt élnek. Elválás esetén a gyengébb nőre,² a gyermekekre szomorú soi vár. Végül a társadalmi, az állami béke³ is megkívánja, hogy a házasság⁴ felbonthatatlan legyen.

¹ A soknejűség sok pogány népnél felfalálható... Rendesen a nő lealacsonyítására, a kék eszközzévé tételére vezet. Ellenkezik az egyenlőséggel. A házasság szerződés két fél között. Mihelyt egy férfi és több nő között köttetik, felbomlik az egyenlőség, megoszlik, a férfi többek között: A soknejűség a családi békét feldúlja. Különböző nők és azok gyermekei egymás között versengenek. A soknejűség mentségére felhózzak, hogy fajtalanság útját állja. A soknejűség nem állja a prostitúciónak útját, mert a prostitúció igazi oka nem az, hogy a férfi nem elégszik meg egy nővel, hanem az, hogy a nő és gyermek tartás nehéz gondjaitól szabadulni akar és egyedül az élvet akarja. Ez az, ami miatt sokan későre hagyják a házasságot.

¹ *A kereszténység tette egyenjogúvá a nőt a férfival.*

² A házasság felbonthatósága sérti az egyenlőséget, A felbontás által a nő többet veszít, mint a férfi. A nő a házasságban elvesztette szüzességét, anyává lett, elvesztette bajait, megélhetése bizonytalan. Ellenben a férfi megélhetése könnyebb levén, könnyen talál más nőt, de nem úgy a nő más férfit.

³ A családi élet, erkölcs meglazul a felbonthatóság folytán Erkölcstelen vágyaknak tág kapu tárul. És e vágyak érvényesülése elváláshoz vezet. Az a tudat, hogy a férfi szabadulhat nejtől, erkölcstelen eszközökhöz vezet. Meglazul a családi élet bensősége. A családok laza erkölce megfertőzteti a társadalmi, az állami életet, mert ezek ereje a családi élet egészséges mi voltán nyugszik.

Tekintély elve a házastársak között. A házastársak között a tekintélyt képviseli a férfi. A férfi az, ki a családot fentartja, fizikai, szellemi képességei a nő fölé helyezik. Azonban nejjével nem bánhat úgy mint rabszolganővel, cseléddel, de mint vele egyenlő jogúval.¹

Jogok és kötelességek. Jogok 1. egyik a másikat nem akadályozhatja hivatásbeli, hitvestársi kötelességeiben, 2 egymást

¹ A nőt a férfivel egyenlő jogúvá a kereszténység tette. A kereszténység eme áldásos eredményét azzal kisebbíteni, hogy ezt így hozta magával a műveltség és a haladás – alaptalan. Hisz az ő korban mentől jobban művelődött Görögország, Róma, Egyiptom annál rosszabb lett a nő helyzete. Sőt az izlam Arábiában, Spanyolországban elért eredményei, kultúrája dacára – a nőt rabszolgaságban tartotta.

A nőnek, kereszténységadta egyenjogúsításával legtöbb körben nem elégednek meg, mert a nőt a férfivel minden tekintetben egyenjogúsítani akarják. Ha ezt minden téren keresztül viszik, megkondították a harangot a család felett.

A nőgyenjogúsításnak vannak radikális és mérsékelt hívei. Radikálisok közé tartoznak a szociáldemokraták, akik szabadszerelmet hirdetnek. A mérsékelték a nőnek a családon kívül meg akarják adni mindazokat a jogokat, melyekkel a férfiak bírnak – választójog, hivataloskodás stb. Okaik, melyekkel a *politikai egyenjogúsítást* követelik: a nő nem lehet alárendeltebb a férfinél, viseli a terheket, osztozzék a jogokban, ha lehet királynő, miért ne lehetne szavazónő? Ezen indokok könnyen megdönthetők. 1. A nő viseli a terheket, adót fizet keresete után, de nem katonáskodik, nem fog fegyvert, tehát nem egyformán viseli a terheket. 2. A nő a családé. Az ő munkaköre a család, az pedig állandóan lefoglalja. A politikai élet pedig elfogná őket családi köteleimiktől. 3. Politikai ellentétek támadhatnak közöttük, mi rontaná a családi békét. 4. A nő egyénisége, jelleme, erénye, erkölcsé szenvedne a kortéziák, népgyűlések által. Pártviszályokba elegendne – nőisége csorbulna.

A politikai egyenjogúságon kívül van még *társadalmi egyenjogúság*. A kettő nem egy. Az utóbbi abban áll, hogy a nők részére némelyek szeretnék az *összes pályákat* megnyitni, hogy a nők lehessenek orvosok, ügyvédek, sebészek, tanárok, vasúti- postatisztek stb. *Az összes nyilvános élet-pályák általános megnyitása* sem a nő, sem a család, se a társadalom, se az állam, közérkölcse érdekében nem felel meg, mert az általános, összes pályákra való egyenjogúsítás a nőt elszakítja tulajdonképeni hivatásától, természetellenes helyzetbe sodorja. Elveszti hivatását családjában, mert annak nem élhet, elveszti a védelmet, melyben a férfi részéről részesült és versenyre lép a férfivel, ahol rendszerint ő, a gyengébb húzza a rövidebbet.

Ellenben helyes a nőnek, *főleg a férjtelenekek* bizonyos pályákra megnyitni az utat. Hogy mely pályák azok, annak eldöntése attól függ vajjon az állás a *családanya, a hitves, a no állásával összefér-e?* Az ő első dolga a család. Oly pályát válasszon, mely mellett családi köteleimét csorbítatlanul teljesítheti. Cathrein „Erkölcshölcsélet” II. köt. 411 l.

segíteni kötelemek teljesítésében. Kötelességek 1. teljesíteni a házastársi kötelemeket, 2. egymásnak engedelmeskedni, hűséggel, szeretettel lenni. Ezek között legnagyobb „a szeretet” mondja szent Pál.

Szülők. A házasság természetes, de nem szükségképeni folyamánya a szülői állapot, mely atyát, anyát és gyermeket számlál. Természetes következménye, hisz a házasság célja az emberiség fentartása, de nem szükségképeni, mivel van gyermektelen házasság is. A szülői állapotnak kettős célja van, 1. felnevelni a gyermeket úgy hogy célját elérje, 2. a gyermek egykor gondoskodjék szüleiről.

Szülői hatalom. A szülők gyermekeik félett szülői hatalommal bírnak. Van atyai és anyai hatalom. Az első nagyobb az utóbbinál. Az apai hatalom a gyermekek kül, az anyai pedig a belkormányzásában érvényesül.

A szülők kötelesek gyermekeiket kioktatni, felnevelni úgy, hogy földi és mennyei céljukat elérhessék.¹

Gyermekek kötelességei szüleik iránt. A gyermekeknek hármas kötelességei vannak: hála, tisztélet, szeretet és engedelmeség. A hála, tisztélet, szeretet – azok mindenkor kötelezők, de az engedelmeség csak addig tart, míg közös háztartásban élnek és olyan dolgokban, miket azJJr Istep Jiem tilt.

A világi és szülői hatalom. A világi hatalom, védvén a társadalmat, köteles védeni a szülőt, a gyermeket, segédkezet nyújtani a szülői, gyermeki kötelességek teljesítésében. Helytelen dolog a gyermeknevelést, oktatást kizárólag az államnak fentartani. A gyermekek kiképzése szülői és nem állami jog. A szülő azt ráruházta az iskolára, mikor egymaga arra nem képes. De ez az iskola lehet magán nem kell feltétlenül államinak lennie. Csak ha a magán iskola reá képtelen, léphet előtérbe az állam, vagy ha a szülő elmulasztaná, elhanyagolná kötelemét, beleszólhat a világi hatalom.

A család kiegészítő része a *cseléd*. A cselédet a munka

¹ A nevelés kezdődjék azonnal, mihelyt a gyermek arra képes. Rousseau azon tétele, hogy a vallásérkölcsi nevelés 18 éves korban kezdődjék – helytelen. Helytelen, mert 18 éves koron alul is vannak kötelezettségeink Isten iránt. És ha 18 évig szabad volna elhanyagolni a vallásérkölcsi nevelést, akkor ugyanez állana a többire is t. i. a munkálkodásra, erényre, szorgalomra. – A gyermek pedig 18 éven át vadoncként nőne.

hozza a családhoz. U. i. ha a család nem képes egymaga elvégezni munkáját, munkaerőket vesz fel, kik a családhoz szegődtek, azt kiegészítik, a munkát elvégzik. Az ilyen állandó munkaerők a cselédek. Épen állandóságuknál, a család többlet munkájának elvégzésénél fogva a család kiegészítő részei.

A cseléd önhaszna miatt szegődik a családhoz. Ezért bért kap. Köztük tehát bérvizony fejlődik. Nem minden bérvizony cselédvizony. Egyik kelléke, hogy a család kiegészítő része legyen; ha nem az mint pl. a napszámos, nem áll fenn cselédvizony.

Házi gazdái társaság az, mely az Úr és szolgája között fennáll. A szolga nem lényét, de munkáját adja el urának s nem egész életre – mint rabszolga, de bizonyos időre. A családhoz tartozván, mint a család, a ház tagjának joga van azon tökélesbüléshez, a melyet saját szülői házában ért volna el.

Szolgák kötelessége, az elvállalt dolgot legjobb tudása szerint elvégezni, urának engedelmeskedni azokban, melyek elvégzésére vállalkozott s a miket isteni törvény nem tilt.

Urak kötelmei, megadni a kialakult bért, nem kizsákmányolni a munkás munkaképességét, hisz nem gép, de olyan ember, mint gazdája,¹ megadni a módot, hogy lelke üdvéről, önművelődéséről gondoskodják s ebben ne tagadja meg tőle a segédkezet.

¹ Ezzel elítéljük a rabszolgaságot. Ura rabszolgáját jognélküli dolognak tartotta, kívül tetszése szerint bánt, megölhet, eladhatta, mint a német jogelv tartotta: „Megölhetem, megsüthetem, megehetem” A rabszolgaságnak volt egy szendébb formája is, a mely a rabszolgát nem tekintette egészen jognélkülinek, csak a munkáját használta fel. A régiek, görögök, rómaiak helyeselték, szükségesnek tartották a rabszolgaságot. Rabszolgaságra juthatott az ember hadi fogság, leigázás, születés, rabszolgának való eladás, eladósodás folytán.

A rabszolgaság természetellenes állapot. Ellenkezik az ember veleszületett jogával a szabadsággal, egyenlőséggel. Azért is az egyház mindjárt kezdettől fogva küzdött a rabszolgaság ellen, üldözte, helytelenítette, a rabszolgák kiváltására szerzetesrendet alapított, (trinitánusok) És midon Amerika felfedezésével újból megnyílt a rabszolgakereskedés III. Pál (1537.) VIII Orbán (1639), XIV Benedek (1741), XVI Gergely (1839.), XIII. Leó emelték fel tiltakozó szavukat Jelenleg az arabok üzik. Összefogdosott, családjaiktól elszakított négereket bocsájtják áruba Eme emberkereskedés ellen a kereszténység küzd egyesületei, sajtója, a diplomácia által.

III. FEJEZET

A községi társadalom.

Tartalom: Község eredete, hatalma, előljárók, előljárói, szülői jog – Községi munkák – Község lakói – Előljárók felelőssége – Községek tulajdonjoga

Község eredete. A család egyik célja, „crescite et multipliamini et replete terram,” „növekedjétek, sokasodjatok és töltsétek be a földet.” A sokasodás több családot alkot. A család tagjai atyákká, anyákké lévén, új tűzhelyet alapítanak. A tűzhelyek többje teszi a községet. A község tehát egy területen, territóriumon lakó családok egysége, mely családok közös cél felé törnek. A község természetszerűleg alakul. Nem csak a vérségi, rokoni kötelék tartja össze a családokat, hanem a munkamegosztás is. Egy család nem végezhet mindent, más családok munkájára, terményére szorul. Pl. csupán földművelő nép nem élhet egy területen, hanem iparosokra is van szükség, kik a földművesnek szükséges dolgokat, ruhát, gazdasági czikkeket előteremtik.

A községi hatalom. Amint a családban az atya viseli a hatalmat, úgy a községben is szükség van egy főre. A családok, mmt ilyenek, bár együttesen kormányozzák a községet, mégis a családok családjának feire szükség van. És e hatalom *választás útján* ruháztatik a hatalom képviselőjére, gyakorlójára.

Ki bír ily választójoggal, ezt a kérdést tételes törvények állapítják meg.

(Hazánkban erre nézve az 1876. évi V t-cz. intézkedik)

Községi előjáróságok. A község mmt ilyen autonóm, önkormányzati joggal bír. Választja előljáróit, hivatalnokait. A község vezetői intézik a községi ügyeket, kezelik a községi vagyont, községi adót vetnek ki, hajtanak be, gondoskodnak a tisztán községi utakról, iskolákról, támogatják a hitfelekezeti iskolákat, kezelik a tűzrendészetet, közrendőrséget, szegényügyet stb. miket a törvény előír. (Nálunk az 1876 évi 5 t-cz, 1871 évi 18 t-cz)¹

Előljárói és szülői jog. A községek, nagyobb községekből alakult városok, a szülői hatalmat, mely be- és kifelé irányul, tiszteletben tartoznak tartani, a hatalmat igazság és méltányosság szerint kell kezelniök, hogy a családok közös érdeke, java megvédessék

¹ Lásd „Magyar közigazgatás”

A község és az állam. A község, a város az államnak egy része, s mint ilyen állami hatalom alatt áll. De az állami hatalom csak addig terjedhet, a meddig a község, a város autonóm joga ezt megengedi.

Községi munkálatok. Minden község vagy város kétféle képpen vehet részt a munkákban. És pedig úgy, hogy maga végezteti vagy vállalatoknak adja át. A községek, városok, tekintve a közjót, melyet szolgálni tartoznak, magok is végezhetik a munkálatokat s ha kell e célból állandó intézményeket létesíthetnek, ilyen pl a város kivilágítása, a tramway stb.

Ha más, önálló vállalatoknak kell kiadni, úgy intézze, hogy a közjő meg legyen védve A munkások, kik alkalmazást nyernek, illő bért kapjanak, munkahelyük közegészségügyi kifogás alá ne essék, legyen szabályozva a munkaidő, pihenés, szünnap stb

A város köteles támogatni lakóit, őket törekvéseikben istápolni

A község és lakói. A munkásügy, a kisipar istápolása, a földműveseket intenzív gazdálkodásra szoktatni, szóval a polgárság szellemi, erkölcsi, anyagi vitális éidekeit elő kell mozdítani

Előljárárság felelőssége. A községi előljárárság tényeiért felel, az okozott kárt megtéríteni köteles (1871 évi XVIII t-cz) Felettök van a képviselőtestületi gyűlés, a városokban a közgyűlés, azután a közigazgatási fórumok, nálunk nevezetesen a szolgabíró, az alispán, a belügyminiszter

Községek tulajdonjoga. A község, a város erkölcsi személy lévén, tulajdonjoggal bír Örökölhet, vehet, eladhat, vámot szedhet. Eme jövedelme a község tulajdonát képezik – apasztják a községi adót s így bennok mindenki részesül Közhasználatra szánt intézmények, nyilvános kertek, közös legelők, – a meny nyiben különös jogi megszorítások nincsenek, – mindenki által használhatók, ki a község lakója.

IV. FEJEZET

Társadalmi osztályok.

Tartalom. A társadalmi osztályok mibenléte, szüksége, eredete, fejlődése jogai kötelezései, privilégiumai. – A társadalmi osztályok és az állam.

A társadalmi osztályok mibenléte Társadalmi osztályok alatt ugyanazon foglalkozású, hivatású emberek, individuumok összegét

értjük, kik egyforma társadalmi helyzetben lévén, egyforma érdekeltséggel bírnak. A társadalmi osztályokat nem a családok, se a községek polgárai mint ilyenek alkotják, hanem egyfoglalkozású individuumok, egyedek, kiknek érdekeik közösek. Míg a családban a verség, a községek, városok életében a terület, addig a társadalmi osztályoknál a *közös társadalmi helyzet, érdek képezi* az összekötő kapcsot.

Társadalmi osztályok szükségé és eredete, ki emberek nem egyenlők. Szellemi, észbeli, hivatásbeli, érdekkülönbségek vannak. És ezt a különbséget, mondja Taparelli, a természet teszi. Tehát *az emberek természetüknél fogva nem egyformák képességeik miatt, de fajilag, mint emberek, természetüknél fogva egyenlők.* A képességek különfélesége *szüli a* társadalmi osztályokat.

Idők folyamán a társadalmi osztályok négy faja fejlődött ki. A társadalom kezdetben urak és rabszolgákból állott, tehát két osztályt számlált. A kereszténység a rabszolgaság megdöntésével, a testvéri egyenlőség megalkotásával a két osztály közé a középosztályt tette, mely nagyobb iparosokból, kereskedőkből, intelligenciából állott (alsó papság, hivatalnokok). így azután volt arisztokrácia, főpapság, főnemesség ez képezte az első osztályt, volt középosztály – a nemesség, a gazdag kereskedők, iparosok, alsó papság, hivatalnokok, a harmadik osztályt, kik ezek alatt állottak, az önálló kisiparosok, kiskereskedők tették. A vidéki földművelők nem képezett rendet. Az új kor szüleménye a negyedik osztály, mely a munkásosztályt foglalja magában. És ez a negyedik osztály most egyforma jogot követel. Első osztályt a fejedelmek, arisztokraták, főpapok, főhivatalnokok, a másodikat a nemesség, a gazdagok, a harmadikat a művelt és szabad polgárok képezik, ez a középosztály, a negyediket a néptömeg teszi. Ez a felosztás anyagi, állásbeli viszonyok szerint alakul. Sajnos! A műveltség, képzettség nem mindig irányadó pl. a harmadik osztályú lehet műveltebb, képzetebb annál, ki a második társadalmi osztályhoz tartozik, de ha szegény, vagy pozíciója szerény, mégis csak a harmadik osztályhoz tartozik.

Hogyan boldogulnak a társadalmi osztályok? A társadalmi osztályok békés, együttes munkájától függ az egész társadalom boldogulása. A társadalmi osztályok csak úgy boldogulnak, akkor lesznek megelégedettek, ha mindenik társadalmi osztály jogos érdekei kielégíttetnek, ha az egyed szabadsága, jogai biztosítvák,

ha képességeit érvényesülni engedik, ha az élet bajaiban segélyt talál ha a többi osztályok megbecsülik, megadják munkája jutalmát. Ezért szükséges a társadalmi osztályok *szervezése és fegyelmezése*.

A pogánykor jellegzetessége volt a kasztrendszer. A kasztrendszer lenyűgözve tartotta az erőket s méltatlanokat ültetett felelősségteljes polczokra. Születés és nem az arravalóság döntötte el, ki mely kaszthoz, osztályhoz tartozzék. A kasztok teljesen elzárkóztak egymástól. A különböző kasztok tagjai között tilos volt a házasság, a baráti érintkezés stb. A kasztok kialakulása: hódításokra vezethető vissza. Egyik nép legyőzte a másikat. A győző a legyőzöttet megvetette, leigázta. Ez az elhelyezkedés mintegy megkövesedett rendszerré vált, melyet a vallás – a hinduknál a brahmanizmus szentesített. A kasztrendszerhez hasonló volt a rendi intézmény, de ezt a forradalom eltörölte és kéletkeztek a mai társadalmi osztályok. A mai társadalmi berendezkedésben kasztrendszernek helye nincs. Képességek, arravalóság érvényesül minden osztályban. Ki a régi kasztrendszert akarná meghonosítani, veszedelembé kergetné a társadalmat.

Osztályok jogai és kötelességei nem egyformák, hanem viszonylagosak. És pedig viszonyulnak azon funkcióhoz, működési körhöz, melyet betöltenek. A mint ugyanazon egy osztályban lévők képességeik, arravalóságuk, munkájuk által kitűnnek és egymással nem egyenlők, épen úgy a különböző társadalmi osztályok különböző funkciójuknál fogva egymástól különböznek és különböző joggal és kötelességgel birnak. E jog és kötelesség a különböző cselekvési körben birja magyarázatát, azért mondottuk, hogy a társadalmi osztályok jogai, kötelességei – viszonylagosak.

A társadalmi osztályok privilégiumai. Mondottuk, hogy a társadalmi osztályok jogai, kötelességei különbözők. Épen különbözőség megenged olyan előjogokat, melyek se az egyedek, se a szocialis osztályok vesztére nincsenek, hanem emelik azon osztály szocialis tevékenységét.¹ Minden más privilégium el-
törlendő.

Az állam és a szocialis osztályok. Az állam hatalmánál fogva köteles: 1. védeni a társadalmi osztályok jogait; elnyomni,

¹ Ilyen pl. a papság privilégiuma, hogy magasztos hivatását annál könnyebben teljesíthesse.

vagy elejét venni a veszélynek, mely egyes osztályok részéről fenyegetheti a társadalmat; 3. előmozdítani a társadalmi osztályok javát, amennyiben az összhangban van a közjával.

V. FEJEZET.

Polgári társadalom.

Tartalom. A polgári társadalom természete, eredete, célja. – Az állam fogalma, eredete, terjedéke, célja. – Államformák – Változhatnak. – Alkotmány. – Államhatalom: törvényhozó, végrehajtó, bírói – Büntetőjog. – Harmónia. – Államhatalom védelmi szerepe. – Az állam, egyén, család, községek, tartományok; egyletek, bürokrácia. – Az államfentartó kötelessége, előmozdító tevékenysége. – Államok egymáshoz való viszonya. – Törvénytelen kormány. — Kormányrajutás módja. – Mikor lesz a törvénytelen kormány törvényes?

I. Polgári társadalom.

Polgári társadalom természete. A polgári társadalom közös földi cél elérésére erőiket egyesített *családok* teljes társasága. A polgári társadalmat családok alkotják, ellentétben a liberális és szocziálista felfogással, mely a társadalmat egyedekből állónak mondja, emberi önkényműnek, s mint ilyet mechanizmusnak hiszi, holott a társadalom organizmus, miként componensei (a családok). A családok alkotják a községeket, városokat s ezek pedig a társadalmat. Tehát a *társadalom a családokból nő ki*.

Teljes társaság a társadalom, mert önmagában bírja a társadalom jegyeit s természetszerűleg nincs alávetve más társaságnak. Egy közös földi cél elérésére egyesített erők kifejezik a társaság feladatát, a többséget, melynek irányítása alatt állanak.

A polgári társadalom eredete. A természetjogban bírja gyökerét. Az ember társas lényisége, a családok szaporodása, a családoknak és azok tagjainak egymásra utalása, a fizikai, morális, szellemi szükségletek kielégítése, szóval maga a *természet* teszi szükségessé a társadalmat. Téves tehát Hobbes, Rousseau, a liberalizmus felfogása, hogy a társadalom *paktumon* alapszik, mely paktum értelmében kiki *korlátlan szabadságáról* mond le, hogy *szabadságot* élvezzen. De téves a materializmus, a szocziálizmus ama sarktétele is, hogy a társadalom megalkotó eleme – az önzés, az egoizmus. Téves azért, mivel az egoizmus – csak harcot, érdekharcot létesíthet, nem pedig a társadalmi létesülés és fenállás egyik létfeltételét – a társadalmi békét.

A polgári társadalom célja a közjó, mely valamennyi tag-nak javát előmozdítja. E közjó elérésére kell a polgári társadalom elérésére törekedni, hogy általa az egész társadalmi összesség földi célját elérje. Ha a társadalom nem a köz, de magán érdek szolgálatába szegődnek, maga ellen hívná ki a kijátszot-tak erejét, saját újraelakulását siettetné.

2. Az állam.

Az állam fogalma. Az állam nem egyedekből alakul. Az állam maga a *polgári társadalom territóriumával együtt*. Helytelen tehát az a felfogás, mely az állami mindenhatóságra törekvő német rendszerek után az állam alatt a *kormányt* érti.

Az állam is miként a társadalom organizmus és nem mechanizmus. Szervezetekből áll, melyek fölé, alárendeltségi viszonyban vannak miként az emberi test. Ez a viszony nem fizikai, hanem erkölcsi. S miként az emberi szervezetben a szervek önálló funkciót fejtenek ki, de ugyanakkor az egész testet szolgálják, úgy a társadalmi csoportok, szervezetek, önállók, de erkölcsi viszonyuknál fogva a közjót szolgálják.¹ Az egész szervezet jóléte eme természetes rendnek fentartásától függ.

Az állam eredete. Az állam a polgári társadalom territóriumával együtt. Az állam eredete egy a társadalom eredetével. Visszavezethető a családra. Több családból lesz a törzs – több törzsből a nép, népekből – az állam. A hatalom képviselője családban az atya, a törzsnél a törzsfő, a népnél a fejedelem, államban az államfő. És mindez az ember társas lényisége, ön-fentartása, léte, fejlődése alapján, szóval a természetjog szerint történik.

Így tévesek ama elméletek, a melyek más alapon keresik az állam, a társadalom eredetét.

Lássuk röviden.

Az elméletek két fajtát különböztetjük meg; és pedig metafizikai és szerződéses elméletet.²

A) A metafizikai elméleteknek három osztálya van: erőszakos, fantasztikus és történeti.

a) Az első az állam kéletkezését tételes erőszaknak tulajdonítja.

¹ Cathrein S. I. Az államhatalom feladata és jogköre.

² Lásd „Államelméletek” című értekezésemet „Egri egyházmegyei Közlöny”-ben

E feltevés téves. Az állam célja, megadni a jogot. Tehát küzdés az erőszak ellen. Erőszak köztudomás szerint erőszakot szül, „vis parit vim.” E felfogás természetes következménye azután az, hogy az erőszakkal létesült áilamot csak erőszak tarthatja fel.

b) A pantheista elmélet képviselői Spinoza és Hegel. Spinoza szerint az állam a természetben megnyilatkozó isteni *akarat jelensége*. Spinoza az állag téves definíciójából jutott állításához. Ő csak egy állagot ismer, a többi lény mind eme állag megnyilatkozása, így nem csoda, ha egyedüli állag az Istenség, azon kívül mást, más nyüvánulatot nem ismer. Igen az Istenség repletive mindenütt jelen van, akarata érvényesül, de nem zárja ki az emberi akaratot (determinizmus).

Hegel az Istenség helyébe a végtelen fejlődést tette. Eltekintve a *végtelen* fejlődés abszurditásától az okozat okára nem mutatott. Nem fejt meg a fejlődés rugóit, feltételeit tsb., vagyis az együttlét okát.

c) A történeti elmélet hivei Puchta, Savigni a néplől származtatják az államot. De hogy lett a nép, azzal adóságok maradnak.

B) Szerződési elméletek, a) Hugó Orotius ösztönre vezeti vissza az államot. Ösztön és szerzőoés ellentétes fogalmak. A szerződés *kölcsönös akarat* szüleménye.

b) Hobbes egoizmust tartja az állam eredetének okául. Szerinte az ember cselekedetének rugója az érdek, mindenhez van joga, ami haszonlesésének megfelel, „bellum omnium contra omnes” támad. Ebből a háborús állapotból csak az állam vezethet ki és pedig úgy, hogy *korlátlan jogáról* kiki lemond az állam javára s az állam lesz *korlátlan*. Ez a művélet *szerződés* alapján megy végbe. Hobbes elmélete hibás. Hibás, mert az átruházás okára nem mutat reá – önfenntartás, természetjoga, félremagyarázza az embert, mikor *korlátlan jogról beszél*.¹ Hobbessel egy követ fujt Locke.

c) Kant, Hobbes és Locke ellenében ezt mondja: »Az ember a természeti állapotban jognélküli, jogot az államban nyer . . . Jognélküli állapotában szabad, szabadságáról lemond, hogy jogot nyerjen.⁸

¹ Lásd „Die Geschichte der Pfilosofie” Stöckel II. köt.

² „Bölcsészeti jogtudomány” dr Verner.

Kant elmélete abszurdum, mert jog nélküli ember nem létezik. Még a szabadság is kardinális jog. Abszurdum, mert az államot teszi jogforrássá.

d) Rousseau a „népakaratot” tarja államalkotó erőnek. A népakarat – eltekintve attól, hogy nehezen állapítható meg és érdekek által befolyásoltatik, *változó lévén*, megdönti az államot, melynek örök, változhatlan törvényen kell nyugodni.

Államhatalom eredete és terjedéke. Az állami rend megkívánja, hogy legyen hatalom, amely a rendet fentartja. Ez a hatalom tehát onnét ered, a honnét az állam. Az állam természetjogi intézmény lévén, akkor a hatalom is az. De honnét a természetjog, mi az? A természetjog az örök isteni törvénynek része, tehát az Istentől ered. S így mondhatjuk, hogy az államhatalom *isteni eredetű*. E mellett bizonyít az állami törvényeknek *lelkiismeretben való kötelezettsége is*.

Már pedig lelkiismeretben csak az Isten kötelezhet. S ha az állami törvények lelkiismeretben is köteleznek, igazolja, hogy az államhatalom isteni eredetű. Épen *főlséges eredete bizonyít teijedéke mellett*.

Eredete igazolja korlátolt voltát. Az államhatalom nem korlátlan. Természetjogból ered, határát a természetjog szabja meg. A korlátlan hatalom *kizárja* a jogot, a lelkiismereti kötelezettséget, mert korlátlanságánál fogva jogos a jogtalan, a lelkiismeretlen is kötelez. Az első a természetjoggal, az utóbbi a lelkiismerettel ellenkezik.

De képtelenség, hogy valaki többet adjon annál, mint a mennyivel bír. Már pedig ideterjed a következtetés, ha korlátokat szabó természetjogból eredő államhatalmat korlátlanak tartaná valaki.

A mi végül az államhatalom isteni eredetét illeti, az nem a személyre, ki a hatalmat képviseli, irányul, de magára a hatalomra, annak gyakorolhatására. Minden más magyarázat helytelen és nem egyéb ócsárlásnál, mely a személyek hibáinak hánytorgatásával, kihegyezésével akarja kompromittálni az igazságot és megtevesztetni a publikumot.

Az államhatalom terjedelmére a bölcsészek, államjogírók véleménye, tanai két részre oszthatók. Az egyik csak kevés beavatkozást tűr, nagy szabadságot¹ hirdet, a másik teljes állami mindenhatóságot² tanít.

¹ »Liberalizmus. « Állami omnipotencia.

A) A liberalizmus az egyedek szabadságát hirdetve, csak általános jogvédelmet kíván az államtól bel- és külellenség ellen. Szerinte az állam minden kényszerítő hatalomtól óvakodjék. Gúnyolódva jegyzi meg róla Lasalle, hogy ilyen állam olyan mint az „éjjeli őr”. A liberalizmus eme tételére ó maga alaposan ráczáfolt, a mikor a kereszténységről, egyházzról, ennek iskoláiról volt szó. Míg a gazdasági életben a manchesteri: *wlaisser faire, laisser passer*” „leben und lebenlassen” elvnek hódolt, addig a kereszténység intézményei ellen – hiven naturalizmusához irtó háborút vezetett¹ E téren abszolutista.

Különben az állami akarat a nép akarata. És milyen képű ez a népakarat? A „souverain nép” akarata legtöbbször a liberális kormányok képére és hasonlatosságára alakított és választott képviselőkben nyilatkozik², tehát majd olyan mint a kormányé s így a kormány akarata lesz a *tulajdonképeni* népakarat.

B) A másik irány az államnak kelleténél több hatalmat tulajdonit, állami mindenhatóságot hirdet.

A metafizikai és szerződések, elméletek szerzői okoskodásaikat az állami mindenhatóságnál végezték, Hegel Kant »jogállama”, Fichte abszolutizmusa után „Ónczélú, abszolút állam „-ban találta fel eszményét és a »polgár legfőbb jogát abban látta, hogy az állam tagja legyen: » vele szemben az egyednek csak kötelességei s nem egyszersmind jogai is vannak;” »az állam mindenható – Istenség képe.” Így istenítette Hegel az államot.

A szocialista népállam minden dolog tulajdonosává az államot teszi. Megszünteti a tulajdonjogot, a magántermelést, a munkaszabadságot, a családi életet, a szabad pályaválasztást. Az embert pedig az állam *rabszolgájává* teszi.³

Az állami hatalom korlátlanúsága – jogtalan tehát. Az államhatalomnak meg van a maga korláta, terjedéke. Ezt pedig maga a természeti törvény, az ember szabadsága, a közjó szabja meg.

Az állam czélja: biztosítani a társadalom közjává⁴ szabadságban és igazságban. Szabadság és igazság a társadalmi együtt-

¹ Cathrein „Államhatalom feladata és jogköre”

² XIII Leó Immortale Dei

³ „Stimmen aus Marialach”

⁴ Közjó alatt azon feltételek összeget értjük, melyek szükségesek arra, hogy az *állam minden polgáia* igazság és *szabadságban földi boldogulását elérhesse.*

lét főpillérje. Hogy a kettő összhangban legyen, egymást ellenőrzik. Hogy a szabadságból ne legyen szabadosság, ott van az igazság, hogy az igazság túl ne hajtassék, vigyáz a szabadságra.

Az állam tehát nem „önkéntes”¹ amint Hegel mondotta. De negatív értékű feladatokkal sem elégedhet mint a liberalizmus hiszi Rousseau után.² De ugyancsak abszolutizmusba sem mehet bele, mint Hegel tanítja és a szociáldemokrácia.³

Az államhatalom. Az állam hatalmát összes polgárai által nem gyakorolhatja személyesen, hanem megbízás által. Azok, kik az államhatalom kezelői, azok bírják az államhatalmat. De kik legyenek azok, azt az államformák és az alkotmány határozza meg.

Az államhatalom elvontan véve, mint jog, egységes, vagyis *egy államban csak egy államhatalom* lehet. Azok, kik a hatalmat kezelik, nem egyformán részesülnek benne, fölé és alárendeltségi viszonyban vannak pl. miniszterek, főispánok, bírák stb. A hatalom legfőbb képviselője (a király, császár) asouverain, vagyis független államfő, mert ettől fügnek a többiek. Demokratikus államban a független nép is souverain. Ezekből is világos, hogy a souverénitás nem egyenlő az államhatalommal, mert a souverénitás csupán

¹ Az az nem önmagáért van, hanem a polgárok közös javáért.

² Liberális felfogás, mely megelőzi a pusztá jogvédelemmel. Ezt változtatta Kant, Fichte, továbbá az angol manchesteri iskola, a természetbolcselő Spencer Herbert, ki teljes versenyszabadságot, teljes küzdelmet kíván az élet számára, ellenzi a gyengék védelmét az erősek ellen. Persze arról elfeledkezik, hogy az erősek harcra a gyengék ellen törvények védelme alatt történik.

Az államnak pusztá jogvédelmi intézmény gyanánt való felfogása hiányos és egyoldalú. Bizonyára a szabadság nagy kincs, de nem minden. A szabadságon kívül egyéb szükségletek is vannak, testiek, lelkiek. Ezek végett családot alapít, társul, másokkal szövetkezik. Sokszor ez sem elég, hanem az összesek kiegészítésére, az összes erők okszerű egységítésére van szükség, hogy az összesek összes szükségletei kielégítést nyerjenek. Tehát szükség van állami beavatkozásra – a *közjó érdekében*.

A jogvédelmi felfogás szerint, ha senki szabadsága nem sértetik, nincs szükség beavatkozásra. De elfeledi, hogy kölcsönös akarattal a szabadság nem sértetik ugyan, de szenvedhet az erkölcs pl. szemérmetlen könyvek terjesztése. Nincs megtiltva, ha valamennyi polgár beleegyezik, de az erkölcs szenved. A jogvédelmi felfogás feltételezi a teljes szabadversenyt, ami a nyengébb lény ugozására vezet.

³ Az „önkéntes” teljhatalmú állam eszköznek tekinti a polgárt, kit majdnem egészen a taaszolvasagig alázhat le.

függetlenséget jelent, más emberi hatalomtól. Természetesen e függetlenség nem vonatkozik az Istenre és az erkölcsi rendre.

Államformák. Ha a kormányzói hatalom egy személyben, mint egyedben összpontosul a kormányforma *monarchikus*. Ha az nem egyed, de erkölcsi személy, akkor a forma poliarchikus. Ha az erkölcsi, kollektív személyt az állam előkelői teszik, a forma arisztokratikus, s ha a nép választja, akkor demokratikus.

Úgy a monarchikus, miként a poliarchikus lehet abszolút, vagy korlátolt. Korlátlan, ha minden hatalom az ő kezében van letéve (czárizmus), legyen az a hatalom a monarchia, vagy kizárólag a nép kezében¹. Korlátolt, ha a kormányfő és a nép között oszlik meg.

Ez utóbbi a képviséleti monarchikus kormányforma – a király, a császár, a köztársasági elnök és a parlament.

A parlament hozza a törvényt, a kormányfő szentesíti, a minisztérium végrehajtja.

Melyik a legjobb kormányforma? Mindenesetre az, mely a népjognak érvényesülést enged – a természetjog és az isteni kinyilatkoztatott törvény szerint.

Strikte véve a dolgot, előnyt kell adnunk a monarchikus és köztársasági formák közül a monarchikusnak. A monarchiának érdeke, hogy ő és trónutódjai megtartsák a trónt. Oly intézkedéseket fog tehát tenni, melyek a nép, az állam javát szolgálják. Az a felfogás, mely a respublika mellett szól, hogy a változó elnökökben új erők, szellemi frisességek, talentumok jönnek, csak látszólag nyújt előnyt, amennyiben *kísérletezésnek teszi ki* az államot, megingatja a konzervatív alapot.

A kormány forma megváltozható. Úgy a kormányzók miként a kormány forma megváltoztatható. A kormányzók, ha a közjő ellen súlyosan vétének, ha figyelmen kívül hagyják az állami célzt, letehetők. A kormányzói hatalom új, de jogosult egyénre átruházható. Amennyiben az a kormány-forma képtelennek bizonyulna a kormányzásra, új kormány forma létesíthető. A legújabb nemzetközi jog értelmében, illenkor beleszólnak a nagyhatalmak is. Így az államok átvették azt a jogot, melyet a középkorban a pápák gyakoroltak.

¹ Demokrácia.

3. Alkotmány.

Alkotmány. Minden államnak meg vannak a maga alkotmányos törvényei, melyeket a törvényhozó hatalom hoz. E törvényhozásban a nép képviselői által vesz részt, kiket ő maga választ.

Választójog. Az állam azon polgárait illeti, akik erkölcsi, anyagi képességgel bírnak. Más szóval azon polgárok, kiknek kora, helyzete olyan, hogy az állam érdekeit felfogják, a közjót munkálni akarják és képesek. Ezt a képesítési minimumot az alkotmány méltán elvárhatja polgáraitól, nehogy végveszedelmebe sodorják a turbulens elemek, kik votumaikkal zavart támasztani, a zavarosban halászni szeretnének.

A képviselők kell, hogy megbízóikat, azok javát, a közjót képviseljék, hasznos törvényeket hozzanak, az avultakat pedig hatályon kívül helyezték.

4. Államhatalom.

Azt mondtuk, hogy az államhatalom jog az állam céljának elérésére. A cél hozza magával, hogy az államhatalom e végből megfelelő eszközökkel rendelkezék, éljen hatalmával. Az államhatalomnak tehát gondoskodni kell megfelelő törvényekről, azok végégrehajtásáról, alkalmazásáról. Törvények nélkül állam nem állhat. Azok nélkül a polgárok nem ismerik, mi vezet a közjóhoz. De nem elé a jó törvény, azt végre is kell hajtani. A törvény ellen irányuló vétségeket, kihágásokat, bünteteket megállapítani, a megsértet erkölcsi rendet helyreállítani. Más szóval az államhatalom természetszerűleg három részre oszlik, törvényhozói, bírói, végrehajtói hatalomra.

De eme hatalmának gyakorlatában nem korlátlan, köti az államcél, az erkölcsi és a jogrend, a szokásjog.

Törvényhozó hatalom. A törvényhozó hatalom kritériuma, hogy *törvényei legyenek összhangban az állam cél jávai*, alapjukat bírják a természeti törvényben. Az állam törvényei szabályozzák az *emberek külső cselekedeteit*. Épen azért igazságosak, hasznosak, megfelelők, világosak, teljesíthetők, nyilvánosak és hatályosak, eredményesek legyenek.

Végrehajtó hatalom a hozott törvényeket végrehajtja, az általános szabályt részleges esetre alkalmazza. A törvényhozó

hatalom természetes kiegészítője tehát a végrehajtó hatalom, a mely erélyt, tudást, okosságot, részrehajthatlanságot kíván.

A végrehajtó hatalom segítségére szolgálnak a *közigazgatási hatóságok*.

A *birói hatalom* szolgáltatja az igazságot. A bíróság kellékei: *függetlenség, részrehajthatlanság, a törvény és a peres dolog alapos ismerete*, bizalom a polgárság részéről. A birói hatalmat az igazságügyi hivatalok gyakorolják.

Büntetőjog. A birói hatalom, mikor az igazságot szolgáltatja, a vétkest büntetnie kell, hogy a megzavart erkölcsi rendet visszaállítsa, a vétkes megszenvedjen, megjavuljon és másokat hasonló bűntényektől visszatartsa. A büntetés legyen arányban a vétség vagy bűntény nagyságával, számoljon a súlyosbító vagy enyhítő körülményekkel. Épen ez teszi indokolttá a halálbüntetést is.

Harmónia. A kormányhatalom mindhároma legyen összhangban, keresve az állam polgárainak közjává.

5. Az államhatalom védelmi szerepe.

Az állam célja polgárainak jóléte és boldogsága. Minden törekvése oda irányul, hogy polgárainak jólétét megvédje és előmozdítsa. Vegyük szemügyre az állam viszonyát az egyedekhez, a családokhoz, a tartományokhoz és más államokhoz, kérdezve, milyen e viszony és mit tehet az állam?

Az állam és az egyén. Minden ember a természetjog alapján emberjogokkal bír. Jognélküli ember nincs, csupán a pogánykor tartotta rabszolgáit jognélküli dolgoknak. Ha az embernek vannak jogai, akkor azok magával az állammal szemben sem vesznek el, hanem fenmaradnak, sőt kell, hogy az állam azok védője legyen.

A legelső emberi jog – *a létjog*. Mindenkinek joga van a léthez, a megélhetéshez, testi épséghez, becsülethez, örök üdvösséghez, tulajdonhoz, testi, szellemi erényeinek érvényesítéséhez az erkölcsi törvény határain belül. E jogoknak kötelességek felel meg. E kötelességeket felöleli a *törvény*.

Az állam és a család. A családnak, miként magának az egyénnek, megvannak a maga jogai és pedig úgy az állami élet előtt, miként benne. Családi jogok: a hitjog, a hitvestársi, a szülői jog, gyermekek joga szülőik iránt, tulajdonjog, a család

joga megélhetéséhez, a nevelési, végrendekezési jog, mit az állam tisztéletben tartani, a közjó érdekében tökéletesíteni köteles.

Községek, tartományok bizonyos autonómiával bírnak, mit az állam respectálni tartozik, ha csak államosító törekvéseibe beilleszteni nem akarja.¹

Egyesületek. Természetjog alapján az állampolgárok egyesülhetnek, de az egyesületnek olyannak kell lenni, mely az egyesület tagjainak jogát megvédi, érvényesíti, mások jogát nem sérti s végelenuésben – *hasznos a közre*. Az egyesületek tehát szabadon létesülhetnek. Azonban az államot felügyelet illeti, a többi polgárok védelme czímén. S ha az egyesület vét a közjó ellen, beszüntetendő. Vallásos társulatok alakítása egyházi jog. (Lásd egyház és állam.)

Bürokrácia. Az állami élet egyik terhe a bürokrácia, mely a nép felett, a néppel szemben levőnek képzelet magát. E képtelen helyzet neveli az ellentétet, szaporítja a kiadást. Elegendő számú hivatalnok bekapcsolva az önkormányzatba, nem lidércnyomásként fog nehezedni az államra eltartása miatt, hanem az állami élet emeltyűje, hivatalkodásuk a közjó javára leend.

6. Az állam önfentartó kötelessége.

Az állam nemcsak polgárait, de önmagát is fentartani köteles. Erős állam, erős polgárok. Amilyen az állam, olyanok polgárai és megfordítva.

Önfentartási kötelezettségénél fogva köteles eltávolítani és elhárítani minden belső és külső veszélyt (forradalmat, háborút). Megvédeni a vallást és erkölcsöt, minden állam alapját. Bedugni a vallástalanság és erkölcstelenség forrásait, ha azok mindjárt *sajtótól* is erednek².

¹ Újabban egyre jobban hódít az államosítás, a centralizáció, a katonai szervezethez hasonló berendezkedés. Az államosítás nemcsak az autonómiát sérti, hanem az ügy érdemének árt, mert a centralizáció, a sok form nem gyorsítást jelent, hanem aktázást, az ügy lebonyolításának lassítását.

² A rossz sajtó méltelyező voltát eléggé igazolja a mindennapi élet. Franciaországban már megrontotta a katonaság kuzszellemét. A francia katonák formális sztrájkba léptek, ha valami miatt elégedetlenek Nálunk főleg a szociáldemokrata és zsidó sajtó érezteti hatását. Gúnyolják a hitet, vallást, becsület, tisztesség, haza piaci cikkek. Tisztességtelen sajtó és szabadsajtóval való visszaélés ellen emelte fel szavát sok komoly politikus, köztük az igazságügyminiszter. A sajtó megvesztegethető voltát a leleplezések, egyesek részéről sajtó révén kibocsájtott megvesztegetési, hallgatási összegek eléggé igazolják.

Hogy az állam polgárait megvédje, igazságot szolgáltatson, önmagát fentartsa *pénz és véradó*ra van szüksége. Innét van az állam *adójoga*. Tehát az államnak a természetjog alapján joga van *adót kiveíni*.

Az adó legyen igazságos és méltányos alapon kivette, ne haladja túl a nép adózóképességét. A keresztény tan a progresszív adót tartja igazságosnak, de ugyanakkor sürgeti az adók helyes felhasználását.¹

A közrend fegyveres haderőt, hadsereget kíván. Sajnos, hogy az államoknak egymástól! félelme, egyre növekedő fegyverkezést eredményez, elannyira, hogy a *militarizmus* nehéz súlyként nehezül az államokra²

A rohamos létszámemelés természetesen szükségessé tette az általános hadkötelezettséget.

A militarizmus túlzásait a keresztény szellemek életbevitele, a kölcsönös megbízhatóság, a hatalmi vágy mérséklése lesz képes enyhíteni.³

7. Az államhatalom előmozdító tevékenysége.

Az állam a közjó érdekében a közjót előmozdító tevékenységet köteles kifejteni akkor, a midőn a magánfelek azt nem teszik, vagy nem tehetik. De eme előmozdító tevékenységnek általánosnak és nem egyoldalúnak kell lenni t. i. ne csak egyesek, de összesei érezze jótékony hatását.

Az állam a szabadvállalkozóknak ne állja útját, hanem engedje az érvényesülni. Azért nem lehet mindig helyeselni, ha az állam iparosít. De helyes, ha új ipart honosít meg és azt azután magánkézre adja.

¹ A jelen adózási rendszer a szegény kis embert nyomja. Hazánkban főleg a földművelő, kisiparos van nagy adóval sújtva. Egyedül igazságos a progresszív adózási rendszer, mely a jövedelem arányában nő. És ez természetes. Természetes, mert a jövedelem nagyobb, mert továbbá nagyban való termelés, gazdálkodás mindig elonyosebb mint a kisszerű gazdálkodás, vagy termelés. A nagy termelő gépekkel az összes termelő erők felhasználásával dolgozik, ellenben a kistermelő inkább kézimunkára van szorulva és sok a pihenő, dolognélküli napja (kisgazdák télen, kőművesek, agyagosok, téglasok, ácsok, mázolóok stb)

² Hazánkban a katonai budget a legnagyobb tétellel szerepel így van legtöbb állam Természetesen kultúrára, ipar, kereskedelem fejlesztésére kevés jut.

³ Valamelyes sikereket már eddig is elért a „nemzetközi békekongresszus”.

Az állami monopólium csak fontos nemzetgazdasági okoknál engedhető meg t. i. ha valamely iparágra magánvállalkozó nincs vagy ha a közjő kívánja, hogy az állami kézben legyen pl. távírda, posta.

Az államnak nemcsak gazdasági, hanem erkölcsi téren is kell éreztetnie előmozdító tevékenységét. Ez főleg az iskolák, a nevelés terén nyilatkoznék meg. – A nevelés és oktatás a szülők – joga. Amennyiben ők nem tehetik, száll az iskolára. Kérdés ki emelhet iskolát? Kérdés vajjon az iskola szintén *állami monopólium*?¹

Iskolát a természetjog szerint a szülők, a községek, az állam állíthat. Tehát az állam nem üzhet – állami monopóliumot az iskolákkal, már azért sem, mert ellenkezik a tanszabadság annyit hánytorgatott eszméjével.

8. Államok egymáshoz való viszonya.

Az államok nem élnek elszigetelve, hanem egymással viszonyba kerülnek. És ez a viszony az ipar, a kereskedelem, technika fejlődésével egyre bensőbb, közelebbi lesz.

Mindenik állam köteles polgárát akkor is, ha az idegen állam területén van, megvédelmezni, más állam ügyeibe be nem avatkozni – hacsak az igazság és szeretet nem kívánják.² Nem szabad más állam romlására törni.

9. Törvénytelen kormány.

Kormányrajutás módja. Különböző módon jut egy természetes vagy erkölcsi személy a hatalomhoz. Általában a kormányra, hatalomrajutás három módját lehet megkülönböztetni: a természetjog, a megegyezés és háború, vagy összeesküvés. A ter-

¹ A szocziáhisták, a liberálisok (pedig ez ellenkezik a liberalizmus fogalmával) a? iskolákat állami kézbe adni akarják. Ez a nézet eltekintve jogtalan voltatói, már azért sem helyeselhető, mert kizárja a nemes versenyt, mely a különböző iskolák között létrejöhet. Ez a nagy buzgóság különben sokszor a vallás iránti duhbol ered, úgy vélekednek, ha nem lesz más iskola államinál, az esetben a „vallás magánügy lévén”, kikerül az iskolából a vallás Ezt az óhajt, mint természettest követeli megvalósítani dr Dodel Arnold „Mózes-e vagy Darwin”? művében.

² Követségek, konzulátusok útján

mészetjog alapján trónöröklés, utódlás folytán. Megegyezés alapján, amikor a nép, vagy a választó közönség, testület vagy a lelépő kormányfő választ utódot, illetve kormányfőt. Végre háború, vagy összeesküvés, államcsíny alapján, mikor erőszakkal ragadja valaki magához a hatalmat. A két első esetben a kormányrajutás törvényes, az utóbbiban pedig törvénytelen.

Mikor lesz a törvénytelen kormány törvényes? A bitorlásnak három fázisát lehet megkülönböztetni. Az első az, mikor *kísérlet* tétetik a bitorlásra, a második a nem békés birtoklás. Első esetben a bitorlás törvénytelen, s mint ilyennek a polgárok nem engedelmessé válhatnak, a második esetben kétes, épen azért a polgárság a közjót illető dolgokban engedelmességgel tartozik, a harmadik esetben törvényessé válik a hatalom, megszűnik a jogbitorlás – mert az országnak, az államnak kormányfőre van szüksége – s a polgárok a hozott törvényeket követni tartoznak.

VI. FEJEZET.

Nemzetközi társadalom.

Tartalom: A nemzetközi társadalom természete, joga, köteleessége. Szerepe forradalom esetén. Keresztény nemzetközi társadalom Haza Közös haza.

A nemzetközi társadalom természete. Miként az ember természeténél fogva más emberekkel társul és egyesülésben feje ki erejét, épen úgy a polgári társadalmak is keresik az egyesülést, hogy erőiket érvényesítsék. A polgári társadalmak egyesülése, érintkezése alkotja – a nemzetközi társadalmat.

A nemzetközi jog. A társadalmak, országok egymáshoz való viszonyát a nemzetközi jog szabályozza. A nemzetközi jog a békére, háborúra, kereskedelemre, iparra nézve számos szabványt, törvényt foglal magában. Valamennyinek célja megvédeni az igazságot. Azért alapját nem képezheti más, mint a sz. írás szerzetet parancsa: „szerezd felebarátodat, mint önmagadat,” „mindeneket, a miket akartok, hogy az emberek nektek cselekedjék, ti is azt cselekedjétek nekik.”

Nemzetközi jog és a forradalom. A forradalom belső és külső okokból támadhat. Ha belső okokból ered és fenyegeti a szomszédos népek nyugalalmát, a nemzetközi társadalom köteles közbe lépni és megvédeni a szomszédos népet. De ha a for-

rongás nem veszélyezteti a többi nemzeteket, de a kormányfőt, a kormányhatalmat fenyegeti veszély, akkor, ha saját káruk nélkül megtehetik, kötelesek segílyt nyújtani és megvédeni. Így magától eselik az a tétel, mely be nem avatkozás czimén, *de non intervenita*, kizár minden közbelépést. Ha ez a veszedelem nem forog fen, hanem maga a kormány képes elfojtani a forrongást, segílyre, beavatkozásra szükség nincs.

Ha a forrongás kívülről, más területekről vitetik be, ez esetben a nemzetközi jog kötelessége elfojtani azt és helyre állítani a békét.

Háború. A háború; ha igazságos ügyért folyik s ha minden békés tárgyalás czéltalan volt, jogosult. A győztes fél kártérítést követelhet, az elfoglalt területet megtarthatja, foglyokért váltságdíj illeti.

Keresztény, nemzetközi társadalom. Az ipar, a kereskedelem, a közlekedés tökéletesített eszközei, távírda, posta, telefon, vasút, hajózás, irodalom művészet, sajtó a nemzetköziségnek mindannyi emeltyüi. Könnyen átlépik az ország határait. Mozgósítanak és mozgatnak.

Már akkor, mikor az imént felsorolt okok nem léteztek, vagy még csak bölcső korukat élték, a vallási kapocs, a kereszténység összekötő kapcsot képezett a nemzetek között. Egygyé tette őket a hitben. És e tudat oly nagy vala, hogy képes volt kereszties hadat vezetni.

A művelődés, a kultúra, az érdekközösség még szorosabbá tette az ideális viszonyt s ha zománczából sokat letört az érdekek, de nagyobb tömegeket, óriásibb területeket hódított meg a nemzetköziségnek.

A nemzetköziségbe a morál elemet az önző érdekek ellen-súlyozására a kereszténység vitte és viszi. S mert a világ nemzetközi társadalma, vagy a keresztény szellem hatása alatt áll – van keresztény nemzetközi társadalom.

Nemzetközi keresztény társadalom kötelessége védeni a hitet, előmozdítani, terjeszteni, kiterjeszteni hithirdetőire a nemzetközi jog előnyeit.

Haza. A keresztény nemzetközi társadalom nem zárja ki a haza fogalmát. Bár egy családdá teszi az egész emberiséget, vallás és nemzeti különbség nélkül, a haza földjét szentnek tartja, kötelességévé teszi az ahhoz való ragaszkodást. A kereszténység és a nemzet nem tűz és víz, hanem a kereszténység a

nemzet lét alapja, bástyája. Megszenteli a haza rögét, abba mélyesztí gyökereit. Innét van az, hogy a nagy keresztények kiváló hazafiak is voltak (szt. István, szt. László, Hunyadi János, Széchényi István gróf stb).

A történelem bizonyosság reá, hogy a nemzetek akkor voltak nagyok, mikor a keresztény hit érvényesült pl Nagy Károly birodalma, Nagy Lajos uralma stb.

A haza nem lehet nemzetközi. Esmék lehetnek azok, ipar, kereskedelem lehet az, de még akkor is, hazai föld nélkül – még ezek sem lehetnek el.¹

Közös haza. Agyrém a közös haza fogalma. Nyelvi, kormányzati, szokásos tények, mindannyi ütköző pontok. Míg a világon különféle nyelveken beszélnek, míg más és más kormányformák szerint kormányoztatunk, míg a vérmérséklet, égalj, foglalkozás különbözősége meglesz, míg a világ ragaszkodni fog szokásaihoz, míg élni fog az emberi szivekben, a családi tűzhelyekben a szeretet a ház iránt, hol először ringott bölcsőnk, a föld iránt, melyet taposánk, a környezet szeretete, mely övezett, lesz haza és azt nem fogja kitéphetni soha semmi az emberek szivéből. És mert ezek meglesznek mindenha, lesz hazája minden népnek és minden becsületes, tiszta gondolkozású embernek. Szent lesz, melyért élni, halni kész minden honfi.

VII. FEJEZET.

Vallásos társadalom.

Tartalom. Természeti vallás. – Zsidóság. – Egyház. – Az egyház látható, független, egyenlőtlen társaság – Egyházi hatalom. – Az egyház törvényhozó, végrehajtó, büntető hatalma. – Az egyház világi hatalma. – Viszonya a hitetlen és keresztény államhoz. – Az egyház iskolajoga.

I. Az egyház eredete és természete.

Természeti vallás. Az embernek kötelességei vannak Isten iránt. Isten a teremtő, az ember a teremtmény. A teremtménynek el kell ismerni az Istenség végtelenségét és a saját semmi-

¹ A nemzetköziség ellentéte a sovinizmus, a túlzó nemzetieskedés. A sovinizmus bizonyos fokig indokolt. Minden nemzet megkívánja, hogy polgárai nyelvét elsajátítsák, idegen államokhoz ne gravitáljanak, a haza érdekét szívkön viseljék. A sovinizmus ama neme, mely mindent és mindenkit gyűlöl, a mi nem olyan nemzeti mint ő – túlzó és végzetes. Nem alkot, de rombol.

lehet tehát leborulva kell imádni őt. Isten a legfőbb törvényhozó a természet rendjének megalkotója, mindenki engedelmességgel tartozik neki. Isten a legnagyobb jótevő, áldásait érzi az ember is, adjon hálát neki. Isten a legfőbb igazságát, szavát higgye, fogadja, teljesítse az ember.

Ezt a viszonyt az ember józan eszével is felfogja. E viszony következménye az Isten tisztélete, a vallás. Nem csoda tehát, ha e viszony kifejezésére minden rendű és rangú népnél találkozunk vallással. És ha a vallás fogalma tévesen is lett interpretálva, kifejezésre juttatva, de az Istenség iránti kötelezettség tudata mindig meg volt az emberben. Ezt bizonyítja a pogány vallás is. A vallás eme formája a természeti vallás.

A vallás bármely neme, fajtája összehozta az elméket, a lelkeket, társasággá egyesítette őket, mely társaság kormányzója a papság, a családnál pedig az atya, a család papja.

Zsidóság. A pogányság által balul értelmezett, kiforgatott helyes és tiszta monotheizmus (Egyistenség) helyreállítására a Mindenható a zsidó népet választotta, hogy az emberek között az igaz Isten ismeretét, a Megváltóban való hitet fentartsa és terjeszsze. Ennek vallása természet féletti. Isten szava, oly igazságokkal és parancsokkal, milyeneket ember magától nem fedezett volna fel sohasem.

Keresztény egyház. Eljött az idők telje. Az égből leszállott a Fiú Isten, hogy a természetféletti vallást egész teljében nyilvánlatkoztatása, a megváltás munkáját befejezze. E mű folytatására rendelte az egyházat. Feladatául az emberek megszentelését tűzte ki. Az egyház tehát Jézus Krisztus emberek üdvözítésére alapított *társaság*.

2. Az egyház mint társaság.

Az egyház társaság. Mi kívántatik a társasághoz? Emberek sokadalma, cél, eszközök a célhoz, vezető hatalom. Pedig ezen fel&ieik meg vannak az egyházban. Megvan: az emberek sokadalma, a cél az emberek üdvözítése, az eszközök a hit, az erkies és a szentségek, meg van a vezető hatalom – a kormányzat. Az anyaszentegyház céljaiban, eszközeiben különbözik minden mas társaságtól független, épen azért *tökéletes társaság*.

Az anyaszentegyház látható társaság. Sokan abból indulva

ki, hogy az egyház a lelkek társasága – az állították, főleg a protestánsok, hogy az egyház láthatatlan, lelki egylet. Ezzel szemben megjegyezzük, hogy az egyház igen is látható társaság. Látható, mert tagjai emberek, mert eszközeivel láthatóan operál, mikor tanít, mikor a szentségeket kiszolgáltatja, mert kormányzói láthatók.

Az egyház kötelező társaság. Az egyház célja folytatni a megváltás művét. Befejezni Jézus megváltói munkáját. De mert mindenkit kell üdvözítenie, azért mindenkit kell neki kebelébe felvenni. Tehát *az egyház épen olyan szükséges társaság mint a család, az állam* stb. De míg ezek a földi, addig amaz az örök célzott szolgálja.

Az anyaszentegyház független társaság. Minden társaságnak van bizonyos autonómiája. Ezen autonómia más társaságok autonómiájával kerülvén össze, bizonyos függési viszonyba jut. Ellenben az anyaszentegyház, tekintve célját, eszközeit, más társaságtól szabad, teljesen kivételes társaság lévén, eo ipso független is. Nem képez akadályt ama körülmény sem, hogy az egyház tagjai más társaságoknak is tagjai. Nem pedig azért, mert az ember sok szempontból tekinthető. Az egyén a családnak, községnek, államnak tagja, azon felül míg más társaságoknak a nélkül, hogy megszűnnék polgár, családfő társ lenni. Épen úgy lehet az egyház tagja és a többi társulat tagja. Azzal, hogy ő az egyház és más társaságok tagja, egyház függetlensége megmarad,

Ennek következménye, hogy az egyház szabad akár az állammal, akár más társaságokkal szemben.

Az anyaszentegyház egyenlőtlen társaság. Az egyház tagjai nem egyenlők. Az egyház tanító és tanuló egyházra oszlik. A tanító egyház pedig hierarchiai renddel bír. Az egyház feje a pápa, Jézus Krisztus földi helytartója.

Az egyház sok alárendelt társaságot foglal magában. Ilyenek az érseki tartományok, püspöki egyházmegyék, esperesi kerületek, plébániák stb.

3. Az egyházkormányzat

Egyházi hatalom. Az egyház hatalma Jézustól vagyon.¹ Jézus Krisztus földi helytartója a pápa bírja az egyházban~a legfőbb hatalmat E~hatalma nem korlátlan, hanem a természetes,

¹ „A mint engem küldött az Atya, azonképen én is küldelek titeket... Menjetek az egész világra, hirdessétek az evangéliumot” stb.

az isteni jog korlátozza. Míg tehát más társaságok hatalma, tekintélye természetjogi, addig az egyházé isteni jogú.

Törvényhozó hatalom. Az egyház tökéletes társaság lévén, törvényeket hozhat. E hatalmat gyakorolja a pápa az egész világegyházra, a püspökök egyházmegyéjükre, az egyetemes zsinatok a világegyházra. Természetesen eme törvényhozók hatalma nem korlátlan.

Az egyház végrehajtó hatalma. Az egyház eme hatalma kétségtelen, mert a hol van törvényhozó hatalom, ott van végrehajtás is. E hatalma kétféle, belső és külső. A belső vonatkozik az értelem, az akarat, a lelki kincsek kormányzására és a bírászkodásra. Az értelem kormányzóira, az akarat vezetésére szolgál a tanítási hatalom, a lelki kincsek, javak osztogatására a szentségek, a bírászkodásra a poenitencia tartás szentsége. Az egyház ezek gyakorlatában kell, hogy szabad legyen, szolgálait semmiféle hatalom ne akadályozza. így hát a „*ius cavendi*” csak abban a fokban fogadható el, mint felügyeleti jog, hogy a netán bekövetkező társadalmi bajoknak elejét vegye, útját vágja.

A külső hatalom gyakorlása a pápa és a püspökök dolga. Ők, mint legfőbb tanítók formulázzák a hitigazságokat, kárhöztajtják az azokkal ellenkező tanokat, kormányozzák az egyházat.

Az egyháznak, mint társaságnak, de mint erkölcsi személynek is tulajdon szerzési joga van. Ha megilleti ez a jog a többi társaságot, úgy az egyháztól sem lehet elvitatni. Annál kevésbé, mert az egyház látható társaság lévén, kormányzata költségekkel jár, a melyek előteremtése – szerzése, elfogadása, szükséges intézmények létesítése tulajdonjogot tételez fel.

Büntető hatalom. Az egyházat isten és természeti jogon megilleti a büntető hatalom. E hatalma nem csupán lelki (poenitencia), hanem külső, anyagi is. Hisz az egyház látható lévén, igen természetesen kell, hogy fenytékei is láthatók, érzékelhetők legyenek.

Világi hatalma. Hogy az egyház feje az egyház örök, természetfölletti célját szabadon, függetlenül teljesíthesse, független territóriumra szükség, nehogy befolyásolja azon állam, a melyeknek területén lakik. *A világegyház érdeke tehát a pápai állam.*

4. Állam és egyház.

Egyház és a pogány állam. Mindenkinek be kell lépni az egyház kebelébe, lévén az egyház egyedül isteni eredetű vallási

társaság. Sok millió ember van, ki az egyházon kívül van. Van sok nép, mely nem ismeri az egyházat. Kérdés, milyen viszony van ilyen hitetlen, pogány ország és az anyaszentegyház között?

A pogány ország köteles a keresztény alattvalóknak megadni mindazt a jogot, melyet más társaságok tagjai élveznek. Az egyház e joghatóságát haborítlanul gyakorolja.

Az egyház és a keresztény állam. Az egyház tökéletes társaság lévén, független az államtól. Az egyház szabadon gyakorolja azon jogait, melyeket az egyház végrehajtó hatalmánál felsoroltunk. Bár voltak idők, midőn az egyház jogait szabadon gyakorolta, de volt és van sok eset, amikor az egyházat az államhatalomnak alávetni vágnak (*ius placeti, recursus tamquam ab abusu, ius cavendi*).

Az egyház egységes, teljhatalmú társaság lévén, nem lehet alávetve továbbá már azért sem, mert ezen minden időt, országot és embert átölelő társulat annyi részre szakadna, ahány állami hatalom alá kerülne, annyi egyház kéletkeznék, ahány állam vagy nemzet létezik.¹ Krisztus Urunk nem állami felhatalmazással, de annak ellenére hirdette tanait, melyek miatt a felsőbb hatalom szégyenletes kereszthalalra feszítette fel. Tanítványainak megjósolta a sok szenvedést és üldözést. Mi lett volna az egyházból, ha minden Nérója ajtajánál kopogtat? Krisztus Urunk az evangélium hirdetését, a szentségek kiszolgáltatását nem az államhatalomtól tette függővé.² A jansenismus, febronianismus, gallicanismus és josefinismus mind erre törekedtek. De beigazolódtott rajtok, „qui mange de papé, mórt”.³

A XVIII. század liberalizmusa elvként e jeligét tűzte zászlóaljára az egyház és az állam viszonyát illetőleg: „szabad egyház szabad államban.” Alig volt valaha szólam, melylyel több és nagyobb visszaélés történt volna, mint ezzel. A tényállás ez. Az állam az egyház iránt indifferens. Az állam nem lehet felekezeti. Az államnak vallása nincsen. Az államnak minden vallás egyforma, mely nem sérti a közjót. És ez a politikai liberalizmus atheus, szakit a pozitív kereszténységgel, úrrá önmagát teszi, szolgájjává az egyházat. Szép dolog tehát a fenti tétel, csakhogy sohasem lett betartva.

¹ Cathrein: Állam és egyház.

² U. a.

³ Ki a pápába harap, meghal

Az igazán helyes viszony az, mely az egyházat és az államot mint amelyek nagy czélokért küzdenek, harmóniába akarja látni; elismeri a kölcsönös függetlenséget, de helyt ad az egymásra utalásnak is, sőt kölcsönös függést állapít meg közös dolgokban, pl. főpapi kinevezéseknél.

Az egyháznak és az államnak egymástól való függetlenségéből következik, az ő szabadsága a szentségek kegyszerek kiszolgáltatására, a keresztény tanok hirdetésére, egyházi tisztviselőinek alkalmazására, kormányzó, törvényhozó, végrehajtó, büntető hatalmának érvényesítésére. Szóval a lelki ügyek az egyház, a világi vonatkozásúak az államhatalom ügykörébe tartoznak és ezt mondja XIII. Leó 1881-ben kiadott „Diuturnum illud” körlevelében, mindenik saját hatáskörében souverain. Vegyes ügyekben kölcsönös engedékenységgel legyenek egymás iránt, de az állam az egyház jogait respektálja. Rossignoli a következő négy pontban foglalja össze a lelki és világi hatalom viszonyát: 1. Az állam nem hozhat olyan törvényeket, melyek az egyháziakkal ellenkeznek, hanem igyekezzék azokat összhangba hozni. 2. Az állam az egyház szervezetét, intézményeit nem turbálhatja. 3. Az állam nem foszthatja meg az egyházat tulajdonjogától. 4. Az igaz egyházat védeni tartozik, a hamisaknak lelkiismereti szabadságot adni.¹

Az egyház iskolajoga. Az egyháznak Krisztustól nyert tanítói hivatalánál fogva kötelessége a kinyilatkoztatott tant minden embernek hirdetni. E hivatala kiterjed az ifjúságra is. Ez azonban csak úgy teheti, ha tanítói hivatalát már az iskolában gyakorolja. Ebből következik, hogy vallás erkölcsi nevelés annak eszközlése az iskolában az egyházé. Az oktatót az egyház bízta meg. A vallás-erkölcsi nevelésre nézve *felügyeleti jog illeti* az összes kath. gyermekekre, bármely iskolába is járjanak. A vallás-erkölcsi nevelés akkor intenzív, ha az nem csak a 2–3 heti hittanórában, hanem az egész oktatás összes anyagán át történik, azért az egyház érdeke kívánja, hogy saját hivatásos iskolái legyenek, azokat közös, községi, állami iskolák fölé helyezze. Az egyház iskolaállítási joga tanítói hivatalából folyik.

¹ Ez nem vallási türelem, hanem polgári. Az állam, mikor más feleké-
it híveinek vallásgyakorlatot enged, abban védi őket, polgári híreimet tanúsít,
mert ezen jogukat úgy tekinti mint más jogot. Vallási türelem minden vallást
egyformán jónak tart, ezért türelmes. Ez egy hitközönnyel.

II. RÉSZ.

Szociális erkölcsstan.

I. FEJEZET.

Bevezetés.

Tartalom. Felosztás. – Okadatulás.

Felosztás. A társadalom célja az ember földi jóléte, boldogulása, de úgy, hogy az örök célától, az örök üdvösségtől el ne essék. Kérdés, miben áll a földi boldogság, melyek az elemei? Íme az új kérdés, mely egészen természetesen ötlük szemeinkbe a társadalom tanulmányozása után. És ha ezt megfejtettük, akkor előáll a második probléma, miként lehet elérni az ember földi célját? Mely eszközök vezetnek hozzá?

E szerint a mű hátralévő része két részre fog oszlni, az első a földi jólét mibenlétéről, a második az ahhoz vezető eszközökről fog szólni. Az első részt szociális etikának, a másodikat társadalom – gazdaságtan névvel illetjük. Ezek tárgyalása nyomán bőalkalmunk fog nyílani, foglalkozni ezen problémákat megfejteni vágyó elméletekkel.

Okadatulás. Az első részt azért nevezzük etikának, mert a társadalmi élet alapigazságaival foglalkozik. Erkölcsi részt tartalmaz – igazságot, szeretetet, szabadságot stb.

II. FEJEZET.

Tartalom. A földi boldogság mibenléte, története. – Liberalizmus, fizioklata, angoliskola, a liberalizmus czáfolata. – Szociálizmus, válfajai. – Kollektivizmus, története, jelene, agrár és állami szociálizmus – A szoe/jáldemokrácia czáfolata – A szociáldemokrácia anyagelvű. A materializmus kptelenség, csödben van Vallás és a tudomány. – Egyenlőség. – A munka nem minden érték alapja. – Keresztény szociálizmus, múltja, jelene.

Földi boldogság mibenléte. Az ember, a társadalom földi boldogsága azon javak birtoklásában áll, a melyek az ember,

a társadalom természetében gyökerező igényeinek és képességeinek megfelelnek.¹ És mert az ember, valamint a társadalom, mely mint láttuk szintén organizmus, anyagi és szellemi részből áll, az igények és képességek is, anyagiak és szellemiek. Anyagiak a tulajdon, annak igazságos megosztása stb. szellemiek a szellemi képességek értelem, akarat stb. fejlesztése, a culturában való részesezés stb.³

¹ Az Úr Isten az embert boldogságra teremtette, azért ruházta fel boldogság utáni vágygal. Min lenki ezután vágyódik, tör. E vágy vele születik az emberrel A boldogság pedig annak bírásában áll, a mi boldogít. Bár végelmenzében a földiek teljesen nem boldogítanak, mert mulandók és végesek, hanem csak az Úr Isten, mint legfőbb cél, mégis a földi javak bizonyos részére szükség van, mert a testből és lélekből áll, földi életet fut be, melyben földi javakra van szüksége.

Ezzel nem akarjuk megpecsételni az egyéni jólétről szóló tant, melyet régi korban Epikureos, újabban Benthám Jeremiás (†1832.), majd Spencer Herbert hirdettek, mert ezzel szentesitenők azt, hogy az ember önczélú lény, mentül több gyönyört, földi jót tud magának megszerezni, annál jobb. Ha az egyéni jólétről szóló tan (maganeudaemonizmus) igaz volna, az ember nem élhetne társadalmi életet. U. i. ha mindenki csak saját, egyéni jóléte után futna, a társadalom érdekében semmiféle áldozatot se akarna hozni, akkor kegyetlen volna az élet. Az emberek nem emberi, de vadállati életet élnének, egymás ellen törnének „én”-jük érdekében. Ide vezet az anyagelvű erkölcsan. Spencer, hogy erkölcsanát a hinárból kihozza, azt mondja, hogy az egyének társadalmi hajlamai segítenek azon, hogy az egyedek daczára önző céljaiknak megélnék a társadalomban. Hogy pedig a társadalmi hajlamok érvényesülnek az a kifejlődés természetes következménye. Hm.

A magánjólétről szóló tan ellenében, mely jónak, erkölcsösnek látja mindazt, ami az egyén javának megfelel, a *társadalmi* jólétet hirdetők azt tartják jónak, erkölcsösnek, ami a társadalmi jólétnek megfelel. Ezen iskola főbb képviselői Saftesbury († 1713.), Conte Ágost, kinek jel mondata vala „vivre pour autriu”¹ Stuart Mill, Lotze, Ihering, Laas, Paulsen stb. Ezen iskola is téves, bizonytal alapon nyugszik. Téved, mert az emberiséget önczélnek tekinti, lealacsonyítja a társadalom pusztá eszközévé. Erkölcsileg jó az volna, ami a társadalomnak hasznos. Ami nem hasznos az elpusztítandó. Ezen okoskodás következménye volt az, hogy Plató a gyenge, beteges, hasznavehetetlen gyermekek megölését követelte. így a közjólét fogalma nem határozat és általános. Kell, hogy valami mérték gyanánt szolgáljon s ez a mérték legyen fix. Igen szükséges, hogy az egyéni jó legyen alárendelt a közjónak, de úgy a köz- miként a magánjó idomuljon az erkölcsi renchez.

² Mindezek csak eszközök az ember boldogulásához, nem pedig maga a cél. A pantheisták Spinoza, Schleirmacher, Wundt az emberiség, a társadalom boldogságát – a műveltségbe helyezik. S hogy boldoggá tegyék az emberiséget, szükségesnek tartják a cultura fejlesztését. Tényleg a művelődés, annak terjedése a földi boldogulás rugója lehet ugyan, de nem maga a bol-

Ezeket bővebben később. Egyelőre ennyit.

Története. A ember földi boldogsága képezte mindenha az emberiség gondoskodásának tárgyát. Képezte a pogánykorban képezte a kereszténység első századaiban, a középkorban és a jelenben.

A pogánykor, mely önző volt, csak a hatalmas uralkodó osztály javát ismerte. A leigázott rabszolgával csak annyiban törődött, a mennyiben a munkaerejét igénybe vette, annyiban képezte gondoskodásának tárgyát, a mennyiben az iga-vonó állat.

A kereszténység a testvériség, a felebaráti szeretet hatása alatt az első századokban jobb sorsot igyekezett teremteni a leigázott, lenézett, megvetett rabszolgáknak. Egyformáknak tanította uraikkal. És midőn a rabszolgaság eltöröltetett, a felszabadult rabszolgák tették a harmadik osztályt.

Évszázadokon át ez alapon nyugodott a társadalom. A hitújítás nyomán ebben is változás állott be.

Liberalizmus eredete. Mikor a protestantizmus szabad vizsgálódási elve¹ alapján a kutató szellem megtagadta a szellemi közösséget a teológiával² és pusztá ész alapján, függetlenül a nyilatkoztatásból kezdte vizsgálni a lét nagy kérdéseit, a szabadság szelleme jutott fölényhez a társadalmi rend, a társadalom meglévő boldogsága fölé. A protestantizmus többre becsülvén az egyéniséget, szubjektivizmust az objektivizmusnál önkénytelenül tág kaput nyitott individualizmusnak a tudományok csarnokába. A tudományok művelése bevitte ezt a szellemet a társadalomba, az egyén gondolkozásába és ezzel meghonosodott a liberalizmus. Képviselői a teológiában Luther, a bölcsészetben

dogság Hisz a művelődés ismét nem fix dolog, de nagyon is labilis Azután nem bizonyítja a mindennapi tapasztalat azt, hogy a művelt népek boldogak is és hogy boldogságuk műveltségükben áll. Sőt nem egyszer épen a nagy műveltség hoz nagy ellentéteket, alkot szükségét

¹ Luther tana, mindenki olvashatja a bibliáit és mert a biblia az egyedül kinyilatkoztatási forrás, abból merítheti a maga hitét

² Melyben azelőtt az összes tudományágak voltak a skolasztikusok műve-se fontán A filozófia is mint sz Tamás mondja anfeilla theologiae A kutatás megvolt Ott vannak bizonyosságul sz Tamás művei, de a kutatás addig a kinyilatkoztatás fáklyavilágításánál történt. A protestantizmus idejétől tartva az észlett, ez a racionális. Ennek szüleménye a közgazdaságban a liberalizmus

Descartes és Voltaire, a politikában Rousseau, a nemzetgazdaságtanban a fiziokraták Srnidt Ádám, a manchesteri iskola.

a) Fiziokraták. Elnevezésüket a görög fusis és kratein természet és kormányozni szavakból veszik. Legkiválóbbak Quesney XV. Lajos francia király orvosa, a Fiziokrácia szerzője, Dupont de Nemour, Quesney műveinek hirdetője, Mirabeau, Turgot és mások. Ezek a tudományos nemzetgazdaságtan megalkotói. Legfőbb elvük a szabadság úgy a földmivelés, miként az ipar és kereskedelem terén. Ellene vannak az állami beavatkozásnak. Sarktétéleik: „laisser faire et laisser passer” „leben und leben lassen”. Nincs szükség se tilalomra, se vámra, *szabad a vásár*. Szabad lett a munka, feloszlott a munkást védő czéhrendszer, az ipar és kereskedelem rohamos pusztulásnak indult és ez mind sietette a francia forradalmat.

b) Angol iskola. A liberális nemzetgazdaságtan legnagyobb képviselője Smidt Ádám a glasgovi egyetem tanára (1723-1790 élt.) Utána Ricardo (1772-1823), Malthus (1766-1834), kinek neve a népszaporodásról irt munkájával lett híres, mely művében inmorális módot is tart megengedhetőnek a népszaporodás megakadályozására. Stuart Mill (1806-1873.) érték és csereelméletével tett hírnévre szert. Cobden impulzusára 1834-ben megalkották a „Manchesteri iskolát”. Tanaikat 1848-ban tették közzé.

Az angol liberális nemzetgazdasági elveknek másutt is találtak követői. Franciaországban Bastiat, Leroy Beaulien. Sőt mi több a közgazdaság ezek elvei szerint rendezkedett be. De nemcsak a gazdaság, hanem a politika, a vallási, állami befogás is. Úgy, hogy a világ ma azt lehet mondani a liberalizmus jegyében áll.

Nem lesz érdektelen tehát, ha a liberalizmus főbb, sarktétéleivel foglalkozunk.

Az individuális irány a katholicizmussal, később szülőanyjával a protestantizmussal is szakított. U. i. a szabadvizsgálódás elve alapján kifejlődött a raczionálizmus, mely a mint mondtuk,¹ a kinyilatkoztatás helyébe az ész tette. De a raczionálizmusból lett a materializmus, ebből az atheizmus. Az ész lett a legfőbb bíró, a legfőbb fórum, a tekintély össze-

¹ Lásd a jegyzetet.

zsuporodott. *A morál szerinte független*¹ *Az ember autonom, követheti bátran ösztöneit.*² *Az ember jónak*³ *és szabadnak születik.*⁴ Minden vallás egyforma.⁵ Mindenki szabadon gyakorolhatja hitét, állíthatja az ellenkezőt. A tudomány, a hit szabad.

A politikában az állami akarat minden. Az állami akarat az autonom egyének összakarata. Ez független és szabad minden más törvénytől – miként maga az individuum. A nép szuverenitás a legfőbb törvényhozó. Daczára a hirdetett szabadságnak – a népfelség elvéből kifolyólag beáll az állami mindenhatóság, a cenzalizáció, a nagy hivatalnoki apparátus, a militarizmus.

A szabadság elve alapján létrejött liberális kormányzás tényleg az állami mindenhatósághoz vezetett. Miután megfosztotta az egyént, a társadalmat szabadságától, minden hatalmat a kormányhatalom kezeire játszott. (Iskolaügy, községi, tartományi, városi, közigazgatás stb.) A gyengét kiszolgáltatta az erősnek a meghagyott szabadság czimén.

A nemzetgazdaságban szintén elve a szabadság: „laissez faire, laisser passer”. Szabadság a termelésben, kiki azt termel és úgy ad el, ahogy akar. Munkaszabadság, mindenki, férfi, nő, gyermek dolgozik ott, akkor, úgy és annyiért, a mint akarja, a hogyan megegyezett. Állami beavatkozásra sehol sincs szükség. Munkás és munkaadó teljesen szabadok. Úgy kötik szerződésüket, a mint érdekeik hozzák. Minden szabad lévén, tehát a verseny is a termelésben. Munkabérminimum nincs.

A társadalmi bajok egyedüli orvossága a szabadság.⁶

A nemzetgazdasági liberalizmus szabadság kihirdetésével a gyengét kiszolgáltatta az erősnek, megvetette a tőke gazdagodásának, a kapitalizmusnak alapját, a munkások beláthatatlan számát proletárrá tette. – A liberalizmus fattyúhajtásai a gondolkozó főket arra bírták, hogy szelidítsék azt. Ezek teszik az

¹ Az erkölcs nem független. Ha az volna, akkor a bűnt is szentesíthetné. Függs az isteni törvénytől.

²Nem követheti; pl. bírványát, mely lopásra visz, renyhességét, haragját stb., mert ez bűn.

³ Hát az eredeti bűn? Honnét a rossz, ha az ember jó. Szabad az ember a természeti és a poziczió törvényén, korlátain belül. korlátlan szabadság nincs sehol, se a politikai, se az erkölcsi életben.

⁵ Indifferentizmus

⁶ Question sociale etlecoles sociales. Oarriguet 53. lap.

eklektikus liberalizmust, másképpen disszidenseknek hívják. Céljuk a liberalizmust összhangba hozni a renddel¹.

A liberalizmus czáfolata. A liberalizmus szülőanyja az ész-elvűség. A racionalizmus minden igazság forrásává nem az Istent, hanem a téveteg eszt teszi. Hogy az ész téved, hogy a gondolkodó fők sokszor egymással homlokegyenest ellenkező tanokat hirdetnek igazság gyanánt a leghatalmasabb argumentum a racionalizmus ellen. Az ész téveteg, süppedékes, ingoványos talaja nem lehet ama alap, melyre mint szilárdra lehetne alapítani. Az igazság forrása az Isten. Az igazság közlője a kinyilatkoztatás. Az ész kutathat, de a kinyilatkoztatás, a revelatio fényénél. És mit tanít a kinyilatkoztatás? Azt, hogy független ész nincs, azt, hogy minden az örök törvény alatt áll, azt, hogy nincs független morál, hanem az erkölcsan a természeti és pozitív törvényekhez igazodik, hogy az ember bűnös, vétkes hajlamokkal születik, azok ellen küzdenie kell és nem követni, hogy az igazság nem subjectiv dolog, nem az ész tetszőleges ügye, hanem reális, független az emberi felfogástól.

A politikába is kihat a revelatio. A kinyilatkoztatás ismer természeti, isteni jogot, mely még a souverain félett is áll. Ehhez kell idomulnia az egyénnek, a törvényhozásnak, az állami életnek.

A kinyilatkoztatás érinti a nemzetgazdaságtant is, az igazság és szeretet örökérvényű tételeivel. A igazság és a szeretet terelik helyes mederbe a szabadságot, útját állják a féktelen versenynek. Az igazság és a szeretet állja útját a pauperismus, a proletarizmus felburjánzásának, egészséges társadalmi, közgazdasági helyzetet teremtven.

A liberális felfogás csődbe juttatta az emberiséget. A tudomány „ignoramus et ignorabimus” előtt áll. A társadalmi élet züllőben van. Az állami omnipotenzia elviselhetetlen, a közgazdaság a kapitalizmus szolgája.

Vizsgáljuk tovább a szocializmust.

Szocializmus. A szabadelvűség gyermeke a szociálizmus. A mint az észelvűség materiálizmusban végződött éppen úgy a liberalizmus méltó folyománya a szociálizmus.

A szociálizmus a tudományban anyaelvűség alapján áll.

¹ Ezen írás megindítóit Gide, Devas, Luzzati stb.

Itt túlvilági élet nincs, lélek nem létezik, vallás felesleges egyházra szükség nincs. Nincs más csak anyag. A mi van anyagból van. A kultúra nem más, mint fejlődés műve. A fejlődési pedig gazdasági viszonyokra, osztályharczokra vezetendő vissza (iétért való harc) Ez a *történelmi materializmus*.

A társadalom társadalmi szerződés által jő létre. A társadalomban a társadalom részére minden individuum lemond jogáról és a társadalom lesz a „souveraine”¹ és a tulajdonos.

Családi élet felesleges, mert a családi életben a férfi a tulajdonos a nő és gyermekei a tulajdon. Egyenlőség nevében követeli a szabadságot a nő részére, a gyermekeket pedig a társadalomnak, a melynek gondoskodni kell nevelésökről.

Férfi és nő egyaránt szabadok és házas életen kívül állnak, mint az állatok. Van *szabadszerelem*.

Mindennek tulajdonosa a társadalom. *Egyéni tulajdon nincs*.

A munkálkodás mindenkinek kötelessége. Minden munka egyforma. Nincs különbség szellemi és fizikai munka között. Minden érték alapja a munka és minden haszon a munkásé. Eddig a munka haszna a tőkésé volt. így a tőke értéke nőtt, gyarapodott. (Értéktöbblet elmélet). A nagy tőke leverte a kicsit, néhány kézen egyesül a vagyon. (Vagyon összpontosítás.)

Az állam kötelékébe venni mindent, egyesíteni az összes munkákat saját kezében és kiosztani azokat a munkások között (kollektivizmus), így a baj orvosolva lesz.

Az állam mindenható, minden jog és törvényforrása. Az államforma köztársasági.² Hazát nem ismer, nemzetközi.

A szocializmus válfajai. A szocializmusnak három válfaja van: kollektivizmus, agrár szocializmus és állami szocializmus.

A kollektivizmus minden tulajdont állam kezébe rak le. Dehogy az állam minden tulajdon birtokosa legyen, erre a kollektivisták négyféle módon törekedtek és e módok szerint négy csoportra oszlanak: 1. possibilisták, kik annyit kívannak a jelen körülmények között állami kézbe adni a mennyit csak lehet, „quantum possibile est”, főképviselője Lasalle. 2. az evolucionalisták, kik a történelmi materializmus alapján megvannak győződve arról, hogy tényleg a dolgok természetes fejlődésével

¹Czáiolatát lásd az első részben.

² Eisenach Jules mondotta ki az egyenlőség és a szabadság nevében

utóvégre minden tulajdonosa az állam lesz; ehhez tartozik Marx, Engels. 3. a revolucionalisták, kik forradalmi úton óhajtának véget vetni a polgári berendezkedésnek »tabula rasá"-t akarnak csinálni a mostani társadalomból és az ipari szocziálista államot megalkotni. A negyedik csoportot az anarchisták és a nihilisták képezik.¹

Bár ez utóbbi csoporttal a szocziálizmus szolidaritást nem vállal, bár az anarkia és a nihilizmus előbb összetörni, összerombolni vágyik a mostani társadalmi rendszert és mint czélt tűzi ki maga elé, mégis a kollektivismushoz tartozik, mert mindent állami tulajdonban akar látni.

Kollektivismus története. A szocziálizmus előfutárai az ókorban Plato (429-358.) „Köztársaságról írott művében, a XVI. században Morus Tamás (1480-1535.) „Utópiá"-ban, Campanella (1568-1639.) „Civitas solis"-ban, XVIII. században Rousseau, Morelly, Babeuf (1746-1797.), ki mint a Grachusok a teljes egyenlőség érdekében agitált és egy vagyonközösségen alapuló köztársaságról ábrándozott.

A XIX. század első felének szocziálistái: Saint Simon, Fourier, Robert Owen, Pierre Leroux, Louis Blanc, Proudhon, Enfantin, Bazard.

A szocializmusnak atyja S. Simon,² (Saint) ki hányatott életében látva embertársainak kizsákmányolását embertársai által, (exploision des hommes par les hommes) azért a tőke összehalmozódást megszüntetni, a kereset bizonytalanságának véget vetni – igen sürgősnek tartotta.

Ezt úgy véli megoldhatónak, hogy az örökösödés törültessek el. Az állam legyen az egyedüli örökös. Az állam pedig mindenkinek képessége és munkája szerint annyit adjon, a mennyit megérdemel (á chacun selon sa capacité, á chaque capacité selon ses oeuvres.) A mit kiki így munkája után szerez, az az ő tulajdona.

Saint Simon halála után kinek elvei Francziországban az elnyomott osztálynál tetszést arattak, Fourier, ugyancsak francia szociológus más alapon, a legdurvább realizmussal akarta orvosolni a bajt. Azt a veszélyes elvet állította fel, hogy az ösztönök jók lévén, azokat ki kell elégíteni. S mert a vallás, a különben

¹Anarchizmus szerzője Proudhon, a nihilizmus-é Bakunin.

²Nouveau Christianisme 1824,

ésszerűtlen önmegtagadást tanítja, tehát az ösztönök ellen tör, vallást el kell vetni. Az ösztönök teljes kielégítése boldogságot nyújt. Földi boldogságnál nincs egyéb boldogság. Le bonheur est loi bas, non pas au dela'. S mert a boldogságból sokan ki vannak zárva vagyoni anomáliák miatt, azért a társadalmat új alapra kell fektetni. Dolgozzék mindenki és munkája arányában részesüljön díjazásban. A munka legyen közös. E végből csoportokra, phalanxokra legyenek osztva a községek s felettök Konstantinápolyban székelő „omniark” álljon.¹

Saint Simon és Fourier a magántulajdont nem tagadták. Annak egyedüli forrásul azonban a munkát tekintették. Babeuf a vagyont bűnnek tartja. Szerinte minden vagyon a társadalomé. Közös a munka, közös a vagyon. Az egyed csak a neki kiszabott munkát végezze, élelemről, ruháról, lakásról, élvezeti cikkekről a kommün gondoskodik. Férfiak, nők egyformán szabadok. A gyermeknevelés nem terheli a családot. Külön neveldek szolgálnak e célra. Családi élet nincs. Vallásra, irodalomra, szépművészetekre szükség nincs. A Kommün parancsol, neki mindenki engedelmisséggel tartozik. Babeuf tana a legdurvább materializmus következménye. Természetesen az élvágó tömegnél sok követőre talált. Míg végre az állam a közjó érdekében szükségesnek látta e veszélyes szektát szétugasztani.

Proudhon (nem Prudhomme) a legszigorúbb birtokközösség híve. Babeuf nyomdokain jár. Szerinte az az enyim, a mit elköltök. A fölösleg a közé. Ha elteszem, lopást követek el Minden tulajdon – lopás, (la propriété c'est la vol.)

Míg Franciaországban egyes túlzók a szocializmus és a kommunizmus elveit hintgették a nép között Angliában, hol a munkások helyzete a XVIII. században a legrosszabb volt Owen Róbert nagygyáros gyakorlati utón igyekezett orvosolni a bajt. Mint gyáros ismerte a helyzetet. Newlanorki gyárában szívélyes modorával megnyerte munkásai bizalmát. Jutalmazással, nemes versenyre való ösztönzéssel, neveléssel munkásai között megelégedést, jólétet teremtett. Elért sikereitől elragadva, egyre kommunisztikusabb és radikálisabb reformokra vállalkozott. E miatt sokan elpártoltak tőle. Hitelét veszítette. Megbukott, vele eszméi is.

Owent követte a francia Cabet, ki kísérleteket is tett

¹ Voyage en Icarie 1847

Amerikában, de azok meghiúsultak. Minden igyekezete kudarcot vallott. Társai elhagyták, egymaga maradt.

A most röviden elsorolt reformatori rendszerek, legnagyobb meglepetésünkre a keresztény vallással szakítani igyekeztek, vagy azt a teljes kibontakozás ellensége gyanánt tüntették fel. Istenem! mennyi gyűlölet, mennyi vakság kellett ahhoz, hogy a kereszténységben rejlő nagy szociális erőt fel ne ismerjék, ne lássák, kézzel ne tapinthatassák!

A vallástalan iránynyal szemben Lamennais francia pap, kinek elméje pharosként világított, a teljes jobbrafordulást a í \ kereszténységtől várta. A? egyháztól remélte a vagyontalan osztály megváltását. Rómajiem telte magáévá merész terveit, Lamennais szakított az~egyházzal. A segílyt váró emberiség vizsgálására írta Paroles d'un croyant (egy hívő szavai) című művét. Bámulói halála után mint bukott Cherubot tisztelték.

Lui Blanc számos munkájában azon következtetésre jutott, hogy a nyomor tulajdonképeni oka a szabadverseny. A versenyt tehát korlátok közé kell szorítani. E végből állami műhelyek emelendők, melyekben minden ember foglalkozást lelhet. Tényleg Franciaország kísérleteket tett. Nemzeti műhelyeket nyitott. De mert mindenki az államtól biztosabb kenyeret remél, a sok kézműves elhagyta a magánműhelyeket és az állami műhelyekben keresett munkát. A tódulás oly nagy volt, hogy valamennyit munkával ellátni az állam képtelennek bizonyult. S mert a munkanélkülieknek is élni kellett, az állam ezek részére fejenként 1 francot utalt ki egy-egy napra. Ez a munkátlanok számát csak növelte és veszélyeztette a vagyonsbiztonságot. A magánvállalatok pedig drága pénzen sem kaptak munkást, üzemeiket kénytelenek voltak beszüntetni. A nehéz helyzetben úgy vélték segíteni, hogy a nemzeti műhelyeket beszüntették, a tömeget katonasággal szétverték.¹

A társadalmi kérdés megoldása Németország szociológusait is foglalkoztatta. Schultze Deutsch német államférfiú a következő merész elvet állította fel: az ipar az államtól független, szabadon versenyezhet. A verseny csak előnyére lehet a vevőközönségnek. Az ipari munkások a maguk munkaerejével, képzettségével szintén függetlenek. Érdekeik megvédésére egyesüljenek, létesít-

senck hasznos, szórakoztató egyesületeket, humánus intézményeket. Vallásra szükség nincs. Az magánügy.

Schultze rendszere a tőke érdekében létesült. Első tekintetre tetszetős elmélet. A liberalizmus nagyobb dicsőségére soká virágzott. Deutsch elmélete ellen a vagyontalan osztály érdekében a zsidó Lassalle Nándor¹, a szociáldemokrácia atyja lépett fel.² Röpirataival, gyűjtő beszédeivel, indirekt adókról tartott értekezéseivel egyszerre a nép vezére lett. A munkásosztály bálványozta őt. Hallgatta, mint prófétáját. Lassalle után ki Rokovitzta bojárral vívott végzetes párbajában halt meg, Marx* lépett örökébe, kit Hatzfeld grófnő, Lassalle pártfogója és lekötelezettje támogatott. Jelenleg Liebknecht, Bebel és a többi német szociáldemokraták folytatják a munkát.

Annyit konstatálhatunk, hogy a szociálizmus jelenleg már rendszer. E rendszernek megnyilatkozási formája a szociáldemokrácia. A radikális szociálisták között a szociáldemokrácia az uralkodó. Olyannyira, hogy valahányszor a szociálizmusról van szó, mindig a szociáldemokráciát értjük alatta. A már már ismertetett szocizmus utópiák részben felolvadnak a szociáldemokráciában, részben elejtettek. A mennyiben megvannak a szociáldemokráciában, a szociáldemokrácia tantételeinek megczáfolásával, azok is megezáfoltatnak. Amennyiben pedig elévültek, gyakorlati értékük nem lévén czáfolásra nem szorultak s így figyelmen kívül hagyandók!

Lasalle az enyhébb, Marx a radikálisabb irányt követte. Mindkettőnek számos követője akadt és két hatalmas, ha nem is ellentétes táborra szakadt a német szociálista párt. Lasalle követői „Munkások általános szövetsége” címet, a Marxisták pedig a „Munkások demokrata szövetsége” nevet viselik, másként szociáldemokratáknak hivatnak⁴) Az elsőnek Wolmár, az utóbbinak Bebel, Liebknecht, Verner, Engels, Schaffe szóvivői.

¹ 1825–j 864.

² A tudományos szociálizmus megalkotója Jagetzow Róbert porosz miniszter, ki Ricardo hatása alatt írta műveit.

³ 1818–1823. 1848-ban kiadta a jelszót: »Világ proletárai egyesüljétek.« Megalkotta a „munkások nemzetközi egyesületét” Legnagyobb műve, mely a világ minden modern nyelvére le van fordítva „Kapital.”

⁴) A demokrata elnevezés onnét ered, mivel a szociáldemokráciában belevettek a demokratikus irányt.

A német szocialisták sarktételeiket 1875. évi góthai, 1891. évi erfurti programmba foglalták össze.

Franciaországban a szocializmus 1882. óta rohamosan hódít. Possibilista párt feje Brousse és Allemane, a forrodalmi Jules Guesde, Lafargue,¹ Vaillant Chauvin stb; független szocialisták Jaurés, Millerand, Viviani vezetése alatt állanak.

Hazánkban a szocialdemokraták kevés képzett főt mondanak magokénak. Bokányi, Israel Jakab a névtelenség szürke ködéből emelkedtek a munkás vezéri polczra. A demokraták Vázsonyi, Leitner nem vállaltak közösséget a szocialdemokratákkal².)

Agrár szocializmus. Agrár szocializmus, mint neve mutatja a földdel, mint magántulajdonnal szakítani akar és azt állami köztulajdonba akarja juttatni. Agrár szocialisták két pártra oszlanak. Az egyik rész azt akarja, hogy miként az üzemek, műhelyek menjenek át állami tulajdonba, épen úgy a föld is. Ennyit már Marx is tanított, de a módozatról mitsem szólt. A másik csoport Henry George³ vezetése alatt ezt mondja: „Mi nem akarjuk konfiskálni a magánföldbirtokot. Nem. Ez igazságtalan lenne . . . Hanem vessünk annyi adót földjükre, hogy az a jövedelemmel vetekedjék és így a tulajdonos csak haszonélvező lesz.”

A magán földtulajdon ellenségei Herbert Spenczer, Emil de Laveleye, Wallace, Mac. Qlinn, Dawson, Hotzka, Stout.

Állami szocializmus. Az állami szocializmus az államkormányzásnak egy új faja. A kollektivismus és a liberalizmus köré áll. A kettő hibái ellen védekezik. Híve a magántulajdonnak, de ellene van a korlátlan individualizmusnak, mert a versenyzők versenyfeltételei egyenlőtlenek. E végből oltalmába veszi a gyengét. Parlamenti utón rendezi a munkaszerződést, a munkaidőt, bérminimumot, betegség, baleset elleni védelmet, szóval *interveniál* és ezzel ellentétbe helyezkedik a liberalizmussal.

A kollektivismus felé is hajlik részben, mert a közlekedés-ügyet, vasutakat, utakat, postát, távírdát, bányákat állami tulaj-

¹) Kinek a „tulajdon fejlődése” című műve magyarra is le van fordítva.

²) A demokraták nem kollektivisták. Általános emberi jogokért küzdenek.

³) „We must make land common property”. A földet köztulajdonná kell tenni.

donba veszi, egyre növekedő adókkal egyre többet vévén el polgáraitól, egyre többet és többet tesz állami tulajdonná.

Az állami szocziálizmus megalkotója Wagner, Bismark, Gladston. Ezek mint államférfiak. Egyetemeken Hildebranth, Masse, Breiano, Schönberg stb.

A szociáldemokrácia czáfolata. A szociális tévtanok forrása az ember céljának, természetének, anyagi, erkölcsi rendjének félreismerése. A szociálizmus az embert lelketlen lénynek tekinti. A természetről, mint önmagát kormányzó örök erőről beszél. Az Isten létét, a teremtést, a lélek halhatatlanságát, a túlvilági életet, az isteni gondviselést a legnagyobb abszurdumnak tartja. A kereszténységet tökéletességi foknak tekinti a po ányáságból. De mert a mai kor műveltsége a kereszténység tökéletességi fokát túlhaladja, a kereszténység elavult forma. Idejét multa.

A szociáldemokrácia anyagelvű. A szociálizmus, gondolkodás teljesen anyagias. E gondolkodás főleg a szociáldemokrácia tanaiban nyilvánul.

Hogy a szociálizmus főleg a szociáldemokrácia anyagelvű, a kereszténység ellensége, az természetes. Lasalle, Marx a szociáldemokrácia szóvivői bölcsészetüket Feurbachtól, Hegeltől kölcsönözték. A lét kérdését, mint Büchner, az örökanyaggal, a faj kiválást létért való küzdelemmel, fokozatos tökéletesedéssel akarják megmagyarázni Darwin után. S mindezt annyi könnyedséggel, oly természetességgel közlik, hogy a szociáldemokrácia megváltásában hívó nagy sereg, mint színarany igazságot fogadja. Egyszerre eddig nem tapasztalt világosságra vél ébredni. Hitelt ad a tannak s a logika vaskövetkezetességgel tovább fűzi a következtetést, amelynek legvégsője: nincs Isten, a vallás a papok találmánya gazdagok és hatalmasok megvédésére, a szenvedők fékentartására, társadalmi osztályok a természet törvénye szerint nincsenek, mert mindenki egyenlő, az ösztönök kielégítése természetes jó és egyedül boldogító, a földi léttel bezárul az élet.

A materializmus képtelenség. A materializmus, melyre a szociáldemokrácia tanait építi, ugyancsak cseréplábakon áll. A materializmus a leglényegesebb dolgokat hipotézisekkel” akarja megmagyarázni. A lét kérdését örökanyaggal, az életet protoplasmával, a fejlődést, a kialakulást a létért való küzdelemmel. Az örökanyag hypothesis, az életet adó első sejt, a faji kiválás

mind csupa feltevés, melyet a természettudományokból merített érvek támogatnak. A materializmus eljárása ellen tiltakozunk. Tiltakozunk, mert a természettudományok teréről ügyes fogásokkal a vitát átviszi a metafizika terére és megfordítva. De eltekintve e nagy logikai hibától, hypothesisi abszolúte nem állják meg helyüket Nem azért, mivel örökanyag nincs és nem is lehet. Nincs metafizikailag, nincs fizikailag. Nincs metafizikailag, mivel örök csak az lehet, mi egyszerű, mi részeire nem bontható. Az anyagot tudvalevőleg részekre lehet bontani. így örökanyag nincs. Nincs fizikailag, mert a fizika örök dolgokról nem beszél, nem is beszélhet, ilyen transcendentalis dolgok tárgyalása a metafizika körébe vág. Nem is lehet, mert éppen a Laplace-féle theoria egy, anyagon kívül álló hatalmas Lény közbejöttét, irányítását, az anyagnak forgásba hozását kívánja. E lény az Isten – Pedig a materializmus egész rendszere a Laplace-féle rendszere van építve.

A materializmus nem fejti meg az életet A lét problémáján kívül a második igen fontos kérdés: az élet. Honnét az élet? A kinyilatkoztatás szerint az anyag, valamint az élet is időben Istentől lőn teremtve. Ezzel szemben a materializmus az életet protoplasmával, sejttel, baktériummal akarja megfejteni. Sejttel, mely az életnek legtökéletlenebb foka. De honnét ered az élő sejt? Az örök anyagból? Hiszen a természettudósok szerint oly nagy hőfokon állott hogy kezdetben pardon! – bizonyos időben légnemű volt. Tegyük fel, hogy a kezdet kezdetén az anyagban lett volna az élet sejtje, az bizonyára sok száz calória hő mellett elpusztult volna. De hát honnét az első élősejt? Szervetlen lényből csak nem származhat? De bizony onnét mondja az anyagelviség. íme a második képtelen hypothesis. Szervetlenből szerves, akármennyire tökéletlen legyen is az, nem származhat. Természettudományi szabály. De van élet, más az eredete, nem az. mit az anyagelviség neki imputál. Oka a Teremtő.

A faji kiválásról idő- és helykímélés szempontjából annyit jegyzünk meg, hogy természettudományok tanítása szerint egy speciesből egészen új species a létért való küzdelem daczára – nem kéletkezik Elfajulhat, fejlődhet a species, de a fajnak létet nem ad. Osztályai kihalhatnak különféle természeti okok folytán, de azért új fajoknak nem létokai.

Röviden összefoglalva a mondottakat, bátran kimonthatjuk a materializmus hypothesiseken nyugszik. Hypothesiseken, melyeknek alapjául a természettudományokat szeretnék tenni.

Az anyagelvűség csődben. A szociáldemokrácia pedig a materializmusból indul ki. Csalhatatlannak hiszi. De ha rossz a praemissa, rossz a következtetés is. Tévtan a materializmus, tévtan a szociáldemokráciának a lét, élet, emberre vonatkozó tana, szóval mindaz, mi magyarázatát a kereszténységben leli. Van Isten, van vallás, van kinyilatkoztatás, van kereszténység, mely nem tökéletességi fok, de maga a tökéletesség, melyet sem a cultura, sem a tudomány felül nem mul, mert isteni és nem emberi mű, vallás- és erkölcsan és nem téveteg bölcsélet. Ha a kereszténység isteni mű, dogmái tételei biztosak, megnyughatik benne minden lélek és sziv. Míg ezt meg nem találja, nyugtalan, mint Ágostoné volt, ki megtérése után így kiáltott fel: „Nyugtalan a mi szívünk, míg csak meg nem nyugszik Te Benned óh Uram.” A pihenést, megnyugvást nem leelő ember hasonlóan Péterhez mondja: „Kihez menjünk Uram? az örök élet igéi Nálad vannak”.

A lét kérdéseit és a vele kapcsolatos problémákat a tudomány hypothesisei, a metaphysica, a bölcsészet minden igyekezete megoldani nem tudják. Sok természeti tünemény, törvény okát megállapíthatják, számos igazságnak jöhetnek nyomára, de a kinyilatkoztatás fátklyája nélkül nem hatolhatnak be a természet titkainak mélyébe. Állíthatnak fel hypothesiseket, de, mint tudjuk, azok többnyire személyes hitelűek. Tekintélyöket legtöbbször felállítójuktól nyerik. De mi az emberi tekintély, isten tekintélye mellett? A vallásnak vannak isteni tekintélyre támaszkodó dogmái, a tudománynak emberi tekintélyre épített feltevései. Melyiket választjuk? Könnyű a választás! Inkább a bizonyosat, mint a bizonytalant!

A vallás és a tudomány. Ebből kiviláglig a vallás superioritása a tudomány félett. Mint a „Fede e lavoro” az olasz lap egyik cikkében igen helyesen mondja: „la scienza va avanti a ipotesi, la religione si basa su dogmí. Ecco la superiorità di questa.” Valóban a vallás a dogmák sas szárnyain lebeg, méltóságteljesen felszáll a dolgok Ősokához, majd leszáll a földre, világot gyűjt a kutató észnek, felemeli a gyenge szivet, bizalmat önt a csüggedőbe. A tudomány minden fensége daczára sok-

szór olyan helyzetbe jut, mint a zátonyra jutott hajó, mely várja a dagályt, hogy ismét a sík tengerre evezhessen A tudomány meg megakad az okok zátonyain a kutatás nagy tengerén, egy-egy hipotézissel igyekszik imgán segíteni, csakhogy ismét tovább kutathasson E soraimért senki ne vádoljon elto gultsággal Brounethiere nagy szellem E lángelme a tudomány csódjéről beszélt Sajátságos dolog a tudomány és felfedezések századában Pedig úgy van! A materializmus nem zátonyra, de csódbe jutott.”

Így a szociáldemokrácia anyagelvű felfogása helytelen, elvetendő. Az ember más lény, mint a milyennek képzei Van vallás, van kereszténység Egyedül igaz és való a kereszténység. És nincs történeti materializmus¹

A szociáldemokrácia nem csak vallást, hanem minden létező dolgot a materializmus szemüvegén néz, ítél. Egész bölcs élete, államtana a materializmusra van bázisozva De ugyancsak arra vezethetők vissza gazdaságtani tételei.

Egyenlőség. A modern szociálizmusnak egyik hatalmas agitacionális fegyvere a teljes egyenlőség hirdetése, mely nem ismer osztály-, rangkülönbséget. Mindenkit munkás fogalom alá foglal. Hogy e tetszetős tannak tudományos alapot kölcsönözzön következtetését az emberek egyenlőségéből s az egyedüli érték adó átlagából, a munkából vonja le.

Az emberek egyformák. Különbség ember és ember között a társadalmi viszonyokban keresendő. A társadalmi helyzetből no ki az osztály- és rangkülönbség A vagyon, a szellemi ktp zettség, állás stb okai a különbségnek A modern szociahzmus, hogy eloszlassa az egyenlőséget, azt mondja, tabula rását kell csinálni a társadalomból, új alapra, a munka alapjára kell építeni, mint egyedül értékadó állagra. Dolgozzék mindenki, egyik észszel, a másik kézzel, s ne legyen differenzia ember és ember között, legyen mindenki munkás így eloszlik az osztály és rangkülönbség. A vagyoni különbség eloszlatására pedig legyen minden kozos. Tulajdona ne legyen senkinek. Mindenkié az, mit elkölt,

¹ És ez világos nem csak az isteni kereszténység szempontjából, hanem a történelemből is. A történeti eseményeket nem csupán gazdasági okok osztályharcok mozgatják, hanem a vallás, az erkölcs, a tudomány befolyásolják fejlődésében. Ennek igazolására legyen elég utalnunk a IV. részre a hol az egyház szociális története van röviden ismertette.

felemészt, a többihez mindenkinek egyforma joga van munkája és szükséglete arányában.

Lehetséges-e? Jó, tegyük fel, hogy a szociáldemokrácia ezen utópiája megvalósulna, de az egyenlőtlenség eloszlatta még sem lenne. Nem lenne eloszlatta a társadalmi különbség. A munkások szellemi képességeik, foglalkozásuk szerint csoportosulnának, tagozódnának. Az értelmesebb, vagy szellemi munkával foglalkozók elkülönöznek magukat azoktól, kik alsórendű munkát végeznek, vagy kik korlátozott ismeretekkel rendelkeznek. Tehát ismét csak társadalmi úton kifejlődnék az osztálykülönbség. A józan, becsületes elem elkülönöznék magát az erkölcstelen, rest, élvvagyó munkástól. A hivatalnoki osztály pedig állásánál fogva eo ipso fölülkerekednék a munkásosztálynak. így a cél elérve nem volna.

A vagyoni különbség megszüntetése ép oly képtelenség, mint az osztálykülönbségé. A szociáldemokrácia szerint tulajdon nincs, mindenki munkája és szükséglete arányában részesül a közösből. Jó! A családos embernek többre van szüksége, mint a nőtlennek. Tegyük fel, hogy a családos ember előrehaladt korú, csak néhány órát dolgozhat naponként, ellenben a fiatal, tetterős, nőtlen, kétszer, háromszor annyit végez s kielégítésük nem lehet egyforma, mert az utóbbi többet dolgozik s kevesebb a szükséglete, az előbbivel pedig megfordítva áll a dolog. Hogy fog történni a kiegyenlítés? Talán a fiatal, nőtlen munkást kárpótolni fogja az intézőség? Mivel? Szébb ruhát ad neki, jobb életet biztosít neki? No akkor már megszűnt az egyenlőség és beáll a vagyoni különbség!¹

Munkáról A szocializmus magva, központi tengelye: minden érték alapja a munka. Ezen elvből kifolyólag mindenki dolgozzék és munkája arányában részesül kielégítésben.

E két tétele is téves. Határozottan téves felfogás azt hinni, hogy csupán a munka minden érték alapja. Az érték alapja a munkán kívül az anyagtól és a dolog hasznavehetőségétől is függ. Pl. sok munkával készíthet valaki papírból csizmat, de értéke mégsem lesz, mert hasznavehetetlen. Vagy az aranyból készült óra drágább az oxydált acél óránál, pedig mind a kettő hasznavehető.

¹ A munkáról, vagyonmegosztásról stb -ről szóló tanai a társadalom gazdaságtani részben lesznek megzáfolyva.

Téves a második tétel is, hogy mindenki munkája arányában részesül a közösben E szerint, a kik nem dolgoznak, éhen veshetnek Éhen halhatnak a betegek, örültek, aggok, árvák, gyermekek, csecsemők, nok stb.

Kik dolgoznak, munkájuk szerint kielégítettnek De ki az, ki a munka értékét megállapítja P1, hogy 10 órai irodai munka megfelel 8 órai henger munkának, 6 órai gázgyári munkának, 5 órai bányamunkának. E célra egy nagy hivatalt kellene felállítani, mely a munkák összehasonlítását és ezek arányában a kielégítést megállapítaná. Ezenfelül a felügyelők nagy seregére lenne szükség, kik örködnének a munkások félett.

De mi lenne akkor, ha a nehéz, kényelmetlen munkától húzódnának az embeiek? Avagy kényszerítenek okét? Hol lenne a munkasszabadsig? Beállana ismét a munkáskényszer, a mi ellen a modern szocializmus küzd, kéletkeznének osztálykülönbségek, vagyoni differenciák, melyeket kiküszöbölni akar.

A közösség elvéből folyik a gond nélküli élet. A munkás csak dolgozzék, végezze a kiszabott munkát, a többivel ne törődjék. A többi az állam dolga. Az állam ad lakást, ételt italt, mosónőt, iskolát, nevelvét. Családi élet nincs. Szabad mindenki. Házasságot köt, aki akar, azzal kivel akar, addig ameddig akarja. Mindenki bőviben van mindennek. Tőle csak egyet követelnek, munkát. Munkája után élvezzi a fenti „jótéteményeket.” A munkás elvvagyó szemének ez valóságos földi paradicsom. Dolgozik annyit, amennyit akar. Valóságos arany szabadság! „Le bonheur est d'ici bas, non pas au de la” (Itt a paradicsom nem odafent)

Istenem! mennyi képtelenség, mennyi tévedés e néhány sorban. Egyrésről látjuk az állami mindenhatóságot, mely még a munkás legcsekélyebb szükségletéről is gondoskodik, másrésről pedig a legteljesebb szabadságot az elvek terén. A szocialdemokrácia államát elképzelni is nehéz, gyakorlatban végrehajtani abszurdum A kontemplált állam oly nagy híve talnoki sereget követelne, hogy az eszmét megbuktatná s általános forradalom felé vezetné a társadalmat De az állam, daczáia nagy költséges organizmusának teljes megelégedést nem létesíthetne Mi ismét csak forradalomban végződnek

A szociáldemokrácia kiölné a művészetek, a tudomány iránti törekvéseket csökkentené a vállalkozási szellemet, útját állaná a haladásnak, megszűnnék a szorgalom

Tehát sem anyagilag, sem társadalmilag, sem erkölcsileg nem vinne előbbre a szocialdemokrácia az embenséget, ha eszméi valósulhatnának. De tanának kivihetlensége, egyes gyakorlatban talán kivihető tételeinek romlottsága arra készítetnek, hogy másutt keressük a kibontakozást keressük abban, mit a szocialdemokrácia tagad, tehát a negatiójában. Tagadja a vallást megveti a kereszténységet, meg a mai társadalmat, állam rendszert Keressük ezen tényezőkbén.

A modern szociálizmus a máj felsorolt hibáin, tévedésein, hanem kívül még a hazaárulás vádjába esik. Eltörölni kívánja az országok határait, elpusztítani a nemzeti érzést, a faji ragaszkodást s egy nagy nemzetközi államot akar teremteni. Nem szent előtte tehát már a haza sem. Nem a föld, melyért annyi jók vére folyt, nem az alkotmány, melyért ezrek vérrel fizettek, nem a hant, mely ápol és eltakar. Nem becses a nyelv, melyen először szól a gyermek, nem a ház, hol bölcsője ringott, nem a család, hol élete legboldogabb perceit élte. Mindez csak anyag, mindez csak érték. Anyag, melyet csókolni kell, érték, melyet beváltani, becserélni nem lehet

Hazája az egész föld, polgártár.sa minden ember

(Értéktöbbletekről szóló tanának czáfolata a III-ik részben van feldolgozva)

Keieszteny szociálizmus. Az eddig elmondottak igen természetes folyománya az, hogy a szociális kérdés nem csupán nemzetgazdaságiam, hanem vallás-erkölcsi. A vörös szociálizmus bölcsészeti rendszerből, materializmusból indul ki, hogy elméletének alapot adjon. Ha tehát a szociális kérdésnél nem lehet kiküszöbölni a bölcséletet, mely kiinduló pontul szolgál, akkor a vallást annál kevésbbé, mivel a lét, az ember, szeretet stb. problémait legelső sorban a vallás van hivatva megoldani. A vallástól elkülönözhetetlen az erkölcs, azért a tárgyalás alatti kérdés morális kérdés is. Helyesen jegyzi meg a »La democratic cretienne» czimu francia folyóirat „la question sociale n'est pas exclusivement une question cconomique, mais tout question morale et rehgieusse”

S mert e lét kérdéseit egyedül és kizárólag a keresztény vallás- és erkölcsan fejt meg, azért kell lenni keresztény szocializmusnak Ha nem volna, alkotni kellene.

A lét kérdése. A lét kérdése mindig megvolt. Sok elméle-

tet eszeltek ki megoldására. A mióta a kereszténység megvan, e nagy probléma gyakorlati megoldása után tör. Vallási, erkölcs-tani, bölcsészeti tételei, igazságai a társadalmi bajok orvoslását nem hagyják figyelmen kívül. S jóllehet a baj idők folytán más és más alakban jelentkezett, a kereszténység a viszonyokhoz mért szerekekkel mindig gyógyította azt. Eszközei: világnézete, felebaráti szeretete, szentségei. Egyszóval vallása. Vallása, nem elvont magabazárkozott, elvonuló bölcsészeti rendszer, hanem maga a gyakorlat, az élet, csupa tevékenység. Összes művei homlokukon viselik e jelleget. Kórházai, ápodái, zárdái hatása alatt létesült jogi intézmények szervezete, mely csodálatosan az egyesíti arisztokratikus és a demokratikus elemet, mind mind arról tesznek bizonyosságot, hogy a kereszténység hivatott a társadalmi betegség orvoslására. S e hivatásához hű volt. Kezdve bölcső korától a mai napig ugyanazon elvek, de más módok szerint gyógyítja a bajt rendelkezésére álló erkölcsi és anyagi eszközökkel.

A keresztény szocializmus kora. A keresztény szocializmus tehát olyan korú, mint maga az egyház, jóllehet e névvel csak újabban találkozunk. Mint tevékenység a ker. szocializmus mindig megvolt, mint ilyen elnevezés csak újabban szerepel. Még pedig azóta, a mióta a „szocializmus” elnevezés elterjedtté vált. Jeles keresztény férfiak, papok és világiak, kik a társadalomban végbemenő alakulásokat, hullámvázakat figyelemmel kísérték, csakhamar belátták, hogy a kereszténység a benne rejlő szociális erőnél fogva igen hatalmas eszközt képes nyújtani a kibontakozás céljára. Megfejtí az oksági elvet Rámutat a dolgok eredetére és céljára. Helyes világnézetet nyújt az emberiségnek. Meggyújtván a hit fákláját, annak fényénél rámutat az emberbaráti, testvéri kötelezettségekre, jogokra. Megszenteli, felmagasztalja a dicsőt és nagyot. Küzd az érdek, önzés ellen. Védelmére kel a gyengének. Egyesíti az erőket. Felebaráti szeretetével összeköti az embereket. Serkenti, hogy egymáson segítsenek: „Mindeneket, a miket akartok, hogy az emberek cselekedjék nektek, ti is azt cselekedjétek nekik” Normatívuma: „Szeresd felebarátodat, mint temagadat.” Mindennek elérésére hatalmas eszközök állanak rendelkezésére: hit, iskola, templom, jótékonyági intézményei, imái, szentségei stb. Ki mondhatja tehát józanul azt, hogy a kereszténység nem hivatott a szociális kérdés megoldására, vagy hogy álláspontja túlhaladott? Az előz-

¹ Lásd az „Egyház szociális története” ez részt.

mények után az elsőt senki sem állítja, de talán a másodikat; józanul azt sem. Nem, mert a társadalmi baj lényegében most is az, mi évszázadokkal, vagy évezredekkel ezelőtt volt az önzés, a szeretet megfogyatkozása. Csakhogy az önzés most más formában nyilatkozik meg, mint azelőtt. Az önzés gyógyszere pedig csak szeretet lehet. A szeretet, mely örök és változhatatlan örök, nélküle nem állhat fel a társadalom, változhatatlan, mert csak így szólhat „Szeresd felebarátodat, mint te magadat.” Ezt az örök és változhatatlan szeretetet vallja, szolgálja a kereszténység. Azért álláspontja túlhaladott, hitelét veszített sohasem lehet. Sőt hivatott arra, hogy keresztény felfogásával siettesse a kibontakozást.

A keresztény szociálizmus és a jelen. Változott viszonyoknál fogva módjai mások. És ez természetes. Más természetűek voltak a középkori társadalmi egyenlőtlenségek és mások a mostaniak. Tapasztalatlan orvosra vallana, ki most az orvosi tudomány virágzása korában, régi, elavult receptje szerint kezelné betegét. A tapasztalatlanság bélyegét lehetne sütni a kereszténységre is, ha a változott viszonyokkal nem számolva akarná az egyenlőtlenségeket, visszasságokat eloszlatni. A kereszténység számolt az új helyzettel. S mert a baj akut és nagy arányokat ölt, lázas tevékenységet fejt ki a hit világánál felebaráti szeretettel kezében. Jeles egyházfejedelmek, Ketteler, szociológusok Schulte, maga a Szentséges Atya „Rerum novorum” kezdetű bullájában fejtegetik a ker. szociálizmust, megjelölik az irányt, melyen haladni kell. Számos hírlap, folyóirat a legkülönbözőbb nyelveken szolgálja a kereszténység ügyét, melyet sokan legújabbán keresztény demokráciának akainak elnevezni. Mindkét elnevezés indokolt. Mindkettőt egy cél vezérli. A név másodrangú dolog, fő maga a lényeg.

III. FEJEZET

Tartalom Földi jólét. Elemei Köz- és maganjolet Igazságosság és felosztana Hivatása Szeretet Hivatása Viszonya az igazsághoz Méltányosság Szabadság Fajai Erkölcs Ember és erkölcs Keresztény erkölcs. Erkölcs és a társadalmi jolet Vallás Vallás és erkölcs Anyagi jolet Tulajdonjog Eredete Kifogások Tulajdonjog és a társadalom Korlátai

I. Jólét és elemei.

A földi jólét fogalma A földi boldogság tárgyilag véve non jó, mely a vágyakat kielégíti. Alanyilag véve, eme boldog-

¹Dr. Samassa egri bíboros érsek körlevelei, dr. Prohaszka, dr. Giessen beszédei, iratai, Bideilack, Hitze, Toniolo művei. Lásd az irodalmi részt.

ság bírása. A jó, mely boldogít, szükségképen olyan, mely az embernek természetében rejlő szükségleteit kielégíti. És mert az ember testből és lélekből áll, természetesen szükségletei is kétfélék: testiék és szellemiek. Akkor a jónak is, mely birtokába jut, kétfélének kell lennie, testi- és szelleminek. E két jó egymással összefügg. Hisz a test és a lélek együtt véve teszi az embert. Mindkettőre szükség van.

Anyagi rész. A földi javak: az élet, az egészség, a vagyon, emberekkel való érintkezés stb.

Szellemi rész. A szabadság, az igazság, a szeretet, béke, barátság, jó hírnév, becsület, hazaszeretet. És a mennyiben a szellem félette áll az anyagnak, annyiban előzi meg a szellemi rész az anyagit. Maga az anyagi rész egyedül boldogítani nem tud, hanem a kettő együttvéve. A szellemi rész anyagi nélkül sok esetben meglegedést szülhet.

2. Köz- és magánjólét.

Közjó. Mikor jólétről beszélünk, mindig a társadalmi közjólétet értjük, mely abban áll, hogy a társadalom minden tagja bírja úgy az anyagi, mint a szellemi szavak azon mértékét, mely a társadalom természetében rejlő szükségleteket kielégíti. Ide tartoznak: a közjavak, iskolák, utak, közlekedési eszközök bírása stb.

Magánjó, mely az egyedek, a társadalomban fennálló kisebb társaságok javainak bírásából áll. E kettőnek egymáshoz való viszonya alárendelt, t. i. a magánjó alá van rendelve a közjónak: „salus rei publicae suprema lex este”. A társadalomnak a közjót kell munkálni és nem kizárólag magánjót. A szocialisták tana az, mely az egyedek javát mondja – társadalmi közjólétnek.

3. Igazság.

*Igazság fogalma*¹. Az igazságot tágabb és szűkebb értelemben lehet venni. Az igazság tág értelemben véve jelenti az összes erények komplexumát. Szűkebb értelemben azon erényt, mely az embert arra sarkalja, hogy mindenkinek adja meg a magáét.

¹ Theologia morális Müller If. kót. 310. lap

Az igazság a társadalmi békének, jólétnek egyik fundamentuma. Igazság nélkül nincs társadalmi rend. A hol igazságtalanság uralkodik, ott már el van hintve a békétlenség konkolya.

Az igazságnak három válfaja van: törvényes (legális), osztó (distributív) és kölcsönös (commutatív). U. i. az igazság a másokhoz való viszonyt rendezvén, három helyzetet állapít meg részviszonyát az egészhez, egészet a részekhez és a részeknek részekhez való állapotát. Már pedig a törvényes igazság a részeket, egyedeket viszonyítja az egészhez, vagyis a társadalomhoz; az osztó a társadalom kötelességeit előírja az egyedek, társaságok iránt, végre a kölcsönös igazság az egyedeknek egyedekhez, társaságokhoz egymás iránti jogait, kötelességeit szabályozza. *Törvényes igazság*, mint neve mutatja, törvényhozó hatalom által hozatik. A törvényhozó hatalomnak joga, sőt kötelessége előírni azt, a mi a társadalomnak javára szolgál. Az egyedeknek pedig kötelessége engedelmeskedni, megadni azt, a mi szükséges és igazságos. A törvényes igazság tehát kettős vonatkozású. Érinti a törvényhozást és a kormányzottakat. Mindeniktől azt kívánja, a mi igazságos, „suum cuique”, „mindenkinnek a magáét”. A kormányzó hatalomnak megtiltja többet követelni, mi szükséges és igazságos, a kormányzottaktól nem kíván többet annál, a mi a közjóra nézve szükséges és igazságos. Kívánja tehát az igazságos adórendszert.

Osztó igazság a elsőbbséget arra kötelezi, hogy az alantasoknak igazságot szolgáltatasson, a társadalmi közjóból érdem és képességeik szerint osztogasson. Ha érdemteleneknek osztogat, akkor a társadalom a felsőbbbséggel szembe felléphet, azt visszatérítésre kötelezheti.

Kölcsönös igazság egyenlőséget követel minden társadalmi tag és réteg részére. Tiltja a csalást, lopást, becsületsértést; követeli az okozott kár visszatérítését

Igazság szociális fontossága az elmondottakból kétségtelen. Az igazság célja Istentől megalkotott rend fentartása, a jogok és kötelességek szabályozása, legyenek azok egyediek vagy általánosak fel le vagy oldalt szólók.

¹ Progresszív adó.

² Iustitia iudicativa

4. Szeretet.

*Szeretet.*¹ A szeretet különbözik az igazságtól. Abban egyezik meg vele, hogy szintén erény. Még pedig oly erény, mely az ember akaratát arra sarkalja, hogy megadja azt másnak, amihez annak joga nincs. A szeretet tehát az akarat műve. Köznyelven jóakaratsnak is neveztetik.

A szeretet, ha természetes indokokra támaszkodik, emberek egyenlőségére, természetes;² ellenben, ha természetfeletti indokokon alapul – Isten szeretetén – természetfeletti.³

A szeretet szociális jelentősége. Ha a szeretet megteszi azt, mire az igazság nem kötelez s ha a szeretet műveiből a társadalomra, annak tagjaira csak előny és áldás árad, mi sem természetesebb annál, hogy a szeretetnek fontos társadalmi szerepe van. A szeretet az általa nyújtott javakkal közremunkálkodik a társadalmi békén, szolgálja a közjót és ezzel a társadalom célját. Sőt mi több az igazság által kötelező tényeknek is a szeretet báját, kedvességet nyújt és ezen utón is boldogítja a társadalmat.

A szeretet és az igazság viszonya. A szeretet nem pótolhatja az igazságot és vice versa, hanem kiegészítik egymást. A szeretet nem pótolhatja az igazságot, mert az igazságot feltételezi a szeretet is. Ahol igazságtalan a szeretet, ott már a szeretet nem helyes, hanem téves, sőt vétkes is lehet.

Méltányosság. A szeretet és igazság között helyet foglal a méltányosság. A méltányosság erény, amely készíti az embert oly cselekedetre, melyre a viszonyok latbavetése mellett köteles. Pl. a munkaadó felfogadott munkásaiból a gyengébbeket könnyebb, az erőseket nehezebb munkára fogja ugyanazon bér, munkaidő mellett.

A méltányosság mint észszerű dolog feltétlenül szükséges a társadalmi életben. Nélküle az igazság mint „Summum ins. summa iniuriá”-vá válnék.

5. Szabadság.

Hamis szabadság. Sokan tévesen fogják fel a szabadság eszméjét. Azt hiszik, hogy a szabadság korlátatlanságot jelent,

¹ Theologia Morális. Müller II. kot 64

² Humanizmus philanthropia, előkelőség, műveltség, sarkalhatnak emberszeretetre.

³ A szeretet legfőbb elve: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat.”

hogy minden szabad. Hogy ez nem az igazi szabadság, sőt annak tagadása, ezt könnyű bebizonyítani. Már Ciceró mondta, hogy korlát, határnélküli szabadság nincs: „a törvények szolgái vagyunk, hogy szabadok lehessünk.” Jules Simon pedig: „abszolút szabadság, a szabadság, a társas élet, a humanizmus tagadása.”

Korlátlan szabadság vagyis szabadosság nem jelent mást, minthogy a kötelesség fölé kerekedik a szeszély, a jog helyét pedig az önkény és erőszak foglalja el. Ekként a társadalom két részre oszlana tyrannusokra és rabszolgákra. Ez a helyzet nem csupán a társaséletben, hanem a közgazdasági életben is beállana, mert az erősebb leszorítaná a gyengét, azt hatalmába kerítené, létrejön a kapitalizmus és a proletárizmus.

Igazi szabadság Az ember szabad lény. Szabadon választhat a jó és rossz között. Azért sz. Tamás a szabadságot „*facultas eligendi*”-nek nevezi. Megválasztja céljához vezető eszközöket. Helyes szabadság azonban az, ha az az Isten által megállapított renddel harmonizál, annak megfelel. Minden szabadság és abból eredő tett, mely az isteni rendnek ellentmond, hibás, vétkes.

Szabadság a társadalomban. A szabadságnak fontos szerepe van a társadalomban. Tagjai szabadok. Ha szabadságukkal helyesen élnek – meg van a társadalmi béke, a jólét. Ellenben ha visszaélnék vele, felüti fejét az egoizmus, az önzés, a csalás, egyenetség, a közjó veszélybe kerül. A társadalomnak kötelessége tehát az igazi szabadságot védeni saját érdekében és megakadályozni azzal való visszaélést.

Szabadság jogai. A szabadságnak három fajtát különböztetjük meg, személyes szabadság, lelkiismereti szabadság és közgazdasági szabadság.

A személyes szabadság szabadnak mondja az emberi személyt mint fentebb is vázoltuk. Az ember egyénileg szabad – az erkölcsi rend keretein belül. Ilyen szabadság mindenkinek kijár.

Lelkiismereti szabadság abban áll, hogy az ember a jó lelkiismeret szavát követheti, de lelkiismerete biztos meggyőződése ellen semmit sem tehet.

Közgazdasági szabadság szerint az ember vehet, eladhat, dolgozhat, vagyont szerezhethet.

A szabadság eme nemei az erkölcsi rend, a közjó, a társadalom többi tagjainak jogával és szabadságával ellentétben nem lehetnek

6. *Erkölc.*

*Mi az erkölcs?*¹ Minden emberi cselekedetben fizikai és erkölcsi részt különböztetünk meg. A fizikai abban áll, hogy az a tett az ember szabadakaratóból ered. Az erkölcsi pedig nem más, mint a cselekedetnek megegyezése az örök renddel. Mint-hogy az örök törvény azt kívánja, hogy az erkölcsi, Istentől megállapított rend meg legyen tartva, s minthogy az örök törvény a józan ész által lesz nyilvánvalóvá, azért mondhatjuk, hogy a cselekedet erkölcsös volta a józan észszel való megegyezésben áll. Ezzel nem azt mondjuk, hogy a törvény szerzője az ész. Nem. Csupán annyit, hogy az örök törvény ismeretére a józan ész által jutunk.

Az ember és az erkölcs. Az ember kötelessége cselekedeteit az örök törvényhez szabni. Miként a nagy természet hódol és engedelmeskedik a Teremtő örök érvényű törvényeinek, épen úgy az erkölcsi életben is engedelmisséggel tartozik az ember. És ha visszaél szabadakaratóval – bünt követ el.

Keresztény morál. A keresztény ember nem csak mint ember, hanem mint keresztény is tekintendő. A természetes állapotban lévő ember a természet örök törvényei alatt áll. A keresztény ember a természetes rendből a természetfélettibe jut és így reá a kinyilatkoztatott, természetféletti, keresztény morál is kötelező. A természetféletti a természetesen nyugszik, de azzal összehasonlítva tökéletesebb, új, magasztosabb parancsokat foglal magában.

Erkölc és a szociális jó. A társadalom, mely individumokból, társaságokból áll, az egyedek, a társaságok erkölcsé által nyer. Nyer, mert a közjó és nem az egoizmus fog érvényesülni, béke, egyetértés, munkásság, igazság, szeretet fog érvényesülni, a melyek anyagi, szellemi gyarapodásnak rugói. Méltán mondhatjuk, hogy az erkölcs a társadalmi jólét alapja. Ha nincs erkölcs, ha az Istentől megállapított erkölcsi rend semmibe sem vétetik, akkor felülkerekedik a szenvedély, kitör az egyenetlenség, a forradalom, mely a munkás társadalmi életnek megöloje.

7. *Vallás.*

A vallás kötelesség. Nem csak egyes embereknek, hanem magánakká: társadalomnak is szüksége van valíá a. A társadalom

¹ Theologia morális. Müller I. k. 372.

organizmus és mint ilyen kettős célra törekszik – földi és örök cél felé. A cél megismerése, az örök cél munkálásának eszközei a vallásban találhatók fel. Azokat vallás nélkül megismerni nem lehet. A vallás nem fog kimerülni a társadalom munkájában, hogy templomokat épít, istápolja az egyházat, hanem magának is vallásosnak kell lenni, gyakorolni a nyilvános kultuszt.

Vallás és erkölcs. A vallás és erkölcs egymástól elválaszthatatlanok. A vallásból folyik, ered az erkölcs. Mi a vallás? A vallás Isten és ember közötti viszony. És az erkölcs? Az Istentől megállapított rendhez való alkalmazkodás. A rend feltételét a rend alkotják, az örök törvény szerzőjét. Már pedig ezt a Legfőbb Törvényhozót a vallás által ismerjük meg. Tehát az erkölcs a vallásban bírja alapját, abból meríti, általános, kötelező erejét.

A vallás és a közjó. Megszámlálhatatlan ama sok jó, mit a vallás a társadalomnak szerez. Miként erkölcs nélkül nem lehet el a társadalom, épen úgy vallás nélkül sem. Nem csak azért, mert az erkölcs a vallásból bírja szankcióját, hanem azért is, mert a vallás kimondhatlan jótéteményekben részesíti a társadalmat. A vallás szeretetre, türelemre, egyenlőségre, szabadságra oktat. Szóval közöl oly szellemi jókat, amelyek mint láttuk, a társadalom fundamentális alapigazságait képezik.¹

A vallás és a társadalom. Ha a vallás annyi sok jót osztogat a társadalomnak, akkor nem marad más hátra, minthogy a társadalom a keresztény vallást karolja fel, gyakorolja tételeit, védelmezze meg az egyházat, annak szolgálait, eszközöljön ki részére szabadságot, hogy áldásos munkáját sikerrel végezze.

8. Anyagi jólét

Anyagi jólét. Az ember testből és lélekből áll. Nem elég csak a lélek képességeit fejleszteni, kielégíteni szükségleteit, hanem a testnek, a fizikumnak is meg kell adni a magáét. A megélhetés, a megélés anyagi javakat kíván. E javak mennyisége, nagysága, minősége a szükségletektől függ. Mentől nagyobbak

¹Lásd bővebben XUI. Leó „Rerum novarum» encziklikáját, azután a ben az egyház szociális története

a szükségletek, mentől nagyobbak az igények, annál több kell belőlük. Az élet viszonyok, a társadalmi helyzet állapítják a/ emberi szükségletek és javak nagyságát. Tagadni nem lehet, hogy a haladás növeli a szükségleteket, egyre többet kíván az anyagi jóból, jobb helyzetet vágyik teremteni – az alsóbb néposztályoknak is.

A szükségleteknek, kívánalmaknak is meg van a maga határa. Helyes korlátait mint mondottuk a társadalmi helyzet, az életviszonyok állapítják meg. Oktalan dolog lenne, ha egy szegény viszonyok között lévő írnok oly igényekkel lépne fel mint egy táblabíró.

Az anyagi javak, hogy a szükségletet kielégítsék, kell hogy illető tulajdonba menjenek át. Azért folytatólag a tulajdonjogról kell szólnunk.

Tulajdonjog. A tulajdonjog hatalmat ad a tulajdonosnak, a dolognak saját céljára való felhasználására – az erkölcsi rend törvényén belül. Tulajdonnal minden észszel bíró ember bírhat, mert mint láttuk, arra szükség van. Észszel bíró embernek kell lennie, hogy a tulajdonnal vissza ne éljen, hanem azt helyesen használja. Ha visszaél, vét az erkölcsi rend ellen.

A törvényhozó hatalomnak jogában áll megvédeni a tulajdon helyes használatát az erkölcsi rend és közjó érdekében. Erkölcsi rend érdekében, hogy a javak helyesen használtassanak fel. A közjó érdekében, hogy helytelen használatuk folytán meg ne rövidüljön a társadalom, kárt ne szenvedjenek az egyedek.

Tulajdonjog eredete. Természeti törvényen alapszik a tulajdonjog. Szükség készítette és készíteti az embert, hogy oly dolgokat, melyekre szüksége van, s a melyek gazdátlanok birtokába vegye, tulajdonosa legyen.

A dolgok birtokbavétele, használata tehát közszükségletből, emberi természetből ered. Méltán mondhatjuk, hogy a tulajdonjog – természeti jog.

Rugója az önfenntartás és a szabadság. Önfenntartás, mert az ember megélni nem tud, ha csak a megélhetéshez szükséges tárgyakat birtokába nem veszi. Szabadság oly dolgokat vesz hatalmába, melyek gazdátlanok. Természetesen hosszú idők, évszázadok, sőt évezredek munkája kellett ahhoz, míg a tulajdonjog mostani határozott formáját nyerte.

Az emberiség bölcsőkorában tulajdonos a család. A család

szaporodásával több család törzset képez. A törzsek alkotják a népet. Minden közös. A tulajdonos legfőbb személyesítője a családfő a családfőből lett törzsfő, illetve fejedelem. Idővel különválnak és mindannyian tulajdonosok lesznek. Kicsiben ugyanez ismétlődik most is. A család nem önnálló tagjai a családnak dolgoznak. A családfő a tulajdonos. Majd különválnak. Családot alapítanak, amit szereznek, önmaguknak szerzik. Ők is tulajdonosok lesznek.

A tulajdon szent és sérthetetlen. Szent, mint ama első szabadság volt, mely a birtokbavételt megengedte; sérthetetlen, mint az önfentartás, mely készlet birtokba venni azt, miből élni lehet – ha az gazdátlan. Ez a két fogalom kiegészíti egymást. Egyik a másik nélkül lehetetlen, képtelen, sőt végzetes. Jelenleg is ismétlődik ez a szükséglet. És míg más nem lesz az ember, a tulajdonjog sem változhat.

Tulajdon nélkül nincs, nem lehet társadalom. Ha nem volna enyém, tied, övé, ha minden közös és szabad volna, akkor egyik elvenné a másiktól, fogyasztanak ami van, senki se törekednék szaporításra, vagyongyűjtésre, mert eleve tudná, hogy fáradságának nem veszi jutalmát, mások szedik le munkája gyümölcsét.

A józan ész, a természeti törvény sürgeti, követeli a magántulajdont.

Ellenvetések. A magántulajdon elleni kirohanások nem egyebek lázításnál. Azzal érvelni, hogy kezdetben minden szabad volt, hogy az első ember, ki a világon volt, bírta az egész földet, csak a mellett bizonyít, hogy már akkor is volt tulajdon. Azzal érvelni, hogy a tulajdon közös volt egykor, minden emberé vala, nem felel meg egészen a valóságnak, mert kiki csak addig ment, a meddig más szabadságát nem sértette. Az önfentartás kívánja a tulajdont. De hogy az önfentartás, ez az éhes moloch mindent meg ne egyék, ott van mások szabadsága, mint hatalmas korlát.

Tulajdonjog tehát volt, van és lesz. E nélkül a mostani ember nem lehet.

Újabban egyre többen vannak, kik a magántulajdon eltörését, s az összes tulajdonoknak köztulajdonba való beolvasztása kívánják azon alapon, hogy a föld, annak hozama stb. közös tulajdon volt, hogy a találmányok az emberiség köztulajdonát teszik.

Igen a föld egykor közös tulajdon volt. De épen az önfentartás készítette az embereket, hogy a közös tulajdonból szakítsanak ki egyes dolgokat, azok magántulajdonba menjenek át. Éppen a szabadság kívánta, hogy éljenek vele az emberek – a tárgyak, dolgok nemcsak használatát, hanem sajátokba való átmenetét illetőleg. Az emberi bírvágy, a törekvés, a szaporítás mindannyi indokok voltak úgy a múltban, miként most a magántulajdon mellett.

A tisztán közvagyon sérti a szabadságot, mert elveszi mások tulajdonát.

De azt kérhetné valaki, nem sérti-e azok szabadságát, kik semmi, vagy igen kevés magántulajdonnal bírnak?

Elüttetnek azért, mert hibájukon kívül később születtek?

Elesnek azért, mert szegényen jöttek a világra?

Hol itt az osztó igazság?

Ezen csak a közvagyon segít.

Nem. A tisztán köztulajdon mondottuk sérti a szabadságot. A magánvagyon nem sérti azok szabadságát, kiknek kevés adatott, mert megvan a szabadság magánvagyon szerzésre.

Mit szóljunk ahhoz, hogy minden földi veszedelem oka a magántulajdon?

Erre a kérdésre könnyű a felélet. A magántulajdon nem minden baj oka, hanem az emberek telhetetlen kapzsisága, könyörtelensége. A veszedelem épen úgy megvolna a köztulajdon mellett, a mint a magántulajdonnál, csak hogy más téren nyerne kifejezést. Ügyes fogás az egész handabanda. Gondolkozni tudó fő hamar átlát a szitán.

Kifogások: Grotius, Puffendorf, azt állítják, hogy a tulajdon megegyezés folytán jött létre. E feltevés üres, alapot nélkülöző kombináció. Az ember azt foglalta le, azt vette birtokába mire szüksége volt. Sőt sokszor élet-halál harcot vívott társai ellen. Ez pedig kizárja a békés megegyezést.

Hobes, Bentham azt tartják, hogy a tulajdonjog a társadalmi törvényből ered, helyesebben az államtól. Erre a felélet könnyű, A társadalom, illetve állam míg nem is volt, de tulajdon jog már volt. Tehát a magán tulajdon előbb létezett, mint az állam és így eredetét tőle nem vehette.

Ricardo, Bastiat, Portalis már tulajdont nem ismernek, mint munkás munkájának gyümölcsét. Tanuk téves. Téves, mert már

maga a *munka is* tulajdon, azután anyag, materia nélkül, valamint a mit birtokba lehetne venni, produkálni nem lehet.

A magántulajdon és társadalom. A magán tulajdon a társadalomra előnyös: 1. mert mindenki természeténél fogva jobban gondolja, a mi az övé, mint a mi közös; 2. kiki igyekszik szorgalmával szaporítani javait és így a társadalomban a magán tulajdonk ösztökéli lapjait tevékenységre; 3. a helyesen megosztott vagyoni viszonyok között élő emberek megelégednek, a családok, a társadalom békéje biztosítatik. 4. Az emberi méltóság megóvatik, most mindenki az ő független személyiségének tudatában van. A társadalmi előhaladás, béke, emberi méltóság érdekében szükséges a magán vagyon. Hogy a kommunizmus mire vezetett láttuk a francia komunisták ismertetésénél. (Fourrier Cabet stb.)

A tulajdonjog korlátai A tulajdonos joga a tulajdonnal szembe nem korlátlan. Korlátozza azt a természet és a pozitív jog. A természetjog azt kívánja, hogy senki a tulajdonnal vissza ne éljen, hanem használja azt céljának, a tárgy rendeltetésének megfelelően, kárt ne tegyen más tulajdonán, ha teszi, visszatérítésre köteleztetik. Végszükség a tulajdonjog felfüggesztetik a szükség idejére, de visszatérítési kötelezettség mellett: „in extrema necessitate omnia bona evadant communia” (éhhálal esetén). A pozitívjog rendelkezései szintén korlátozzák a tulajdonjog használatát, így az örökösödés, szerződések stb. által.

IV. FEJEZET.

A polgári társadalom jelen állapota.

Tartalom. A szociális kérdés. Van szociális kérdés. Okai. Reformok. A jelene-társadalom vajúdik. Egy nagy feladat előtt áll Küzd, próbálkozik vele. És ez a szociális kérdés.

Szociális kérdés. Láttuk, mi szükséges az emberi társadalom boldogulásához. Elemeztük a boldogulás tényezőit, elsoroltuk a szellemieket és az anyagiakat, felállítottuk a tételt, hogy a társadalmi jólét nem az egyedek, hanem a *köz* javán fordul meg. Ha a felhozott tényezők bármelyike rosszul működik, vagy meg bénul, a társadalom szenved. Egy nagy kérdőjel elé jut a társadalmi boldogulás és ez a társadalmi kérdés.

A társadalmi kérdés idők folyamán, a társadalom történetében más és más alakban jelentkezhetik. Régi Rómában a Grachusok idején, mint agrár kérdés, a francia forradalomban mint a harmadik rend joga, a mostani időkben mint a negyedik rend, a munkásosztály jóléte. E változásában mégis megőrzött egy közös vonást és ez az, hogy többet és jobbat kapjon az alsó a felsőbbtől. Az elnyomott a nélkülözö jusson sorshoz annak terhére, a kinek több adatott. De mert a társadalom szervezetet képez, s a szervek betegségét nem csupán a beteg szerv, de az egész test, az egész szervezet érzi, nem lehet mondani, hogy a szociális kérdés csak a szenvedők kérdése, nem az egész társadalomé, érzi azt az egész organizmus.

Azért a szociális kérdés se nem nemzetgazdaságtani, se nem munkáskérdés csupán, hanem az egész szervezet, az egész társadalom kérdése.¹

Van szociális kérdés. Sokan vannak, kik nem hisznek benne, pedig hogy van szociális kérdés, azt könnyű bebizonyítani. A sztrájkok, a proletárok (kizsákmányolt munkások) felvonulásai, gyűlései, a földmivelők, kereskedők, hivatalnokok panaszai, a lapok hasábjai, a mostani társadalmi alapjának döngetese, a nyomor és a szenvedély hangosan hirdetik, hogy a társadalom nincs normális helyzetben, krízis előtt áll.

A szociális kérdés okai. Erkölcsi rend, igazság, szabadság, tulajdonjog a jó társadalmi élet főpillérei, melyeken a társadalom nyugszik. Ha egy is kidől, veszedelem fenyegeti a társadalmat, mondottuk csak az imént, s beáll a társadalmi kérdés. Hogy a veszedelem meg van, tudjuk, mert előttünk, mellettünk, mögöttünk, fölöttünk mindenütt szociális kérdés van. És okai? Elsősorban az erkölcsi rend, az erkölcsiség meglazulása. A vallás, az erkölcsstan békét, türelmet, engedelmisséget, jogtisztéletet, kötelességteljesítési hirtet. Már pedig ezek megfogyatkoztak. Sőt nyilván gyaláztatik a hit, annak legszentebb igazságai kétségbevonattak. Ennek gyümölcsei az állam atheus, a munkadó a munkásban gépet lát, kit termelése szerint becsül, a munkás

¹ Lásd „Leitfaden für Sozialfrage” 2. old „Quesian szocziále” Garriquet. 14 old A szocialista írók kenyérkérdésnek tekintik. Schaeffel, Bebel, Quesde A liberálisok munkások jobblétért való küzdelmének tekintik Leroy Beaulien, Brenfano A keresztény iskola írói Ketteller, Cathrein „jobb társadalmi helyzet megteremtésében látják megoldását.

munkadóját mint kisajtoló ellenfelét nézi. Így szenved az igazság; mert megtörik a rideg önzésen, szenved a szabadság, mert a rendetlen vágyak elhomályosítják, zabolátlan indulatok hatalmokban ejtik, a tulajdonjog a beállott lelkiismeretlenség miatt minduntalan megsértetik. Így természetesen beáll az egyenetlenségek megszüntetése, az elnyomottak igényeinek kiegyenlítése vagyis a szociális kérdés.

A szociális kérdésnek vannak társadalom gazdasági okai is de azokkal a harmadik részben foglalkozunk. Azonban az erkölcsi motívumokról szólva, nem mulaszthatjuk el, hogy a politikai okokra ki ne térjünk

Társadalmi kérdés politikai okai A szabadelvű politika természetes következménye a szociális kérdés súlyos volta. A liberalizmus minden téren és vonalon szabadságot hirdetett és hirdet. Szabadságot a morál, a hit, a kisgazdaság terén. A nagy szabadosság az erkölcs lassulását, a hitélet megfogyatkozását, a közigazdaságban pedig pauperizmust vont maga után. Az a princípium, hogy a nép a souveraine, hogy a néptől ered a hatalom, hogy az egyedüli jogforrás az állam, hogy az állam felekezetenélküli – a szenvedélyek felszabadítását, ezek nyomán járó nyugtalanságot teremtett. De hogy az állami rendet fel lehessen tartani, nagy bürokratiára, óriási hivatalnoki apparátusra lett szükség, mit csak növel a liberalizmus természetes következménye az állami mindenhatóság; szükségessé vált a nagy hadsereg, mely a lelkiismeret őrállója helyét van hivatva betölteni.

A nagy, óriási kiadások, az állami rend, a közigazgatás, a jogszolgáltatás és a fentebb említett intézmények fentartása milliárdokra a menő adót ró az adózókra. A súlyos erkölcsi, anyagi helyzet csak súlyosbítja a társadalmi kérdést. Pedig már odázni, toldozni, földözni nem lehet. Gyors és biztos megoldásra van szükség.

Reform. Reformra van szükség. Ismerjük a szociális kérdés erkölcsi, nemzetgazdasági¹, politikai okait. Ezeket kell elhárítani, több hitet, erkölcsöt adni, védeni államilag a gyengét az erős ellen, helyes mederbe terelni a gazdasági és politikai életet, véget vetni a helytelen szabadelvű politikának.

Ha ezt a régi rendszert tovább úzik csődbe jut a társadalom.

Kollektivistista reform. A szociáldemokrácia a baj orvoslására a kollektivismust eszelte ki. A javaknak állami tulajdonba

¹ A nemzetgazdaságiakról a III. rész szól

való adásával, a szocziálista állam megvalósulásával az egyén egészen felolvadna az államban. Nem volna szabadság. A haladás, a művelődés, a melyek mindannyi impulzusai a jobb-
létnek – elmaradnának. Stagnáció állana be. Az emberek állatok módjára élnének.¹ E reform jobbat nem teremtene, csak rosszabbat.

V. FEJEZET.

Ki képes és kinek kell megoldania a szocziális kérdést?

Tartalom: Társadalmi, egyházi, állami feladat. Védelem. Segély. Állami beavatkozás korlátai. Az állam és a vallás erkölcsiség. Az állam és a szabadság. Az állam és az igazság. Az állami beavatkozás és a szeretet. Az állam és a tulajdonjog.

Kié a feladat? Láttuk, hogy a társadalmi épület pillérei ingadoznak. A vallás- erkölcsi élet szenved. Hitetlenség, hitközöny szedi áldozatait. Ezek után nyomban az erkölcsi rend megfogyatkozása, a rend megzavarása következik. A szabadság sokszor csak köpeny a jogtalan meggazdagodáshoz. Az igazság arczczul veretik, a szeretet pedig önző szeretetté fajul. A baj forrásául az erkölcsiség, a vallásosság megfogyatkozását jelöltük meg. E téren komoly, sürgős teendőkre van szükség úgy a társadalom, mint miként az egyház és az állam részéről. A társadalom maga köteles az orvosság után nyúlni, mivel élő, organikus szervezet lévén, köteles orvosolni a bajt. A társadalomnak érdeke a közjó. Egyesek java még nem a közjó. Hogy a közjó beállhasson mindenkit kell előnyeiben részesíteni. Azért a felsőbb, vezető osztály szellemi kincseiből juttason az alsóbnak. A felsőosztály a kezdeményezést, a tanácsot, a vezetést, a kalaulozást adja meg az alsónak. A mikor ezt teszi saját jól felfogott érdekében cselekszik, mert munkálja a közjót, mely a társadalmi élet célja, s mely közjóból neki is kijut. Az alsóbb osztályok pedig a feljűk nyújtott segítséget fogadják készséggel. Egyesüljenek a felsőbb vezetése alatt. Mindenkit, ki ezt a békés áldásos, munkát megakarja rontani, küszöböljenek ki, ha a közjó eszméjének megnyerni nem lehet.

¹ Bővebb czáfolatát lásd előbb.

Az egyház, mint tökéletes társaság, és mint a lelkek üdvének gondozója kettős buzgalmat fejtson ki. Intenzívebb lelkipásztorkodás, okszerű hitoktatás, egyleti élet, ker. sajtó mind hathatós tényezők. Az egyház lelkipásztorkodása az előtt inkább tömeges volt. A hit, a vallás tömegeket mozgatott. Most inkább egyedeket is fel kell keresnie, meggyőznie és nem csupán a tömeget. Egyedekből gondos, okszerű munkával kell összehoznia a tömeget, a hívő népet. S mert munkája egyedi, egyre nagyobb tevékenységre van szüksége a személyes érintkezés, egyleti élet, sajtó, a szentségek készséges kiszolgálása, szövetségbe való egyesülés által. A pap személyben nem az egyház, hanem funkcionáriusa, s a szociális munka az egész egyházra vár, méltán lehet mondani, hogy a reform munkában az összes tagjai vegyenek részt szövetségi alapon. E szövetség benne van az egyház természetében. Az egyház Krisztus urunk titokzatos teste. A test valamennyi tagja közösen szolgálja a testet, a kéz, a láb, a szemek stb. Valamennyi testrészt engedelmeskedik az akaratnak. Az egyháznak, Krisztus titokzatos testének tagjai a hivek. A hivek pedig a felsőbb akaratnak engelmességgel tartoznak. E felsőbb akarat Krisztus akarata. És ő a kölcsönös segítő, boldogító szeretetet akarja. Akarja az igazságot, akarja a szabadságot, mindenki jogának megbecsülését. „Szeressétek egymást” „A mit nem akartok, hogy az emberek nektek cselekedjék, ti sem cselekedjétek nekik”. „Hadjátok meg mindenkinek a magáét”.

A társadalom, az egyház egy magukban nem képesek orvosolni a szociális bajt. A társadalom, az egyház leginkább szellemi, erkölcsi eszközökkel dolgoznak. Védik a jogot, szorgalmazzák a célt, de ellenszegülő, visszaélő tagokkal szembe kellő kényszerítő eszközökkel nem rendelkeznek. Azért szükség van a harmadik tényezőre, az államra, hogy folytassa ott, hol ezek elhagyták, kölcsönözzön erőt amazoknak, adjon végrehajtási eszközöket amazok törvényeinek érvényesülésére.

Állami feladat. A társadalom feladata tagjait földi boldogulásukban hathatósan segíteni. Ezt a tételt a liberálisok ellen állítjuk fel, kik teljes szabadságot akarnak, nem akarják túrni a szabadság korlátozását még akkor sem, a mikor azzal a gyengébb fél rovására, terhére visszaélnék. Kérdés miben áll ezen segítség? Ez a segítség a társadalom tagjainak szellemi, anyagi javakban való részesedésében, azok védelmében áll. Hogy a társadalom

annak tagjai e javakhoz, valamint más jogaikhoz hozzájussanak, azokat gyakorolhassák, állami *védelemre és segítségre* van szükség. Ezt a védelmet, segítséget az állam tartozik megadni, mert az céljából következik.

Allami védelem. A társadalom componenseinek (tagok, családok) jogait, szabadságát az állam tartozik megvédeni. Ez a védelem kétféle, negatív és pozitív. Negatív védelem útját állja annak, hogy a mások joga, szabadsága sérelmet szenvedjen. Ez lehet repressív és preventív. Repressív, ha büntetés éri azt, ki más jogát megsérti, preventív, ha intézkedés történik arra, hogy más joga csorbát ne szenvedjen. Pozitív védelem, ha componensek jogaikat szabadon gyakorolhatják.

Ez a védelem legyen állandó. Ne csupán olykor történjék, hanem megszakítás nélkül. Legyen általános, mindenkire és ne csupán egyesekre terjedjen ki. Éreztesse jótékony hatását főleg azokkal kik gyengék, tehetetlenek (betegek, özvegyek, árvák, proletárok) jogaikat megvédeni. Végül legyen változatlan, vagyis olyan, a melyet a dolog természete, a közjó megkíván, nem pedig egyesek szeszélye.

Allamsegély. Sok esetben nem elég a védelem. Az államnak a segélyezés terére kell lépni. De a segélyezés re vezessen állami mindenhatóságához, ne csorbítsa azok természetes jogát, kik nem segélyeztetnek, vagy a kik ellen segélyeztetnek. A segély bírjon „segély” jellegével. *Tegye lehetővé* a tevékenységet, a kezdeményezést, a boldogulást. A segély lehet szellemi, anyagi, közgazdasági stb. Ne hogy e téren bizonytalanul hagyjuk az olvasót, röviden körvonalozzuk az állami beavatkozást.

Allami beavatkozás korlátai. Az állami beavatkozás terjedékét a dolog természete állapítja meg. 1. Az egyházzal szembe korlátot képez az egyház isteni eredete, az egyház isteni joga. Azért az egyház bátran hirdetheti az ígét, kiszolgáltathatja a szentségeket, önmagát kormányozhatja. E munkájában nem akadályozhatja meg semmi és senki. 2. A társadalom, annak tagjai, a magán társaságok természetadta jogokkal élhetnek. Az ő természetadta jogukon megakad az állami beavatkozás, pl. a magántulajdont nem kobozhatja el, jogaikba bele nem avatkozhat addig – míg jogaikkal vissza nem élnek, mert ez esetben mások jogai csorbát szenvednek és szükség van állami védelemre.

Az erkölcsi rend védelme. Láttuk mily fontos szerepe van a vallás-erkölcsiségnek úgy az egyedek, miként a társadalom életében. Égető szükség van rá. De ha szükséges, akkor védelemben kell részesíteni, segíteni feladata megoldásában. Védelmezni kell magát az intézményt, a vallást, a közerkölcsöt, védelmezni, segíteni gyakorlóit.

Az állam köteles: 1. büntetni nyilvános botrányt okozó erkölcstelen, vallást sértő cselekedeteket, 2. fenýíteni hivatalnokait ha hivatalos dolgaik végzésében a hiterkölcstöt sértő módon viselkednek, 3. gyámolítani, istápolni mindazt, a mi a vallás, erkölcsiség fejlesztéséhez szolgál, 4. megakadályozni, hogy a polgárok vallási kötelességeiket ne teljesíthessék.

Az állam vallást, erkölcsi szabályokat nem változtathat, a polgárokat vallásuk gyakorlatában nem gátolhatja.

Állami beavatkozás és a szabadság. Az állam köteles úgy az egyedek, miként az összesek szabadságát megvédeni. Az állam rendeltetésénél fogva nem túrheti, hogy egyesek mások szabadságát a maguk szabadságának bővítésére csorbítsák. Ha ilyen eset előfordul, az államnak kötelessége a megsértett félnek megadni a védelmet, megvédeni jogos szabadságát. Pl. a munkaadó nem szenteli meg a vasárnapot, dolgoztat. Megsérti munkásai szabadságát, jogát. Ez esetben az állam közbelép, érvényt szerez a törvénynek, a jognak, szorítja a munkaadót kötelessége teljesítésére.

Állami beavatkozás és az igazságosság. Az állam köteles megvédeni az igazságot, igazságot szolgáltatni, segíteni az igazságot. Ha egyik polgár meglopja a másikat, az állam segítségére siet. Visszaadhatja az ellopott jószágot, megfenyíti a tolvajt. De nemcsak a vagyont, hanem a testet, lelket, becsületet is kell védeni, oltalmaznia igazságtalan támadások ellen.

De ezzel nincs kimerítve az állami igazságszolgáltatás. Hogy ezt megértsük, különbséget kell tenni a magán- és közjóra irányuló igazságosság között. Hisz nem csak egyedek vannak, de van ezekből álló társadalom is. Ez a társadalom élő organizmus. Erez, szenved. Neki is van szabadsága, van erkölcse, van igazsága. Azonban a jelen társadalmi berendezkedés mellett főleg az igazságosság szenved a munka és a jövedelem egyenlőtlen megosztása miatt. A földművelés, a kisipar, a kis kereskedelem a nagyoktól nyomatik. A kis ipart tönkretette a nagy ipar, a

földmívest a nagy teher, mely földjét nyomja, a kiskereskedőt a nagykereskedő. Így elszegényedtek, tönkrementek, ezen osztályok. Ezeket most felsegíteni, istápolni, védeni, a munkaidőt bérminimumot rendezni, fontos, sürgős állami feladat. Mindez az igazsághoz tartozik.

Állami beavatkozás és a szeretet. Ha az állam az igazságosság, jogvédelem terén mindent megtesz, a mit csak tehet, a nyomort, ínséget még sem fogja kiküszöbölni. Vannak, kik hibájukon kívül betegség baleset, szerencsétlenség folytán kerülnek nyomorúságba. Bár a magán irgalmasság enyhíthet a bajon, de állandó segílyt nyújtani nem képes. Itt újból államra vár a feladat kórházak, árvaházak, ápodák, bölcsődék, menházak létesítésével segíteni. Ha a veszély múltó, árvíz, földrengés stb esetén a körülményekhez mért segílytől el nem tekinthet.

Az állam és a magántulajdon. Az állam a magántulajdont védeni tartozik a netáni tulajdonháborítások ellen. Köteles megakadályozni a tulajdonnal való visszaélést, melyből akár egyesekre, akár a közre kár háramolhat.

A javak aránytalan megosztása megbénítja a társadalmat. Sok nagy birtok sok elégedetlent szül. Sok nagy üzem, pauperizmust szül. E téren sok teendő vár az államra. A nagy birtokokat kisajátítva parcellázza, segít, istápolja a kis üzemetek, hogy versenyképesek legyenek. A kis birtokoknak örökösödés utján való elaprózását okos örökösödési törvénnyel rendezze. Ezekről különben bővebben a következő részben.

III. RÉSZ.

Társadalomgazdaságtan.

Bevezetés.

Tartalom: Gazdaságtan. Társadalomgazdaságtan. Társadalomgazdaságtan, erkölcs, politika. Felosztása. Termelés. Munka, jövedelem megosztás.

Gazdaságtan. Gazdaságtan vagy *economia* a mint a neve mutatja, azon elvek, tételek foglalatja, melyek szerint a gazdaságot, földi javakat kezelni, kormányozni kell. De mert a gazdaság lehet magán vagy közös, a gazdaságtan is ekképen oszlik meg magán vagy nemzetgazdaságtanra.

A gazdaságtan tárgyai mindig a földi javak a mennyiben az ember földi céljának elérésére szolgálnak. De mert a földi cél az örök és természeti törvények alatt áll, a gazdaságtan nem független a moráltól, sőt az erkölcsi elveknek alá van rendelve.¹

A társadalom gazdaságtan azon tudomány, mely az emberi cselekvésnek a társadalom társadalmi, anyagi javának elérésére irányuló törvényeit megállapítja. Épen azért a nemzetgazdaságtant, *társadalomgazdaságtannak* is nevezhetjük. A nemzetgazdaságtan *tudomány*, mert törvényeit és ezek okait rendszeresen adja elő. Tárnya az *anyagi jó*, mert ez kívántatik az ember boldogulásához. Tárgyai nem az összes anyagi javak, hanem csak azok, melyek a társadalmi jólét előmozdítására szolgálnak. Ezért neveztetik a gazdaságtan e neme társadalmi gazdaságtannak. *Czélja* kutatni a gazdasági életben uralkodó törvényeket a mennyiben azok az emberi cselekvésben nyilvánulnak.

¹A munkaidő, bér, munkás és munkadó viszonya, jogai, kötelességei mind a morálban bírnak alapjukat. Attól nem lehet függetleníten. Hogy a munkaadó illő bért adjon, munkásával emberileg bánják, munkásában vele egyenjogút lásson, erkölcsi felfogás, erkölcs kell.

A társadalom-gazdaságtan és az erkölcs. A társadalom-gazdaságtan célja, mint előbb mondtuk, a gazdasági életben kutatni az emberi cselekedetek törvényeit. Már pedig az emberi cselekedetek nem mentek, nem függetlenek minden törvénytől sőt az örök és természeti törvények iiez kötve vannak és az ezekhez való alkalmazkodás vagy azoktól való eltérés adja meg az emberi cselekedet erkölcsös vagy erkölcstelen voltát. Épen azért az erkölcstantól a nemzetgazdaságtant elkülöníteni, illetve függetleníteni nem lehet, miként a liberális és szocziális iskola követői teszik.¹

A társadalom gazdaságtan és a politika egyházhoz való viszonyát illetőleg annyit jegyzünk meg, hogy a politika nem rendelheti alá a társadalmi gazdaságtant, hanem ellenkezőleg a politika legyen olyan, hogy a társadalmi közjót szolgálja. A politika egyik mód a társadalom, az állam boldogulásához, előremeneteléhez. Rossz politika tönkre teszi az államot, a népet.

A társadalomgazdaságtan felosztása. A nemzetgazdaságtan két főrésze oszlik. Termelésre és a javak eloszlására.

Termelés szükségessége. A megélhetés kényszeríti az embert termelésre. Ha nem művelné a földet, nem aknázná ki annak kincseit, nem tudna megélni. A termelés folytán létrejött javak: termelt javak.

Javak elosztása. Mindenki nem termelhet mindent. A termelés megoszlik a termelési ágak szerint: földművelés, ipar. És mert a termelt tárgyakra az embereknek szükségük van, a termelt tárgyakat kicserélik. Kicserélik pedig úgy, hogy forgalomba, kereskedelembe hozzák. Ez a javak megosztása.

A)

I. FEJEZET

Termelés.

Tartalom. Termelés. Javak. Gazdaság. Gazdasági érték. Érték felosztása. Értékről szóló tévedések. Termelés módjai. A termelés törvénye.

Termelés elemei. A termeléshez három faktor szükséges: gazdasági javak (anyag), termelő és a termelési törvény betartása. E szerint e három tényezőről kell szólnunk.

¹ Lásd Földes „Társadalmi Gazdaságtan” cz. művét 44-45 oldal I k

1. A termelés anyaga.

Gazdasági javaknak nevezzük mindazt, minek gazdasági szempontból értéke van. Érték nélkül nincs jószág. Érték teszi a jószágalkotó elemét. Pl. gabona, só, vas.

A gazdasági javaktól megkülönböztetendők a jószágforrások. Ezek javak kéletkezéséhez vezethetnek, de nem gazdasági javak, pl. szorgalom, tehetség, égalj, hőmérséklet. Gazdasági javakhoz nem tartoznak a szabadjavak, levegő víz, fény, napvilág. A javak lehetnek egyéni, magán, köz, nemzeti, állami javak.¹

Gazdaság alatt értjük azt az állapotot, a mikor a javak mennyisége meghaladja a szükségletet, vagyis több van, mint a mennyire szükség volna. A gazdasági javak összege teszi a *vagyont*.

Gazdasági érték. Valamely gazdasági jó értékét a szükséglet, anyag és befektetett munka állapítja meg. És ez természetes. Mert mentől nagyobb ama gazdasági dolog kereslete, szüksége és mentől több munkát kellett reá fordítani, annál nagyobb a tárgy gazdasági értéke. És megfordítva. Ebből azután következik, hogy a tárgyak értéke a szükséglet, kereslet, a befektetett munka szerint változik.

Azon érték, melylyel a tárgy normál gazdasági viszonyok mellett bír – normális érték, az pedig, melylyel a piacon becsülik folyóérték.

A gazdasági javak egymással értékük szerint kicseréltetnek: ez a *csereérték*.

Érték törvényei: Az értéket a szükséglet szabja meg és annak kielégítése. A szükségletet nevezzük *keresletnek*, mert keresik azt a gazdasági tárgyat, a kielégítést pedig *kínálatnak*, mert a termelő kínálja megvételre a tárgyat. Ha a keresletet kielégíti a kínálat, akkor beáll a tárgy *normál értéke*. Ha akár a kereslet, akár a kínálat kisebb vagy nagyobb az így létrejött érték, *folyó currens*. Mentől nagyobb a kereslet és kisebb a kínálat annál nagyobb az érték. És mentől kisebb a kereslet és nagyobb a kínálat, annál kisebb érték.

¹ Egyéni javak Péteré és Pálé, magánegyesületeké, közjavak pl. közös város birtoka, államiak pl. állami erdők, telepek, nemzeti javak az egész nemzet összes javai.

Téves tehát Marx és követőinek azon tétele, hogy minden érték alakja a munka. Mentől több munka van valamely tárgyba befektetve, annál értékesebb, A befektetett munka nagyságát a munkaidő határozza meg.¹⁾

Marx tévedett nem csak az érték, de a munka megbecsülésénél is. A kifejtett munka egyedüli mértéke a munkaidő nem lehet. Miért nem, meglátjuk tovább.

2. Termelés és törvényei.

A termelés és fajai. Mikor az ember birtokába vette a földet és annak tárgyait, azokat céljaira felhasználni, fennmaradását, életét azokból fenntartani sietett; munkát kellett kifejtenie.

Kezdetben annyit termelt, amennyire szüksége volt. Ő volt a termelő és a fogyasztó. Összes szükségleteit maga állította elő. A családok szaporodásával a munka megoszlott a családtagok között. Egyelőre annyit termeltek, mennyit szükségletök kitett. Idővel, az emberiség szaporodásával, a szükségletek, igények növekedésével a termelt dolgokat értékesíteni siettek, cserélték más tárgyakkal, melyeket ők igényeltek. Szóval eladásra dolgoztak, az eladásra szánt tárgyakat kereskedésbe hozták. Ekként kifejlődött: a termelés, a fogyasztás és a kereskedés. A kereskedés, mely kezdetben árúcseréből állott, később létrehozta a pénzt, mint kereskedelmi eszközt. Pénzen lett megvásárolható az anyag, a munka. Pénz lett a világ gazdaságának tengelye.

Kialakult a földművelés, ipar, kereskedelem és ezeknek értéke: a tőke.

3. Munka.

Termelés tényezői. A termeléshez anyag, munka és tőke szükséges. Hogy anyag és munka nélkül termelni nem lehet az oly világos, hogy azt bizonyítani felesleges. Az anyag és munka egyesítésével előállított javak egy része újból csak a termelés előmozdítására szolgál pl. gépek, eszközök. Ezek teszik a harmadik erőt a tőkét. *Az anyag és a munka első rendű termelő*

¹⁾ Marx és követői a szociáldemokraták tévednek az érték meghatározásánál tovább azért is, mert az értéke a munkán kívül a tárgy használhatóságától és anyag minőségétől is függ. Pl. egy munkás nagy ügygyel-bajjai papír-csimát csinálhat, sok lesz a befektetett munka, de értéke nincs.

erők e kettő által létrejött harmadik termelési tényező a *tőke* képezi a *másodrendű termelési* erőt.

E három tényező együttvéve képezi a társadalmi, termelő erőt.

E tényezők különböző arányban egyesítetnek különböző foglalkozásokban. Hol az egyikből, hol a másiktól kell több.

Termelés törvényei. A termelő erők viszonya, maga a termelés természete törvények alatt áll. A javak törvényeit láttuk. A munka és tőke törvényeit később tárgyaljuk. Itt csupán a termelés szabályait óhajtjuk összegezni és ezek a következők: 1. A termelés legyen arányban a fogyasztással, tehát ne legyen túltermelés, mert nagy lévén a kínálat, sokszor termelési *értéken alul* kelnek el a tárgyak, a mi a termelők romlására vezet; 2. A termelt tárgyak legyenek jók, úgy használhatóságukat, mint az erkölcsiséget illetően; 3. Olyan tárgyakat kell termelni, melyek szükségesek; fényűzési felesleges cikk mentől kevesebb legyen; 4. A termelés tartsa szem előtt a társadalmi közjót, munkaidő, szünnapok betartása stb.

II. FEJEZET.

A munka.

Tartalom: A munka fogalma, felosztása, eredete, célja, reáható körülmények. Bérszerződés. A munkaadó és munkás viszonya. Munka megosztás. Vállalat felosztása kis és nagy.

A *munka fogalma.* A természetnek egyik legfontosabb tényezője a *munka.* A *munka nem más, mint az ember tevékenységének bizonyos célbéli alkalmazása valamely tárgyra.* Ebben az általános meghatározásban benne van a szellemi, a fizikai munka. De, a mikor társadalom-gazdasági munkáról beszélünk, akkor alatta *termelésre kifejtett emberi erőt értünk.* Azért a munkával mindig fáradság jár s erővesztést jelent.

A munka felosztása. A munkának sok fajtát különböztetnek a tudósok.¹ Mi azonban a munka két fajáról a fizikai és szellemi munkáról emlékezünk meg. Fizikai munka, az, mely főleg

¹Gyermek, női, férfi munka, egyéni, általános munka (egy vagy több végzi) normálmunka, mit rendes körülmények között végez, túlmunka, mi normálon felül van. Határmunka, melynél többet teljes erőfeszítés mellett igézni már nem lehet.

a testet veszi igénybe, szellemi, mely a szellemet meríti ki. A fizikai munkában is van több-kevesebb szerepe a szellemnek és megfordítva, de még is „a maiori parte fit denomination”. Testi munka: szántás, vetés, aratás, iparüzés, kaszálás stb. Szellemi: szónoklat, olvasás, írás, tanulás, rajzolás, festés stb.

A munka lehet gazdasági vagy szabad. Gazdasági, ha termelési célból lesz végre hajtva. Szabad, ha célja nem termelés. Pl. a turista munkája szabad, de kísérőjéé gazdasági, mert keresett utána.

A munka célja a termelés A munka a termelés eszköze. Munka nélkül se földmivelés, se ipar, se kereskedelem nem existál. A munka a társadalom-gazdaságnak legfőbb tényezője. Értéke a tőkénél nagyobb. A világ összes tőkéi nem értékelhetők annyira gazdasági, productiv szempontból, mint az emberek munkaképessége. Munka nélkül maga a tőke is holt

A munka célja a termeléssel nincs kimerítve. A munkát magasabb szempontból is kell megítélni. A munka dönt a népek sorsa felett. Ha dolgoznak és van termelés, előrehaladnak a nemzetek. És mert a jól beosztott munkától függ a népek sorsa, azért a népek gazdasági, társadalmi, erkölcsi, műveltségi, vallási érdekeit tartsa szem előtt. Azért a munka termelési célzata mellett kizsákmányoló nem lehet. *Tekintse az embert.*

Épen azért a munkánál a munkaidő, a munkahely, bér stb. mind tekintetbe veendő.

A munka ereje. A munka emberi szükséglet. Munka nélkül nincs termelés. Ha az ember élni akar, dolgoznia kell. A munka súlyos, terhes volta az áteredő bűnből ered. Mint az Isten mondotta, a bűnbe esett Ádámnak: „Arczod veritékével eszed kenyéredet . . . Bojtorjánt és tövist terem neked a föld ...”

A munkára ható körülmények. A társadalom gazdasági haladása attól függ, hogy mennyi munkát képes produkálni, vagyis termelni. Azonban a termelés sok körülménytől függ. E körülmények¹ természetiek, egyéniek, gazdaságiak, társadalmiak, jogiak és politikaiak.

Természetiek függenek a természet viszonyaitól, égaljtól, a nép természete pl. a magyar leleményessége, a francia ízlése, a japán tanulékonyasága, a chinai igénytelensége, a török lustasága.

¹ Földes Béla „Társadalomgazdaságtan” I. k. 162. 1.

Egyéniek, melyek a munkás természetétől, egyéniségétől függenek. Ezeknél határoz a kor, a nem, egészség, műveltség. Értelmes férfimunkás többet végez, mint egy gyermek.

Gazdaságiak munkaidő, munkahely, a munkabér, gépek alkalmazása szerint hatnak.

Társadalmi tényezők gyanánt a munka mennyiségére befolyást gyakorolnak a népszerűség és a munka megbecsülése. Mentől több a nép, annál többet termelhet. Mentől értékesebb és becsesebb a munka, annál tevékenyebb lesz.

Legfontosabb gazdasági tényező – a munka szervezése.

A munkamegosztás és egyesítés gyakorolja a legnagyobb befolyást. Munkamegosztás abban áll, mint neve mutatja, hogy a termelést nem egy ember végzi, hanem több. Egységesítés pedig nem más, mint a megosztott munkák egyesítése. Pl. egy vasgyárban egyesek bányászják az érezet, mások olvasztják a kohókban, ismét mások kavarrják a kavaróban, újból mások finomítják, hengerelik. Ebben áll a munkamegosztás. A munkaegyesítés pedig az, hogy a munka megosztása dacára célhoz vezet a munkaerőknek egy célra való terelése által. Pl. a vasérezbányában dacára a megosztott erőknek mindenki vasércbányászásra törekszik. Ez a törekvés tervszerűen van beosztva és egy az eredményben.

A munkamennyiség feltételeihez tartozik még a jogi és politikai élet. A jogi feltételeket illetően fontos 1. a munkarendszer, 2. egyéb törvények.

A munkarendszer három alakját lehet megkülönböztetni a történeti idők folyamán. Az első a rabszolgaság. A munkás és a munka a birtokos tulajdona. A munkában nem sok köszönet volt. Második a jobbágyosság. Ez függetlenítette részben a munkást. A jobbágy dolgozott uraknak is. Ingyen munkáján meglátszott, hogy kényszer eredménye. Végre jött az új kor. A munkás és munkája szabad.

A munkaadó vele szerződésre lép. Létrejön e munkabérrendszer. Ez a munka jobb az előzőknél, mert kölcsönös érdekre van fektetve.

A munka mennyiségére ingerenciával bír a *munkaszabadság*. A munka és a munkás szabad. Mindenki megválaszthatja pályáját. A szabadság sok fogva tartott éret, munkát, tökélet felszabadít

és tevékenységre serkent.¹ De miként minden szabadságnak úgy a munkaszabadságnak is megvannak a maga korlátai, miként azt a munka fogalmánál mondtuk.

A politikai helyzet szintén befolyásolja a munkát. Békés viszonyok mellett többet termelnek, mint háborúban.

A termelést veszteségek is érhetik: sikertelen munka, a munkás betegsége, korai elhalálózása, sztrájk, munkakerülés, munkahiány, munkanélküliség folytán.

Munkabérszerződés. A munkaszerződésnek alanyai a munkás és a munkaadó, tehát *az ember*, tárgya a munka, tehát *emberi* tevékenység és az érte járó bér. Épen ezen általános emberi jellegénél fogva, nem lehet kiküszöbölni a bérszerződésből azt, a mi emberi.

Az ember és munkája nemcsak mint termelési faktor jöhet tekintetbe, ki gazdasági hasznot hajt, hanem úgy is mint ember. Tehát a szerződésnek olyannak kell lenni, hogy az ember szellemi, erkölcsi, anyagi érdekei megóvassanak, hogy az ember *ember* maradjon. Azért XIII. Leó pápa „Rerum Novarum” encyclikájában sürgette, hogy a munkaadó 1. tekintse a munkásban az emberi méltóságot, 2. adjon neki pihenőt, ne zsákmányolja ki munkaerejét, legyen meg a napi munkaidő, 3. szentelje meg az ünnepeket, 4. adjon annyi bért, hogy a munkás élete, jövője biztosítva legyen.

A munkások kötelesek: 1. az elvállalt munkát becsületesen elvégezni, 2. megvédeni a munkaadót személyét és vagyonát érhető kár, veszély ellen, 3. jogaik követelésénél, lázadáshoz, erőszakhoz joguk nincs, csakis a törvényszerűség határain belül maradhatnak.

A munkaadó és munkás viszonya ne csupán érdeken alapuljon, hanem legyen szeretetteljes. Ha szeretet, bizalom, részvét, kölcsönös kisegítés érzete hatja át a két tényezőt, úgy a munkás és a munkaadó testvérként fognak egymás mellett állani és egymást támogatják.

Munkamegosztás. A munka anyja a szükséglet. Eredménye a termelés. Minden szükségletet egy ember nem elégi het ki. Pl. egy ember egy személyben nem lehet kalapos, cipész, földmi ves, kisiparos, kereskedő. A termelési ágak, a munkák meg-

¹ A munkaszabadságnak köszöni létét számos felfedezés, nagy üzemek létesítése, ennek tulajdonítható a nagyipar létesítése és a kisipar bukása is.

oszlanak foglalkozások szerint. Ez a munka megosztás. Az egyik ezt a másik amazt a mesterséget úzi. Van a munka megosztásnak egy másik faja is. Egy és ugyanazon mesterségben is lehet munka megosztás. Pl. a cipőgyárban az egyik kiszabja a bőrt, a másik a bélést, a harmadik összezsirizezi, a negyedik varrja, az ötödik talpalja és így tovább.

A munka megosztásnak kétségtelen előnye, hogy a munka tökéletesebb, jobb és olcsóbb. Jobb, mert a szakmások munkáját egész tökélyig vihetik, olcsóbb, mert a termelés gyorsabb, tehát olcsóbb is.

A másodrendű munkamegosztásnak van hátrányai is. A munkás a szakma egy-egy ágának csak kis részét végezvén (pl. mindig csirizezi a bélést a bőrhöz), azt tökélyre viheti, de a mesterség többi részét nem sajátítja el. E szerint nem lesz mestere mesterségének csak gyári munkása. E körülménynek azután megvannak a maga jogi következményei. Az egyoldalú munka nem lehet önálló, munkaadóját nem hagyhatja ott, mert kérdés, vajjon kap-e ily munkát másutt? És ki van szolgáltatva ura önkénykedésének.

Gépek. A gép termelési eszköz, mert munkát végez. Mikor e helyen gépekről szó esik, mindig munkagépeket értünk.

A gép helyettesíti a munkás munkáját. Előnyei: 1. oly munkát végez, mit munkás nem végezhet, mert vagy nagyon nehéz, vagy nagyon finom; 2. sokkal gyorsabban dolgozik, többet termel és a tőke jobban lesz kihasználva, 3. olcsóbban dolgozik, a termelés olcsóbb. Hátrányai: 1. A gép kiszorítja a munkást, 2. olcsóbbá teszi a munkabért. Azonban munkájától csak kevesen esnek el. És mert a gép termelésének ára nem a fölöslegessé vált munkaerőktől függ csupán, hanem a gépbe befektetett tőke kamatoztatótól és mert a kamatláb alacsony azért lehet a munkásnak aránylag elég magas munkabért fizetni. Az a veszedelem, melyet sokan a gépekben láttak, túlzott. A munkás emberben nagy a kereslet, a munkabér emelkedett. A gép pedig nélkülözhetetlen termelő eszköz.¹

Vállalat fogalma és felosztása. A termelést szervezni kell. A szervezés formája a vállalat. A vállalat munkamegosztáson alapuló, oly gazdasági szervezet, melynek feladata az összes ér-

¹Földes Béla Társadalomgazdaságtan.

dekeltek gondoskodása. A vállalat gazdasági szervezet. Szervezet, mert gazdaságilag szervezi, irányítja, eszközli a termelést. Feladata gondoskodni a munkásokról, munkáról, anyagról, értékesítésről.

A vállalat lehet kétféle: kis és nagy vállalat. Kis vállalat házilag, családiról van szervezve. A kis vállalatnál családtagok alkalmazatnak és néhány külső erő. A kis vállalat munkaerőre támaszkodik. Ellenben a nagy vállalat súlypontja házon, családon kívül van és üzletszerűleg foglalkozik vele. Tőkére támaszkodik.

Nagy vállalat. A nagyvállalat részesül mindazon előnyökben, melyeket a tőke nyújt; nagybani termelés, messzemenő munkamegosztás, a legkiválóbb erők, gépek alkalmazása, nagy hitel. Képes sokat, gyorsan, egyforma kivitelben szállítani. A termelést tökéletesíteni, olcsóbbá tenni vágyik.

A nagy vállalatok hatalmukkal tönkre teszik könnyen a kis vállalatokat, következőleg pedig uralják a piacot, monopolizálják azt.

Azért a nagyvállalatok érdekében szükséges: 1., hogy termelésük legyen arányban a kereslettel, 2. hogy a vállalatok között legyen meg a tisztas verseny és ne kartell, 3. nyerjen védelmet a kis vállalat, 4. történjék kellő gondoskodás a munkásról, nehogy proletárrá legyen.

Kis vállalat nem versenyképes a nagy vállalattal. A nagy vállalat többet, olcsóbban termel – lévén a nagybani termelés, gépekkel való munkáltatás mindig olcsóbb.

A kis vállalatok létkérdése úgy lesz megoldva, 1. ha a kis vállalatok tömörülnek, szövetkezetté alakulnak. Közös gépek által végzett munkáikkal, azok Ízléses, olcsó kiállításával, a nagy ipar termelési módjának utánzatával fogják csupán céljukat elérhetni. Erre nézve messzemenő állami támogatás szükséges.

2. Szükséges, hogy termékeiknek nagyobb, megfelelőbb piacot létesítsenek. Keresnek nagybani kereskedésekben áruikkal új piacokat.

3. Az állam és a társadalom vegye pártolásába a kis vállalatot, legyen az ipari vagy kis kereskedői. Az állam segélylyel, védelmi törvényekkel, a társadalom rendelkezéseikkel és pontos, készpénzben! fizetéssel tegye versenyképessé.

III. FEJEZET

Tőke.

Tartalom: A tőke fogalma, nemei, törlesztése, haszna és termelési képessége A tőke és a szocializmus. Kapitalizmus

A tőke fogalma. Mondottuk, hogy a termeléshez három tényező szükséges: a termelés, a munka és a tőke.

Mi hát a tőke? A tőke javakban rejlő termelési erő. Maga az anyag, melyből valami elő lesz állítva, az eszközök, melyekkel a termelés eszközöltetik – mind, mind tőke.

Szorosan véve a tőkét, alatta *termelésre szánt javakat értjük*. Tehát a tőke nem pénz. A pénz csereeszköz.

A tőke nemei. Kétféle tőke van álló és forgó tőke. Álló tőke, mely mint termelési eszköz szerepel és épen ezért állandó jellegű. Ilyenek a gépek, épületek, könyvek. Forgó tőke azon javakban áll, melyek termelésre vannak szánva, pl. bőr, hogy cipő legyen belőle, a vas, hogy belőle kereskedelmi vasat hengereljenek.

Tőketörlesztés. A tőkék átalakulnak. Átalakul a forgó és az álló tőke. Át a forgó tőke, mert termelt dologgá válik, át az álló, mert használat folytán elértéktelenedik (gépek, szerszámok, épületek). Azért a termelésnél e czímen leírásokat szoktak eszközölni. Ez a tőketörlesztés.

A tőke hasznos és termelő volta. A tőke épen úgy szükséges, mint a munka. Tőke nélkül (eszközök nélkül) a munka meddő. Már az első ember is, ki fatörzsszel szántotta a földet, – bírt tőkével – a fatörzs, a bevetett mag – volt tőkéje. Mentől erőteljesebben lép fel a tőke – annál többet termel. Ma a földmives tőkéjével, kettős ekéjével, lovaival többet tud a földből kihozni, mint az őskori ember.

A munkás a tőkére van utalva. Eszközök nélkül nem dolgozhat. Nem igaz tehát, hogy a munkás és a tőke született ellenségek. Valótlan.

A munkás és a tőke kell, hogy mint jó barátok, a legszebb egyetértésben legyenek, mondotta XIII. Leó.

És ha már a kettőt egymás mellé állítjuk és kutatjuk viszonyukat, azt mondhatjuk, hogy a tőke alatta áll a munkának, alatta a munkásnak, miként az ember félette áll az anyagnak. Az ember szelleménél fogva uralkodik az anyag félett. Épen

így a munka, ez az emberi tevékenység, valamint annak alanya az ember a tőke félett vannak és nincsenek neki alárendelve.

A tőke és a szocializmus. Marx, ki mindent munkára vezet vissza, azt mondja, a tőke is munka. Az anyag a természeté. Az eszközök szerinte az emberi haladás, fejlődés eredményei, közösek. Közös tulajdonai az egész emberiségnek. Azért minden tőke – *lopás*. (Proudhon.)

Marx óriási tévedése világos. A tőkét tisztán munkára visszavezetni nem lehet. A termeléshez mint láttuk anyag és eszközök is kellene a munkán kívül. Így állván a dolog, Marx tévedett. De tévedett abban is, a midőn a termelési eszközöket, mint a haladás eredményeit közkinccseknek mondva, minden magán tulajdont, mint termelési eredményt tagadott. Tévedett pedig abban, hogy a termelési eredmény nem lehet tulajdon az a munkáé, nem a tőkée. Hát a tőke nem fáradt-e? Nem hozta-e össze az anyagot? Nem keresett-e piacot? Nem tette-e ki termeivényét bizonytalan piacnak, risicónak?

A tőke is munkálkodott, nem csak a munkás. Ez alapon joggal tulajdonos.

Capitalizmus. Az önmagával visszaélő tőke (capital) a *capitalizmus*.

Az a tőke, mely szertelen önszaporításra törekszik – capitalismus. A capitalismus alárendeli a munkát, a munkást. Hatalmába keríti a társtőkéket, azokat absorbeálja, hogy verseny nélkül álljon a piacon, egyedárúságot létesít, a kereskedelmet kezébe veszi.

A capitalismus önző, uzsorás, csak önmagára gondol, esz-
közökben nem válogat, hogy önmagát szaporítsa.

A capitalismus a tőke oly veszedelmes kinövése, hogy ellene egész állami hatalomra, sőt mitőbb nemzetközi actióra van szükség. Ellenkező esetben hatást nem ismerő kapzsisága óriási hatalmával kizsebeli a gyengét.

IV. FEJEZET.

Egyesülés.

Tartalom: Egyesületi jog. A polgári hatalom és az egyesülés. Régi egyesületek. Céhek, Munkások, munkaadók egyletei. Szervezetek, vegyes és keresztény, szociáldemokrata. Szövetkezetek. Központok.

Egyesületi jog. A termelésnek egyik hatalmas rugója az egyesülés. Egyesült erők többet, jobbat tudnak előállítani, mint a szétváltak, szétszórtak.

A dolog eme természetében rejlik, hogy az embernek joga van van egyesülni, szövetkezni És az ember eme joga nem a társadalomtól, nem az államtól ered, hanem az emberi természetéből A természet megadja az embernek a jogot, tisztességes és igazságos eszközök megválasztására, hogy tisztességes célját elérje. Az ember célja az ő földi java. E célhoz joga van. E jog megadja neki a hatalmat arra, hogy egyesüljön.

Az egyesületi jog nem határtalan. Korlátozzák: 1. az emberi természet, az ember célja, 2. a közjó. Minden egyesület, mely az ember kettős céljával ellenkezik – jogtalan. Minden szövetkezés, mely a közjó rovására szolgál, helytelen. És ez természetes. Első esetben a szövetkezés önmagával jönne ellentétbe, mert túllépné hivatását, hatáskörét. Második esetben szembe helyezkedvén a közjóval eo ipso – igaztalan, mert a magánérdeket mindig alá kell rendelni a közjónak.

Polgári hatalom és az egyesületi jog. Az államnak felügyeleti joga van a társaságok félett. Az államnak feladata megóvni a közjót, megvédeni a jogos magánérdeket. Ha tehát az egyesület akár a magán, akár a közjót sérti, az államnak joga, sőt kötelessége a megbolygatott erkölcsi rendet visszaállítani.

Az állam felügyeleti joga alól ki van véve az egyház, a lelkek eme nagy társasága. Az államot az egyházzal szembe védelmi jog illeti. Lévéen az egyház és az állam egyaránt szabadok. E kölcsönös szabadságból, egymás mellé rendelési viszonyból ered az egyház azon szabadsága és joga, hogy félette az állam felügyeleti jogot nem gyakorolhat. (Tehát a *ius placeti* jogtalan.)

Régi egyesületi jog (czéhek). Középkorban a czéhrendszer magában foglalta a mestert, a segédet és a tanoncot. A czéhek feladata volt megvédeni a mester, a segédek, a tanoncok érdekeit. A czéh élén a czéhatyák, mint tapasztalt, értelmes mesterek állottak. A czéh eszközölte a felszabadításokat, mesterréavatást. Úgy a segéd felszabadításánál, miként a mesterréavatásnál remeket követeltek.

Ezzel útját állották annak, hogy kontárok vegyüljenek közéjük. Megállapították a mesterek és segédek számát. Özvegyek, árvák, betegek érdekeinek védelmére szolgált – a társláda. A társládát közösen tartották fel. Bevételeit növelték a büntetés-pénzek. Közös ünnepeket tartottak.

Természetesen a czéheknek is meg voltak a maga hibái.

Könnyen családi monopóliummá fajult a mesterségüzés, – mert a mesterek közé nem vettek fel minden mestert. Nehéz volt önállósághoz jutni. És mert az árakat közösen szabták meg, a helyes, egészséges verseny ki volt zárva.

Munkaadók egyesületei (szindikátusok). A termelőknek a termelés érdekében joguk van egyesülni. Itt újból kívántatik, hogy az egyesülés a jogos érdekek megóvására, ne pedig mások jogos érdekeinek kizsákmányolására irányuljon. – Ne fajuljon monopóliummá. E szerint a termelőknek joguk van egyesülni a végből, hogy 1. megállapítsák a termelés maximumát, 2. az árminimumot, melynél alább szállni nem lehet, 3. megragadják a törvényes eszközöket – érdekeik védelmére, 4. joguk van közös hivatalokat állítani információs, anyagok stb. beszerzése végett.

Munkásegyletek. A munkásoknak is vannak érdekeik. Épen úgy van tehát joguk egyesülni miként a termelőknek. A munkások által létesített egyleteket munkásegyleteknek nevezzük, A munkásegyletek három fajtát különböztetjük meg céljuk szerint. Vannak *testvérületek*, *körök*, *szövetkezetek* és *szakszervezetek*. A testvérületek vallási és erkölcsi célok szolgálatában állanak pl. a budapesti munkások Mária kongregációja. A körök vagy egyletek, szövetkezetek, társadalmi, gazdasági célokat szolgálnak pl. munkásolvasó-egylet, gazdakör, hitel, fogyasztási, értékesítő szövetkezet. Végül a szakszervezetek, melyek a munkásság anyagi érdekeinek, megóvására, jogaik kivívására létesülnek ilyen pl. fémmunkások, ácsmunkások szakszervezete.

Szindikátusok vagy szervezetek. A szervezetek a munkások foglalkozásai szerint oszlanak meg. És mert a munkásságot három nagy kategóriába lehet osztani, mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi foglalkozás szerint, vannak *mezőgazdasági*, *ipari*, *kereskedelmi* szakszervezetek.

Vannak olyan szervezetek is, melyekben a munkások és munkaadók vegyest foglalnak helyet, ezek a *vegyes szindikátusok*.

A szakszervezetek. A munkás szakszervezetek jöllehet anyagi érdekek, több jog kivívására létesülnek, ezen általános érdeken és célon kívül egyéb érdeket és célt kell szolgálniok. Mint minden, úgy ezen szervezetnek is erkölcsi tartalommal kell bírnia, és juttatnia kell a szellemiekből is. Épen azért a szakszervezet 1. ápolja a vallás, erkölcsiséget, 2. a szellemi javak meg-

szerzésére állítson fel könyvtárakat, adjon alapos szakoktatást a mesterségben, 3) a munkások, majd a munkaadók és munkások között felmerült ellentéteket választott megbízottak intézzék el ne a szenvedélyek lángjával, hanem a józan ész világával, az érdekek okos összeegyeztetésével, az osztó igazságnak megfelelően, 4) kölcsönösen segítsék egymást a szervezet tagjai betegség, munkanélküliség esetére.

Vegeyes szervezetek. A vegeyes szervezetek a munkások és munkaadók közös érdekében alakulnak. Manapság, mikor legtöbbször harcz dül a munkadó és a munkás között, a tőke és a munkás között; manapság, mikor hol az egyik, hol a másik kerül ki vesztesen a harczból, szükség van vegeyes szervezetekre, melyek az ellentéteket eloszlatják, békét teremtenek. Magától értetődik, hogy az ily szervezetekben egyformán legyen képviselve mindkét fél és mindkettő határozatai feltétlenül érvényesüljenek.

Keresztény szakszervezetek. Láttuk, hogy a munkaadók és a munkások egyaránt, természetjogilag szervezkedhetnek. És a szervezkedés, bár érdekek védelmére alakul, mégis igen sok veszélynek lehet forrása, ha az „érdek” fogalom az ő elasztikus és nagyon is tág értelmében vétetik. Az érdek, a jogos érdek meghatározásánál *mértékkel kell birni*, a melylyel a jogos érdek megmérhető lesz. És mi legyen ez a mérték? Talán az erősebb joga? Nem ennek meghatározásához *helyes világnézet kell*. És mint mondtuk munkánk elején, hogy egyedül helyes világnézet a keresztény világnézet, azért a szervezeteknek is ezen kell alapulniok. És ha erre vannak bázírozva, akkor miért nem használni a keresztény jelzöt?

A keresztény szó, ne csak jelző legyen, hanem vezércsillag is, mely a gazdasági harcz scyllái és charibdysei között a békés megoldás révébe vezet.

Legyen-e kötelező a szakszervezetbe való belépés? Erre nézve a nézetek nagyon megoszlanak. – Vannak kik igennel, mások többen, kik nemmel felelnek. Lássuk érveiket.

A kik a kötelező belépés mellett foglalnak állást azt tartják, hogy a termelés, mint a termelő érdeke kívánja a szervezkedést, mert szervezkedés esetén lehet szabályozni a versenyt, a termelés mennyiségét, árát, a munkabért.

A „nem”-mel válaszolók azzal érvelnek, hogy a kötelező

szervezkedés csak törvény útján irható elő, a mi növelné az állami beavatkozást, közelebb hozna a szocialista államhoz, mert megszüntetné a jelen felekezetenélküliségben úszó világban a keresztény szervezkedést, mert végre megakadályozná a szabadmozgást, mintegy kényszerzubbonyba kötné a munkásosztályt.

Mi is részünkről helyeselni tudjuk az utóbbi álláspontban és azt osztjuk. A szabadszervezkedés jog a szervezkedésre azoknak, kik annak szükségét érzik. És ez elég.

Szociáldemokrata szervezetek. A szociáldemokrata szak-szervezetek szintén gazdasági érdekből alakulnak. Morális, erkölcsi, vallási célú kizárnak ugyan, de csak azért, hogy annál merészebben kiirtsák a szervezett tagok szívéből. Bár szerintük a „vallás magánügy” még is a vallást illetik legtöbb gyalázkodással. Céljuk elérésére minden eszközt megengedettnek tartanak. Ezért üldözik, bojkottálják azt, ki nincs szervezetükben, vagy gyalázzák, ha az keresztény szervezet tagja. Az ő terrorizmusuk összes törekvéseiknek karakterisztikus vonása.

Szövetkezetek. A szövetkezetek termelők vagy fogyasztók, gazdasági céljainak szolgálatában álló egyletei. A szövetkezeteknek három fajtát különböztetjük meg: *termelő, fogyasztó és hitel-szövetkezetek.* – Valamennyihez tőke szükséges, melyet a tagok közösen hoznak össze.

Termelő szövetkezetek. Mint nevek mondja, termelnek, eladásra dolgoznak. A gazdasági téren való egyesülés újból emberi, természetes jogon alapszik. Minden tisztességes cél elérésére irányuló szövetkezés, egyesülés indokolt. Indokolt, mert mindenkinek joga van az életfenntartáshoz, joga van az életfenntartáshoz szükséges eszközökhöz is. És ha ezen eszközök közé tartozik a termelés, a fogyasztás olcsóbbá tétele és ez csak szövetkezés útján érhető el, akkor joga van – a szövetkezéshez is. Joga van létesíteni termelő, fogyasztási stb. szövetkezeteket.

Termelő szövetkezetek a termelés különféle módjai szerint többfélék, tej, asztalos, szabó stb. szövetkezetek. Valamennyinek azonban van közös jellege és ez az, hogy a termelés olcsóbbá, értékesítés kedvezőbbé tétele érdekében egyesítik erőiket a szövetkezeti tagok.

A termelő szövetkezetekhez 1. közös műhely, 2. közös igazgatás, 3. közös tőke szükséges. A jogokat, köteleességeket az alapszabályok írják elő.

Fogyasztási szövetkezetek. A fogyasztási szövetkezetek élelmiszerek olcsó, jutányos beszerzése végett alakulnak. A fogyasztási szövetkezetek nemcsak olcsóbb, de] jobb árut is adnak tagjaiknak. Olcsóbbat, mert kevesebb nyereséggel elégednek meg, jobbat, mert érdekük, hogy jobb árut kapjanak, hisz ezért történt alakulásuk.

Az élelmiszer-cikkeket lehetőleg közvetlenül szerzik be, hogy a közvetítő kereskedelem mellőzésével beszerzésük annál olcsóbb legyen. A fogyasztási szövetkezeteknek tehát nem lehet célja a kiskereskedőket tönkre tenni, hanem a reális kereskedelmet megerősíteni.

Hazánkban a fogyasztási szövetkezetek tekintélyes része „keresztény” jelzővel indul meg, mit annál is inkább lehet helyeselni, mivel ezzel egyrészt a keresztény szellem és irány jut kifejezésre, másrészt a nem keresztények kizárásával a keresztény enyésző kereskedelem felvirul.

Keresztény szövetkezetek megalkotói hazánkban „Keresztény Szövetkezeti Központ”-tal jobb sorsra érdemes Gyürky Ödön dr., gróf Zichy Aladár és sok névtelen, főleg a papság és lelkes tanítóság sorából.

Vannak nem keresztény jelzőjű, de szintén keresztény szellemű szövetkezeteink, melyek részben a „Hangya” központ kötelékében vannak, vagy egészen függetlenek.

Hitelszövetkezetek. A szövetkezés összehozva a gyengéket. Mit kis emberek szétszórtan megalkotni nem képesek, összetett erővel elérhetek. Ha sok kis existenciát tökéletesen összeadja, ha a tehetősebbek a „felebaráti szeretet”, az „emberiség” által ösztönözten összeállnak, nagy erőt képeznek, nagy dolgokat alkothatnak.

A mostani korban a tőke képezi a gazdasági élet tengelyét. Tőke nélkül nehéz, vagy képtelen dolog valamire menni. A hiányzó tőkét pótolni kell tehát. Ennek pótlására szolgál a hitel-szövetkezet.

A hitelszövetkezet tagjainak hitelkérelmeit nem képes kielégíteni, ha tőkét betétállomány nem emeli. Éppen azért a szövetkezet egyszersmind takarékos is, melyben a betevők megtakarított pénzeiket elhelyezik, a kölcsönre szorulóknak pedig kiveszik.

A hitelszövetkezetek a világ minden művelt országában

el vannak terjedve és több alakkal bírnak. Németországban a Schultz Deutsch, Franciaországban Polygni, Itáliában Luzzatti, Vollenberg-féle szövetkezetek vannak elterjedve.

Raiffeisein után, ki főleg a földmivelő és kisiparos osztály segítségére sietett, alakultak hazánkban a „községi hitelszövetkezetek”.

Hazánkban az 1898. évi XXIII. t.-cikk alapján megalakult a „Hitelszövetkezetek központja”. Azon szövetkezetek, melyek a szövetkezetnek tagjai, számos előnyben részesülnek (bélyeg, illetékmentesség, adómentesség stb.). Azon szövetkezetek, melyek nem tagjai a központnak, eme előnyöket nem élvezhetik.

A hitelszövetkezetek célja, hogy a tagokat olcsón, kedvező feltételek mellett lássák el hitellel. A szövetkezetek nagy összegek folyósítására nincsenek berendezve. Nagy kölcsönök folyósítása nagy hitelintézetek feladata.

Kívánatos, hogy a szövetkezet *csak tagjainak* nyújtson hitelt, mivel így kicsiny tőkét növeli és érdekeltséget teremt.

Központok. A szövetkezetek mindhárom neme megkívánja, hogy egy-egy központtal bírjanak, mely központ az árut közvetíti, hitelt nyújt, vezeti a szövetkezeteket, melyek élén többnyire sok jóakarattal, de annál kevesebb tudással, ismerettel bíró férfiak állanak. A központok teszik a szövetkezetek szívét. És ha ez a szív jól működik, erős, egészséges a test és annak tagjai.

V. FEJEZET.

Gazdasági szabadság.¹

Tartalom. Szabadgazdálkodás fogalma Forgalom. Périz. Bankok. Vámok.

A mai nemzetgazdaságtan a szabadság jegyében áll. E helyen tehát folytatólag a gazdasági szabadságról lesz szó.

Szabadgazdálkodás. Szabadgazdálkodás alatt azt az irányítást értjük, mely szerint bárki bármely gazdálkodást űzhet a nélkül, hogy abban valaki megakadályozná. És mert minden termelő eladásra termel és minden ország kivitelre törekszik, azért e helyütt nekünk a forgalomról, a munkaszabadságról kell szólni. *Forgalom.* Az emberi társadalom gazdasága, mint tártuk, munkamegosztáson alapszik. Ez a munkamegosztás szükségessé teszi a termelt dolgoknak – más szükséges, de szintén termelt dolgokkal való kicserélését. Hogy ez a *csere* megtörténhessék,

¹ Földes; Társadalomgazdaságtan.

a tárgyakat *forgalomba* kell hozni, piacra vinni, hol a kicserélés kisebb-nagyobb ráfizetéssel a kicserélt tárgyak megbecsült mértékéhez képest – megejtetik. A forgalombahozatal másik fontos ténye az ár. Az ár a termelési költségektől függ. Azt az árat, melybe a termelt dolog kerül, normálisnak nevezik. Ezt megváltoztatja a kereslet és kínálat. Mentől nagyobb a kereslet, annál nagyobb az ár és mentől kisebb a kereslet és nagyobb a kínálat, annál alacsonyabb az ár. Másszóval az áralakulást igen sok esetben befolyásolja a *piacz*. Sajnos, nem egy ízben üzelmek által – az árak felhajtának, vagy leszállítanak egyes érdekcsoportok által. Kartelek, trustok jönnek létre, melyek saját érdekeiket tartván szem előtt – kizsákmányolják a közönséget.

PéNZ A forgalom lebonyolításának eszköze a pénz. Szó volt már arról, hogy a pénz csere-eszköz. Már pedig a csere nem más, mint forgalom vagyis egyik értékért adatik más megfelelő érték és ha a forgalomban egyik értékért ellenértékül pénz adatik pl. egy pár csizmáért 15 korona, akkor a pénz, a 15 korona csereeszköz, mert érte cserébe adták a csizmát. A csereértékét *árnak* nevezzük. Az ár kifejezője a pénz.

A pénz jószágból áll. Ennek a jószágnak pedig olyannak kell lenni, hogy az alkalmas legyen az ár megállapítására, a csere végrehajtására. A pénz jószágtól megkívántatik, 1. hogy értéke legyen, mert értékmérő. 2. általánosan elismert legyen, mivel általános funkciót teljesít, 3. meglegyen az értékegyenlőség a pénz és cseretárgyak között, 4. értéke állandó és ne múltó legyen, elértéktelenedik, 5. legyen könnyen osztható, könnyen felismerhető, könnyen kezelhető. Eme kellékeknek kivált a nemes éredek és ezekből főleg az *arany és ezüst felel meg*.

Ezzel eljutottunk a fémvalutához, (fémbeccs, pénzérték), mint értékmérőhöz.

A valuta-rendszernek két része van: *valutaügy és érmeügy*.

A valuta lehet egyszerű vagy kettős (monomentállizmus vagy bimentállizmus).

Egyszerű, ha az értékmérője csupán egy fém pl. ezüst, vagy arany. Kettős valuta, mely ezüstöt is aranyat is fizetési eszköz jellegével ruház fel.

Érmeügy nem más, mint a nemes fémnek helyes alakba öntése, vagy a pénzverés. A fémvaluta mellett van még *papírvaluta* vagyis papírpénz. A papírpénz hiteljegy, melyet vagy az

állam vagy valamely bank bocsájt ki. Előbbi esetben államjegy, utóbbiban bankjegy a neve.

A papírpénz az érczpenz helyettesítője. Abban különbözik más papírból készült (cheque, váltó, kötvény) pénzhelyettesítőtől, hogy fizetési eszköz.

A papírpénz előnyei: könnyen kezelhető, az anyag, melyből készül olcsó. Hátrányai értékcsökkenése az állam kibocsátja a papírpénzt kényszerfolyam alkalmazásával és ha érczcel beváltani nem tudja, akkor beáll a papírpénz értékcsökkenése, mi beválhatlanság esetén devalvációra, bukásra vezet. Az értékcsökkenés kifejezésre talál az *agióban*, mely az érczpenznek, papírpénzhez képest mutatkozó értéktöbbletét jelenti.

A papírpénz lehet fedezet vagy fedezetlen. Fedezet, ha megfelelő értékű érez helyettesíti, ellenkező esetben fedezetlen.

Azért legigazabb, ha a pénz érczpenz. A papírpénz zavart, az érczpenz egészséges állam vagyoni helyzetet jelent. A termelés és a forgalom biztos alapokon áll ott, hol érczpenzzel dolgoznak, mert az érczpenz állandó, tényleges értéket képvisel, mely érték ritkán tüntetett fel ingadozásokat. És mert nemes érezek között leginkább az arany értéke mutat legkevesebb változást, helyes a pénzérték alapjául az arany valutát választani,¹⁾ de mellette szükség van kisebb ezüst pénzre is.

Hitel, bankügy, jegybank. A csere a két fél között vagy azonnal megtörténik, vagy várni kell, míg az új tulajdonos az értéket átadja. Ezt az időt hitelnek nevezzük. Meghisz neki, hogy időre megadja az ellenértéket. A hitelnek sok faja van.² A forgalomban nélkülözhetlen, nélküle a forgalomba hozatal temérdek sok nehézséggel volna összekötve. És mert a hitel bizalmon épül fel, természetesen mentől biztosabb a gazdasági helyzet, annál nagyobb a hitel, mert fedezettel bír.

A hitel bankokban, pénzüintézetekben nyeri fedezetét. A bankok teremtik a hitelt. Üzletszerűen foglalkoznak a rendel-

¹⁾ Értékarány az arany és ezüst között.

1701-10	15.27	1750-50	14.56	1840-50	15.70
1710-20	15.15	1790-1800	15.42	1860-79	19.05
1720-30	15.07	1801-1810	15.61	1895	32.

²⁾ Természetbeni, áru, pénzhitel – a mint természetben, áruban vagy pénzben adatott az érték. Idejére hosszú, rövid lejáratú. Fedezet szerint fedezetlen vagy fedezett hitel (pl. váltóval, kötvénnyel) stb.

kezésre álló tőkék keresésével, valamint hitelképes egyének megszerzésével. A bankok, hitelintézetek a mostani gazdasági berendezkedés mellett nélkülözhetetlenek, de feladatukat csak úgy oldhatják meg, ha mérsékelten és nem önzően járnak el.¹

A bankoknak sok faja van a tőkeszerzés, elhelyezés módja szerint, hitel, jelzálog, leszámítoló, járadék, giro, clearing bank.

Jegybank a banküzletek azon neme, mely bankjegyeket bocsát ki. A bankjegyek nem a tulajdonképpeni pénz, hanem a pénz helyettesítői. A jegybank kibocsátása lehet szabad vagy egyedáruságot képez. Mindkét esetben fontos, hogy a bankjegy az illető bank által beváltassék és kellő fedezetet nyerjen anélkül, hogy érte kamatot kellene fizetni vagy levonást szenvedni. Ilyen nálunk az osztrák-magyar bank.

A jegybankok állami ellenőrzés alatt állanak. Túlnyomó mennyiségű bankjegy gyártásával járó veszély elhárítása végett feltétlen szükség van állami beavatkozásra.

Állami beavatkozás. A hitelre szorulóknak érdekének megvédésére az állam üldözze a képtelen nyerészkedést, mely pénz és áruúzsorában nyer kifejezést. A hitelre szorulóknak kizsákmányolása ezeket tönkre teszi, növeli a proletariátust, de másrésztől megszorítja a nagy tőkét, s a társadalmat a kapitalizmus mindent felemészítő ölébe vezeti. A megszorított haszonnal dolgozó intézetek óvakodni fognak a könnyelmű hitelezéstől, mert könnyelműen adott hiteleiket nem lesznek képesek bevasalni vagy olykor jelentékeny veszteséggel csak.

Börze azon hely, hol a kereskedő világ üzleteinek lebonyolítása végett összeül. A tőzsdei kereskedés tárgyát oly cikkek képezik, melyek tömegesen kerülnek eladásra. E cikkek lehetnek értékek vagy árúk. Azért a tőzsdének két fajtát lehet megkülönböztetni: érték és árútőzsde. Az árútőzsde ismét igen sokféle lehet: gabona, termény, Japánban rizstőzsde stb.

A börzék főleg az utóbbi időben emelkedtek nagy jelentőségre. Közgazdasági szerepök főleg abban áll, hogy piacot biztosítanak az eladóknak és a vevőknek, ennek folytán a forgalmat előmozdítják az értékpapírokban miként a terményekben szabályozólag hatnak az árak kialakulására. Az a tudat, hogy

¹ Ne szedjenek magas %-ot, írásdíjak címén ne eszközöljenek terhes levonásokat.

az értékpapírok a tőzsdén elhelyezhetők, sarkalja a pénzes emberek értékpapírok vásárlására. így új pénzforrások nyílnak meg, új iparágak meghonosítása válik lehetségessé.

A börze az üzérkedés főtere. Egyik elfajulási alakja a korner (kornering, ring) szó szerint sarokbaszorítás. A korner az üzérkedés azon neme, mely valamely áru összevásárlása által a piacon az uralmat biztosítja és egyedárusági árakat szabhat.

A tőzsdei üzletek vagy *azonnal* vagy *későbbi* szolgáltatásra köttetnek. A későbbi szállítás (határidő-üzlet) befolyásolja a jövő árait. Befolyásolja oly termékek árát, melyek még nincsenek meg pl. télen, nyáron szállítandó gabonára történik üzlet, A későbbi szállításra vonatkozó üzletek *ténylegesek*, ha az áru tényleg szállítatik vagy *különbözeti* üzletek, melyek csak az árfolyamkülönbözetek fizetésére irányulnak. Ez utóbbi üzletek közgazdaságilag sok veszélylyel járnak, azért sok államban tiltják. Nálunk is erős akciózt fejtenek ki ellenök u. n. papiros búza miatt.

A tőzsdén az üzleteket ezzel foglalkozó, erre jogosított egyének, *alkuszok* bonyolítják, kiknek ügyköre, kötelessége részlegesen szabályozva van.

Vámok. A termelés előmozdítására szolgáló egyik eszköz a vám. A vám célja megvédeni a hazai termelést, felárat szabni a külföldi árura s így a belföldi áru forgalmát elősegíteni. A vámok eme fajtáját védvámnak nevezzük. Minden állam védvámokat állít saját érdekei védelmére. Vannak áruk, melyek vámmentesen importáltak és exportáltak, de ezek rendszerint olyanok, melyeket a kereskedelmi viszonyban lévő államok nem termelnek vagy nem is termelhetnek.

VI. FEJEZET

Munkaszabadság.

Tartalom Munkaszabadság Szabadverseny. Szabadverseny korlátai. Az állam és a munka A munka és a törvényhozás Nő, gyermek, felnőtt munkások Nemzetközi megegyezés és a munka. Munkaszünet Munkaszünet és az állam Békéltető bizottságok, iparhatóságok és megbízottak.

Munkaszabadság alatt értjük az ember azon jogát, hogy hivatásszerű munkáját, helyét és eszközeit szabadon megválaszthatja. Ez az embernek természetes joga. Az ember szabadnak születik Szabadakarattal bíró lény. Ebből folyik munkaszabad-

sága is. De ezen szabadsága nem korlátlan, de korlátozza az erkölcsi rend, a közjó. Azért elítélendő a munkaszabadság az a neme, melyet korlátlannak hirdetnek, melynek a szabadság csak álarca, tóga, köntös a munkás kizsákmányolására, a munkásszervezetek kiirtására. Ez a munkaszabadság az individualizmus, a liberális gazdálkodásnak természetes folyománya.

Szabadverseny. A liberális nemzetgazdálkodás gerinczét a szabadverseny képezi. Hogy a termelők között versenynek lenni kell, az kétségtelen. A verseny csak jótékonyan hat a termelt dolgok árára, minőségére. De a versenynek az a neme, melyet a mostani gazdálkodás meghonosított, a mely korlátlanul szabad, sok veszedelmet foglal magában. U. i., hogy a korlátlan versenyben a termelő versenyképes legyen 1. meghosszabbítja a munkaidőt, leszorítja a munkabért, 2. meghamisítja az árut, 3. tág teret nyújt a termelők kartelljére, mi legtöbbször a közönség kizsárolására vezet, 4. végre a nem versenyképes termelőket legyőzvé az erősek termelési árra leszorított áraikkal, versenytárs nélkül állva, monopolizálják a piacot.

Szabadverseny korlátai. A versenyt tehát korlátozni kell. Korlátozni a termelők és a fogyasztók érdekében akként, hogy a jogos érdekek kielégítésre találjanak. E végből 1. verseny csak egyenlők között legyen, az állam támogassa a gyengébbet, a kisiparost a nagyiparossal, 2. a termelők tisztességtelen kartelljei, ringjei állami beavatkozás útján korlátozzanak, 3. a verseny ne történjék a munkásság és a fogyasztók kárára,

Állami beavatkozás. Korlátlan szabadság nincs. Ha valamely nemzetgazdasági rendszer még is vallja, s az életben meghonosítani vágyik, felfogatja a társadalmi békét. Ily esetben a társadalomnak kell szervezkedni, megvédeni a jogrendet. S ha erre képtelen – az államhatalom köteles beavatkozni. A munkaszabadság és a szabadverseny korlátlan szabadságként értelmezve, sok veszedelmet foglalnak magukban, miként azt kifejtettük. Épen azért a tehetetlen társadalom mellett különös szerep jut az államnak. Foglaljuk csak össze röviden, hogy mire terjeszkedjék ki a törvényhozás a munkaszabadság korlátozását illetőleg?

A munka és a törvényhozás. A törvényhozás tárgya: 1. *a munkás munkaerejének kímélése* – ide tartoznak a gyermekek, nők, felnőttek alkalmazása, a munkaidő, munkaszünet szabályozása, a munkahelyek megvizsgálása, *a munkaszerződés* – munkabér, a

fizetés ideje, neme, levonások, baleset, nyugbér, 3. *a munkás testi és lelki java* – szakszervezet; egyesülés, ételmezési, hitelüzletek, sztrájk, alkoholizmus elleni küzdelem, egyesületek, 4. *baleset és akkor elleni biztosítás*, a munkaadó felelőssége, közegészségi viszonyok, betegség esetére segély stb.

A nők munkája. A nőknek hivatása a család gondozása. Ha a nő a családon, házon kívül végez rendszeres munkát,¹ el lesz vonva a családtól, minek következtében első sorban a család, majd azután a családotkból álló társadalom érzi szomorú és káros következményeit. E következmények úgy tesztileg, miként erkölcsileg károsak. Károsak tesztileg, mert a nő családját kellően nem gondozhatván, a gyermekek nevelése, a ház szenved. Az a nő, főleg az anya, ki kora reggeltől késő estig dolgozik, idegenekre kénytelen bízni a házi gondokat S ha este fáradtan jön haza, csak a legszükségesebbekre szorítkozik, mert pihenni vágyik, erőt gyűjteni a másnapi munkához. Szennved ő és családja erkölcsileg, mert kellő gondozás hián züllésnek indul.

Azért: 1 az anyák, főleg a gyermekes anyák inkább házi munkákat végezzenek. A terhesek szülésük előtt hetekkel előbb mentessenek a munkától és szülés után néhány héten át – otthon maradjanak. 2. Ha gyermekes anyák alkalmazást nyernek igazolják, hogy háztartásuk nem szenved ez által csorbát. 3. A nők lehetőleg a férfiaktól elkülönítve nyerjenek a foglalkoztató műhelyekben alkalmazást.² 4. Ha férfiakkal együtt dolgoznak, úgy a férj feleségével lehetőség szerint egy munkahelyen legyen.

¹ Ipari telepeken, üzletekben, hivatalokban. Pedig erre a rendszeres munkára van kényszerítve a mostani közzgazdasági berendezkedés mellett A szegény hajadonok, hogy megélhessenek, ruházkodjanak, a férjesek sok esetben, hogy családjukat tisztesen eltartsák, mert a családfő keveset keres, munka után látnak. Mondhatjuk, hogy a szegényebb osztály leányainak és asszonyainak fele erre van utalva. Azután a nő több, mint a férfi. Sok férfi nem házasodik. A párta nélkül maradiak, ha tisztességes életet akarnak folytatni – munkába kell állniok s leginkább gyárakban keresnek alkalmazást.

² Hollandiában, Belgiumban (Antwerpen, Amszterdam, Geszt) vannak u. n. igazi beguinházak, melyek kolostorhoz hasonlóak és azokban kizárólag nők dolgoznak. ² A nő munkája nem lehet egyenlő a férfi munkájával. A nőtől nem lehet annyi és oly erős, nehéz, egész fizikumot igénybevevő munkát várni mint a férfítól. ⁵ Kívánatosak a nőegyesületek, a nők jogainak védelmére, a nők kiképzésére (háztartás, mosás, varrás, konyhakertészet, saját szakmájába vágó dolgok alaposabb megértésére) és a proletár (szociáldemokrata) nőegyletek ellensúlyozására, a nőiesség védelmére.

5. A nők munkaideje később kezdődjék és korábban végződjék, hogy házi teendőiket elvégezzék. 6. Se anyák, se lányok éjjeli munkára ne alkalmaztassanak. 7. Minden munka, mely nőhöz méltatlan, lealacsonyító vagy melyre a nő képtelen, nőre ne legyen kötelező. Igen, mert dolgozniok kell, különben meg nem élnek, de legyen az munka olyan, mely méltó a nőhöz, viszonyított képességeihez. Éjjeli munka csak igen ritkán, hatósági engedélylyel alkalmaztassák.

Gyermekek alkalmazása. A fejletlen gyermekek alkalmazását, munkával való megterhelését tiltja a józan ész. A 10–12 éves fejletlen gyermek összezsugorodik a magunk súlya alatt. Elcsenevészedik. Azért ezek a munkából kitiltandók, illetve oly munkára szorítandók, mely koruknak, erejüknek megfelel. A 14 évesek 6-8 óránál tovább ne nyerjenek foglalkoztatást. Azt is nappal, egészséges helyen. Ezek alól csak ritkán szabad kivételt tenni – munkaidő meghosszabbítással vagy olykor éjjeli munkával. – A szülő saját gyermekét már előbb is foghatja oly munkára, mely egészségét, erkölcsét nem veszélyezteti.

Felnőttek munkája. Az ember nem gép, hanem személy, ki elfárad, kinek kötelességei vannak önmaga, családja, a társadalom és az Isten iránt. Az embert 10-12 órai munka kifárasztja. Egy napi munka elég arra, hogy az ember fejét pihe-nesre hajtsa. Csak kevés jut azután arra, hogy családi, társadalmi, vallási kötelességeit teljesítse. Azért a törvényhozás állapítsa meg a munkaidő maximumát 12 órában és ne engedje a munkaerők kisajtolását. Szabályozza a vasárnapi és ünnepi munkaszünetet, s ezek alól csak kivételesen adjon felmentvényt, ha t. i. az üzem beállítása – lehetetlenség. Ez esetben is felváltva nyerjenek foglalkozást a munkások, hogy mindeniknek legyen része a szünnapban.

Nemzetközi akció és a munka Egyre jobban lép előtérbe az a törekvés, mely a munkát nemzetközi úton akarja szabályozni. Azok, kik a munkaidő rendezését nemzetközi úton óhajtják, minden követ megmozgatnak, csak hogy törekvéseiket siker koronázza. Bár e törekvés dicséretes, még is csak impulsus marad az egyes országok kormányainak arra, hogy ezzel a fontos kérdéssel foglalkozzanak, azt törvényhozásilag rendezzék és a munkaszabadságot, a versenyt igazi medrébe leszorítsák.

Munkabeszüntetés. A munkabeszüntetés a munkának közös-

akarattal való abbanhagyása a bérvizonyok javítása végett. Kérdés vajjon a munkabeszüntetés szabad-e? Igen szabad, ha a *munka abban hagyása* szabad és meg van a *közös akarat*. A munkával való felhagyás szabad akkor, ha a munkaadó nem tartja be a szerződés feltételeit, ha a szerződés igaztalan pl. a bér megélhetéshez kevés, ha a munkaadó a szerződés lejártával megakarja újítani, de a munkás jogos és méltányos követeléseinek mellőzésével. A munkabeszüntetés közös akarattal történjék minden erőszaktól és kilegyen zárva minden törvényes mód, mely célhoz vezethet.

A sztrájk a munkások azon eszköze, melylyel helyzeteket javítják. Mint dr. Giessvein Sándor mondotta: a sztrájk a munkások fegyvere, a munkások aranybüllája. A sztrájkhoz csak mint legvégső esetben szabad nyúlni. Veszélyes fegyver. A munkást nyomorba döntheti, mert a sztrájk ideje alatt nem keres, a munkaadónak, a társadalomnak, az országnak mérhetlen károkat okoz.¹⁾

Újabbán, hogy a munkások a sztrájk ideje alatt a végső nélkülözéstől megmenekedjenek, sztrájkpénztáratat létesítettek. Csakhogy ezek is, hosszabb tartamú sztrájkokra gyengéknek bizonyultak és többnyire a munkások vereségével végződtek a munkabeszüntetések.

Az állam és a sztrájk. Ha a sztrájk jogosult az állam nem akadályozhatja meg. Ha a sztrájk visszaéléseket okoz, akkor szükség van állami beavatkozásra. Ugyancsak állami és társadalmi érdek, hogy a munkaadó és a munkás megértsék egymást, azért akár állami, akár társadalmi közvetítés mindig becses a sztrájk megszüntetésére. Dehogy a sztrájkoknak eleje vétessek és azok békés megoldást nyerjenek, e végből vannak a szakszervezetek, az igazgatóságok, békéltető-bizottságok és bizalmi férfiak. Ez utóbbi háromban a munkaadók és a munkások fele-fele részben vannak képviselve.

Iparhatóságok, békéltető-bizottságok és bizalmi férfiak. Az iparhatóságok a munkaszerződések, munkálatok felett döntenek,

¹⁾ Példa reá a budapesti fémipari sztrájk 1905-ben, a mikor 60 ezer munkás lépett sztrájkba. A sztrájk 6 héten át tartott. Másik példa a kőművesek munkazárlata. Továbbá 1904-ben a híres vasúti sztrájk, 1906-ban a budapesti villamosvasúti alkalmazottak munkabeszüntetése.

a békéltető-bizottságok, vagy *munkáskamarák* a bér, a munkaidő körül támadt ellentéteket, viszályokat intézik el, a bizalmi férfiak hasonló ügykörrel bírnak. Valamennyinek célja a felderült ellentéteknek békés utón való megoldása.

B)

I. FEJEZET.

Jövedelem elosztása.

A jövedelem megosztás elvei

Tartalom. Jövedelem megosztás. Földjáradék. Vállalkozói nyereség. Tőkeamat Uzsora. Munkabér. Munkabér fajtái. A munkabérváltozásának okai. A munkabér, népesedés és a gépek Igazságos munkabér.

Jövedelemelosztás. A termelési tényezők javakat dolgoznak fel s azokból előnyt várnak, azokban a termelés arányában részesedni akarnak. Az így szerzett előny – jövedelem. A jövedelemnek megosztása pedig a termelők között képezi a jövedelemelosztást. Ki, milyen arányban részesüljön a jövedelemben, ez képezi a jövedelemelosztás legfőbb, de egyúttal legnehezebb részét.

Három tényező szükséges a termeléshez: az anyag, a tőke és a munka. E tényezők a termelésben kivett részek szerint részesednek a jövedelemben. A föld jövedelme *földjáradék*, a munkáé *munkabér*, a tőkée *tőkeamat* nevet viseli. Ha pedig személyekről beszélünk, a földtulajdonos *haszonra*, a munkás *bérre*, a vállalkozó *vállalkozói nyereségre*, a tőkés *kamatra* tart számot. Mert nem csak egyes tényezők szerepelnek mint termelők, hanem az egész nemzet, azért a jövedelem megoszlik a nemzet között s így ismét szó lehet *nemzeti jövedelemről* s annak elosztásáról.

Földjáradék. A földjövedelem az a része, mely a termelésre fordított költségek után fenmarad.¹ Vannak nemzetgazdasági írók, kik a föld jövedelmét tagadják s azon helytelen, téves nézetből indulnak ki, hogy a jövedelem nem a földé

¹ Ezt igazolja a haszonbér, mely a bérlőnek marad, jóllehet a jövedelem bizonyos hányadát a bérlő beszolgáltatta.

hanem a munkáé.¹ A föld munka nélkül mit sem eredményez. Ebben igazuk van. De ez a tétel áll megfordítva is, mert a munka föld nélkül semmit sem tud produkálni. Ezt igazolja eléggé az a különbség, melyet a termékeny és terméketlen föld nyújt. Felfogásuk tehát téves.

Földjáradékhoz kell sorolnunk a háztelkek, házak járadékát is.

A földjáradék miként más jövedelem is változik. Befolyásolja az időjárás, a munka, a termelési ág, a fogyasztás stb. Pl. a bánsági pusztákon földhaszonbér holdanként 1772 krajczár volt – ma 15-20 frt.

Vállalkozói nyereség. Vállalkozó saját felelősségére vállal. A vállalkozó mint ilyen különbözik a munkástól, ki felfogad, a tőkéstől, kinek tőkájével dolgozik, a munkavezetőtől, kit a munka végrehajtásával megbíz. A munkást bér, a tőkést tőkekamat, a munkavezetőt fizetés illeti, a vállalkozót vállalkozói nyereség. A vállalkozó vállalatában felszámítja a munkabért, az anyagot, a tőkekamatot, a vezető fizetését és a mit ezen tényezők termelékenysége révén elér, hozzáadja személyes fáradságát, a netáni veszteség czímén előjegyzett %-ot, ez képezi az ő nyereségét.

Tőkekamat Megilleti-e tőkét kamat és ha igen mennyi? Ezt a két kérdést kell eldöntenünk és ha eldöntöttük egy kis történeti reflexiót teszünk a tőkekamat történetére.

A tőke termelési tényező lévén, a jövedelem bizonyos hányadára, vagyis a tőkekamatra joggal igényt tart. Hogy a tőke termelési tényező, láttuk. És ha minden termelési tényezőt illet jövedelemben való részesedés, akkor méltán a tőkét is. A tőkekamat nagysága az elért gyümölcsök nagyságától függ, valamint attól az áldozattól, melyről a tőkés lemondott. A tőke gyümölcse: pl. egy üzlet 10%-ot jövedelmez, ez a befektetett tőke kamata. De a tőke más tőkét is vett igénybe, pld. kölcsönt vett 6 7 -ra, ez a 6 % a kölcsönadót illeti azon *áldozat* czímén, melyet azzal hozott, hogy a tőkét kölcsönbe adta, a kölcsönbe vett tőke járadéka az új tőkésre csak 4%. A kamatnál nyers (brutto) és tiszta (netto) kamatot különböztetünk meg. Mindeniket neve magyarázza. A nyerskamatnál különféle tényezők jutnak kifejezésre; a tőke biztonsága vagy veszélye, mely szerint a kamat

¹ Bastiat, Fonteney.

csökken vagy emelkedik, a tőke értéke, kereslet, kínálat, a tőke felhasználhatósága.

Az egyház azon elvből indulva ki, hogy »pecunia non parit pecunam», a pénz önmagát nem sokasítja, hanem a munka, a kamatszedést eltiltotta.¹ Később kezelési költség címén engedett 1–2 %-ot szedni. Eltekintve attól, hogy az egyházat magasabb erkölcsi indokok vezették, felfogásával az akkori időkben valósággal áldást hozó missiót fejtett ki.² Most mikor a nemzetgazdasági kérdés inkább dominál, egészen természetes a tőkekamat.

A tőkekamat tudományos magyarázatát Turgot hirdette azon alapon, hogy az értéket képvisel. A tőkén földet lehet venni. A földnek van hozama, van tehát a tőkének is. Ő utána más alapon, de hasonló eredményre jutottak Say, Landerdale, Böhm, Baverk. Ez utóbbi a tőkekamatot arra a *többlet* értékre vezeti vissza, melyet a tőke és a munka eredményez. A többlet a munka, anyag levonás után adja a tőkekamatot.

A szoczialisták, kik minden értékalapjául a munkát tartják, ellenzik a kamatot Szerintök a tőke nem más mint jogtalan munkatöbblet. Azért a tőke hozama jogtalan, az a munkásé. Ellenkező esetben a tőke önmagát sokszorosítja.

E téves tételek más helyen már megezáfoltattak.

A kamat nagysága különböző időben különböző volt. Volt idő mikor 20 – 30% között ingadozott, máskor pedig 4-5% között. Manapság a törvényes kamat 8%.

Uzsora. A helyes jövedelemeloszlásnak ellensége az uzsora. Az uzsora a munka értékét nézi, nem magát a munkát. Az értéket fizeteti meg drágán, ezért közgazdaság ellenes. (Pl. az orvos, ki egy dúsgazdagot megment a haláltól, ha a munkája értékét és nem a fáradságot fizetné meg, uzsorát követne el.) Az uzsora megakasztja a helyes jövedelemosztást, s mint ilyen üldözendő. Az uzsora nem csak a tőke után szedett túlkamatnál jelentkezik, hanem drágán eladott árunál, terhes házbér, munkaszerződések-nél, így van pénz-, házbér-, munkauzsora.

Az egyház határozottan állást foglal az uzsora ellen. Hogy

¹ A vienni zsinat a kamatláb elvét eretnokséggel sújtotta (13111 Ellenben Albertus Magnus, a legisták a kamatlábat helyeselték A XVII században ez az irány győzött.

² Uzsoráskodtak.

megvédelmezze híveit zálogházakat emelt (montes pietatis), melyekben csupán kezelés és késedelem címén (interessé non debetur nisi ex mora) szedett valamelyest. T. i. úgy fogta fel a dolgot, hogy a kölcsön pontatlan visszafizetése folytán a kölcsönadó kárt szenvedett (id, quod interest) ennek megtérítésére kötelezte.

Az állam majd mindenütt bünteti az uzsorát. Vannak, kik az uzsora-törvény eltörlését kívánják azon alapon, hogy a kínálat és kereslet van hivatva megállapítani a kamatot. Az, ki másnak szorult helyzetét kizsákmányolni akarja, talál ezernyi módot és palástolást célja elérésére. Végre a törvényes kamatláb megállapítása lehetetlenség, mert a kamatláb a gazdasági viszonyoktól függ. Az tehát emelkedhet, vagy eshet.

Részünkről a törvényes kamatláb megállapítását szükségesnek tartjuk és pedig a kapzsisággal szemben tehetetlen, gyengébb fél védelmére.

Munkabér, A munka után járó jövedelmet a gazdaságtan munkabérnek nevezi. A munka termelési tényező lévén, jövedelem illeti. A munka érvényesítéséhez különböző módon lehet járulni a munkásnak. Ha a munkás másnak képezi tulajdonát pl. a rabszolga, a munkás fentartása képezi a bért. Ha a munkás szabad személy ugyan, de a termeléshez szükséges javakkal nem rendelkezik mint pl. a gyári munkás, napszámos stb., akkor a tulajdonossal szerződésre lép, munkabér szerződést köt. A bér nagyságát kölcsönösen állapítják meg. Végre a munkás lehet tulajdonosa az összes termelési tényezőknek, akkor az összes jövedelem őt illeti pl. iparos munkája után. Nem csak a testi, de a szellemi munkások is tarthatnak igényt munkájok bérére. Azért midőn munka berről, vagy a tulajdonosoknál *munkajövedelemről* van szó, alkalmazhatók a munkabér törvényei a szellemi munkásokra is.

A munkabér nemei. Munkabér tekintetében megkülönböztetünk *természetbeli, dologbeli, javabeli* (valóságos) és *pénzbeli* (névleges) munkabért. Amott a bér különböző javakban, itt pedig pénzben van kifejezve. Továbbá van természeti (normál) és piaczi (tényleges) munkabér. Amaz a munkák értékének felel meg, emez a kínálat és keresletnek.

Idő, mennyiség, érték szerint – darab, szakmánybér, termelvény fele, harmada stb. Alvállalkozói munkabér, felbér, jutalom, rendes, rendkívüli bér (éjjeli, vasárnapi túlmunkáknál.)

Alvállalkozói bér. Sokszor a vállalkozó alvállalkozónak adja ki a szerződött munkát. Az alvállalkozó bére alvállalkozási-bér. Sokszor nem más mint nyereszkesedés még pedig a munkás bérének rovására. Azért az alvállalat legyen olyan, hogy az nyomasztólag ne hasson a munkabérré.

Darabmunka. Mint neve mutatja, darabszámra lesz fizetve. Előnye, hogy a munkás saját érdekében igyekszik, a munkaadó megszabadul a szigorúbb felügyelettől. Hátránya, hogy a munkás csak hogy mentől többet keressen, felületesen dolgozik. A szociálisták újabban ellene vannak a darabmunkának, mert sok henye munkás kezét tesz feleslegessé. Újabban időmunkához (óraszám) ragaszkodnak.

Időmunka, mint neve után ítélni lehet abban áll, hogy a munkás idő után óra, nap, hét stb. szerint kapja bérét. Helye akkor van, ha ki van mondva a mennyiség és minőség, melyet elvégezni tartozik. Csakhogy épen ennek meghatározása képezi a bökkenőt és a munkások és a munkaadók között sok veszélynek, zavarnak lehet forrása.

Jutalom. Az a munkás, ki a tulajdonosnak anyagban, időben, termelésben megtakarítást eszközöl, s ezzel a tulajdonos anyagi érdekét előmozdítja, méltán tarthat igényt – jutalomra. A jutalmazás pedig összhangba hozza a munkás és a munkaadó érdekeit.

Felbér a termelés terén elért eredményekért (több, jobb termelés) adatik. Természetesen feltételezzük, hogy a munkás csak bizonyos mennyiségű és minőségű tárgyak termelésére köteleztetik, ha azon felül termel, felbér illeti – a túltermelés mérve szerint.

A munkabér változásnak okai A munkabérek a munkák különbsége szerint különbözők. Sőt ugyanazon munkák különböző díjazásban részesülnek. Nem érdektelen tehát ismerni azon okokat, a melyek a munkabéreket befolyásolják. Vizsgáljuk először azt az esetet, a midőn ugyanazon munka különböző időben és helyen más és más bérben részesül. Ezen gazdasági helyzetnek okait a következőkben foglaljuk össze. A munkabért befolyásolja: 1. a termelés mennyisége, annak értéke pl. a termelő drágán ad túl árúján, természetesen több bért adhat munkásának, 2. a kereslet és a kínálat, ha nagy a kereslet, úgy nagynek kell lenni a termelésnek és gyorsnak, hogy a keresletet kielégítse, tehát magas béreket fizethet a termelő, sőt fizet is,

mert így hozza magával érdeke, 3. a szokás, hol mennyi bért szoktak fizetni pl. egyik helyen 2 K napibér, másutt 2 K 50 f.

Ha a munkák különbözők, természetesen különbözők lesznek a bérek is. Erre befolyással bír 1. a szükséges ismeretek hosszabb, vagy rövidebb elsajátítása, pl. a napszámos bére kisebb mintegy gépészé, 2. a munka veszélyes és súlyos volta, pl. a bányász bére nagyobb, mint a földmunkásé, 3. a kereslet bizonytalan, időleges volta, aratók, kőművesek, télen nem dolgoznak, annyit kell a munkaidőben keresniök, hogy télre is jusson, 4. a felelősség, képzettség, pl. egy gyár igazgatója többet kap, mint egy mérnök, mert felelőssége nagy, a mérnök többet, mint a művezető, mert képzettsége nagyobb emennél.

A normál munkabér mértékét a munka által előállított érték állapítja meg. Más szóval minden munkás maga állítja elő jövedelmét, vagyis nem kaphat annál többet, csak a mennyit munkája ér. De mert a munka értékének meghatározása nem könnyű dolog, mert a termelésnél sok más tényező is működik közre, a munkás által teljesített munka csak úgy lesz értékelhető, ha a többi tényezők munkaértékét levonjuk. Igen, de a tulajdonos saját érdekében levonásokat eszközölhet, a munka értékét lehető minimumra redukálhatja. Azért a munkabér nagyságának meghatározásánál csupán az értékét nem lehet venni, hanem még más – mint látni fogjuk – szintén fontos dolgok is szerepelnek, t. i. a megélhetés, a tisztas önfentartás, a népesség stb.

A munka piaczi árát a kereslet és kínálat határozza meg. Téved Ricardo, mikor azt mondja, hogy a munka egyenlő az áruval. A munka nem áru. Az áru termeltetik, a munka termelési eszköz. A munka nem választható el a munkástól, a ki nem árucikk. Az áru könnyen szállítható és felhalmozható, az emberi munka, mondja Smidt, nehezen szállítható és össze nem halmozható „áru”. Az emberi munka el nem raktározható Időhöz van kötve, ha az elmúlt – elveszett az energia. Az ember termelési költségét – mennyibe került felszerelése, kioktatása, fenntartása, családjának élelmezése – kiszámítani bajos, azért ezen oknál fogva sem beszélhetünk az emberi munkáról, mint *áru*ról.¹

¹ A produktív ember termelési költségeinek megállapításával már többen foglalkoztak Engel „Der Werth des Menschen” művében egy alsó fokú műveltséggel bíró ifjú termelési költsége 15 évig, (mikor önálló lesz,) kerül 3800 márkába, közép műveltséggel bíró ifjú 20 éves kong 12 ezer m, egy magas műveltségű ifjú 25 éves korig 28 ezer m

Ricardo, Stuart Mill felállították a *munkabéralapot*. Ezen elmélet szerint a termelésből bizonyos összeg munkabérekre esik. Ez a munkabéralap. Ezt változatlanoknak hitték és vallották, hogy a tőkéből fizettetik. E felfogásuk téves. Téves, mert a munkabér változik. Téves azért is, mert a munkabért a fogyasztó közönség fizeti meg és nem a tőke. Pl. egy cipész cipőt készít. A segédnek nem saját tőkéjéből, de a vevő pénzéből fizeti meg a munkadíjat. A munkát a fogyasztóval fizeteti meg. A munkabéralap csak elméleti értékkel bír.

A munkabér és a népesedés Malthus a munkabérek esését a túlnépesedésre vezeti vissza. Azon felfogásból indult ki, hogy a világ többet nem termelhet annál a mit termel. A termelés felemészti. Ha több lesz a nép, nem lévén elegendő mennyiség termelve elpusztul. De hogy ez a pusztulás (éhhál) be ne következzen és sok, túl sok, egymásra Hezitáló, a minimum legalacsonyabb éhbérén dolgozni kénytelen munkás ne legyen, javasolta, hogy a munkásosztály a házasságtól tartózkodjék és a szaporodás mesterségesen akadályoztassék meg.

Malthus felfogása téves és erkölcstelen. Téves, mert a világ mindig többet termel, mint a mit elfogyasztani képes. Továbbá sok a kihasználatlan terület, a termelés pedig egyre intenzívebb. Daczára a nagy népszaporodásnak a munkanélküliek száma és ezeknek éhbérért való versenye nem olyan, mint azt Malthus képzelte. Sőt új iparágak meghonosításával nem csak a férfiak, de a nők és a gyermek is nyernek alkalmazást. A munkabérek pedig emelkedtek. Magától elesik Malthus erkölcstelen tanácsa, mely a munkást legtermészetesebb jogától megakarja fosztani a házasságkötéstől, annak gyümölcseitől, gyermekeitől.

A munkabér és a gép. A gépeknek üzemi alkalmazásakor félelem szállta meg a munkásokat, hogy kenyéroket vesztek. Félelmes ellenségeknek, versenytársaknak tartották s nem egy helyen összezütták. Ez balhit volt. A gépek nem csináltak versenyt a munkásnak sem azzal, hogy kenyeroéktől megfosztották, sem azzal, hogy a munkabéreket lenyomták. A gépmunka az emberi munka súlyosan nehéz voltán könnyített. Mit emberek nehezen, izzadva végeztek, a gép könnyen teszi. Enyhítette a munka súlyos voltát és embernek meghagyta a könnyebbet. Azzal, hogy az ember a munka *állati* részét géppel végezteti,

több idő jutott az önképzésre, a művelődésre. A képzett, intelligens munkás bére emelkedett. Kimondhatjuk, hogy a gépek a munka súlyos voltán enyhítettek, béremelést hoztak. Az a fölöslegessé vált munkaerő pedig másutt keresett és kapott alkalmazást kedvezőbb feltételek mellett.

Felvethetjük még a kérdést, vajjon a gépmunka olcsóbb-e mint az emberi? Végelemzésben olcsóbb. S hogy mindenütt nem alkalmazzák a gépeket oka az, hogy erre elegendő pénzzel, tőkével nem rendelkeznek, vagy a munka nem oly nagy, hogy arra gép alkalmazása volna szükséges.

Igazságos munkabér. Láttuk, hogy a munkabér változékony és sok befolyás alatt áll. Joggal felvethetjük tehát a kérdést, mikor igazságos a munkabér?

A munkabért a munkaadó és a munkás közötti szerződés alapítja meg.

A szerződés legyen olyan, hogy az osztó igazság követelményeinek megfeleljen. A két szerződő fél a szigorú igazságon felül emelkedve vegye figyelembe a méltányosságot, a szeretetet. A méltányosság és a szeretet enyhíteni fogja a szigorú igazságot, azt tökéletesíti.

A szerződésben biztosítsák annyi bér, hogy a munkás tisztességes megélhetése, ruházódása, valamint családjának fenntartása, módjához illő nevelése, gondozása biztosítva legyen. Legyen egy *munkabér minimum*, melyen alul szerződni nem lehet. Legyen abszolút bérminimum, mely az összes termelési ágakra szól és legyen relatív bérminimum ugyanazon kereseti ágaknál. A bérminimum megállapításánál ép, egészséges, józan ember munkája szükségletei veendő alapul. Azért mondtuk, hogy a bér megállapításánál nem csak a munka értéke, hanem a munkás szükségletei, viszonyai, családi állapota veendő figyelembe Természetesen rendetlen hajlamú, könnyelmű, dologkerülő, iszákos, költekező munkás, vagy munkáscsalád a bérminimum meghatározásánál nem vehető zsinórmértékül.

A munkabérek igazságos meghatározásánál nem csak a szerződéses feleknek, hanem a munkásszervezeteknek, az államnak is jut szerep. A szervezetek egyik célja, hogy igazságos munkabéreket eszközöljenek ki. A szövetkezésnek, hogy a megélhetést olcsóbbá tegyék. A munkásnőképző iskoláknak, hogy a háztartásba oktassanak. A munkaadóknak oda kell hatni, hogy

megfelelő béreket fizethessenek. Az államnak az értékesítést, a termelést könnyebbé tenni (utak, közlekedés, vámok) és örködni éber figyelemmel a munkásjólét felett.

A jövedelem megosztás nemeinél megemlítjük még a bérskálát, a munkásosztalékrendszert és a részvényrendszert. A bérskála az áru árával hozatik összeköttetésbe. Az értékesítés arányában kap a munkás bért. Kezdetben tetszetős volt ez a rendszer, de újabban sok kifogást emelnek ellene. Az osztalékrendszer az üzem nyeresiményéből juttat a munkásnak bizonyos hányadot. Ezen bérfizetés betekintést kivan a munkaadó könyveibe és sok vizsály forrása lehet. A részvényrendszer abban áll, hogy a munkások részvényesek és mint ilyenek, húzzák a hasznot. De mert a részvényhez tőke kell és a munkás, kinek előbb a megélhetéssel kell küzdenie, tőkegyűjtésre nem gondolhat, nehezen vihető keresztül.

Igazságos, hogy a munkás bére korával bizonyos ideig emelkedjék. Míg tetterős, addig többet keres és kötelezettsége kisebb, mikor családot alapít, meglepik a gyermekek, kisebb kereset mellett – szükségbe jön. Ellenben, ha kereslete nagyobbodik, szükségét nem lát.

III. FEJEZET.

Fogyasztás.

Tartalom: Fogyasztás .Törvényei. Fogyasztási cikkek. Lakásügy. Alkohol. Fényüzés.

Fogyasztás. A termelés célja, rendeltetése a szükséglet kielégítése. A javak észszerű felhasználása – fogyasztás.

A fogyasztás igen fontos ügy a termelőre, mint a fogyasztóra. A termelőre, mert mentől nagyobb a fogyasztás, annál nagyobb a kereslet és megfordítva. Fontos a fogyasztóra, vajjon többet, vagy kevesebbet fogyaszt.

A kisebb vagy nagyobb fogyasztás bizonyos gazdasági törvényeket követ. A fogyasztó szükséglete szerint vásárol. Szűk séglete kedvező vagy kedvezőtlen vagyoni helyzete mellett nyer kielégítést. Innét van, hogy a gazdagabb többet, szegényebb kevesebbet fogyaszt.

A fogyasztás lehet gazdaságos vagy káros. Gazdaságos, ha

a termelt javak rendeltetésüknek megfelelően használatnak, ellenkező esetben káros.

A gazdaságos, takarékos fogyasztás gazdaságilag helyes. Igaz, hogy bizonyos tőkét visszatart, de biztos, reális keresletével a jövő számára készít alapot.

A helyes takarékoság szükséges. A pazarlás és a fukarság elítélendő. El a pazarlás, mert egyes tőkék inproduktíve elfecséreltenek, el a fukarság, mert a tőkék a termeléstől elvonatnak. Gazdaságilag rosszabb a pazarlás a fösvénységnél.

A fogyasztás szükséglet szerint változik. A szükségletet az életmód határozza meg. Az életmód a nagy általánosságot véve gazdasági viszonyoktól függ. Kedvező viszonyok mellett élő ember többet költ, a szegényebb kevesebbet. A gazdasági viszonyok összejátszása állapítja meg az életmódot, a szükségletet. Ehez mérten lehet az életmód fényes, kielégítő, szegényes, ínséges. Ilyen lesz a fogyasztás is. Az összes fogyasztók végeredményes életmódja állapítja meg a fogyasztást.

Fogyasztási cikkek. Első sorban élelmi cikkeket kell soroznunk fogyasztási cikkek közé. Ezek teszik a fogyasztás leg-erősebb tételét. Alsóbb osztályoknál a jövedelem felét, gyakran harmadát, sőt háromnegyed részét veszi igénybe, középosztály-nál kevesebbet.

Minden élelem drágaság tehát első sorban az alsóosztályt nyomja.

A test védelmére szolgál a ruházkodás, lakás, a szeszes italok élvezete.

A szegény osztály ruházkodása költséges. Olcsón rongyot vásárol, mely csakhamar szétmegy. Sokszor a tetszetőst nézi nem a jót. A módfeletti ruházkodás fényűzés.

Ugyancsak ezen osztálynál nagy a lakásmizéria. Zsúfolt egészségtelen lakásokban lakik. Hogy a nagy házbért fizethesse lakókat tart, kik nem egyszer csak a család szobalevegőjét rontják, de erkölceit is megmérgezik.¹⁾

A szeszes italok mértéktelen élvezete kiszámíthatatlan pusztításokat tesz. Főleg az alkohol szedi áldozatait. Milliók úsznak

¹ Egy szobában 8-10 lélek szorong. Fialat leányok, anya, kis, nagy testvérek – idegen kosztosok. Lásd bővebben „Nagy ipari, ker socialismus” című munkámban

el. Hazánk szesz fogyasztása (pálinka) 150 millió korona évente. Bor és más italok fogyasztása 100 millióra tehető.

A szesz italok mértéktelen használata a rossz táplálkozásra vezethető vissza. A szesz italok fogyasztása hiányában a szeszital felkorpácsolja az elernyedett izmokat.¹

Azért hódít főleg a szegény osztálynál.

A szegény műveletlen osztály sajátja, hogy mindenét eléli.² A jövőre nem gondol. E bajon jobb bérviszonyok és erkölcsös, gazdaságos nevelés segíthet csupán.

Lakásügy. A lakáskérdés egyike a legfontosabb kérdéseknek. Van mint láttuk gazdasági (olcsó vagy drága); közegészségügyi (egészségtelen lakás megrontja a szervezetet,) erkölcsi (idegenek a családdal egy szűk szobában szoronganak) oldala. A lakásügy rendezése tehát felette fontos. Ezen ügy megoldásánál úgy a köznek, miként a magánosoknak bő tevékenységi tér nyílik. A *hatóság* tartson lakásvizsgálatot, ódon, egészségtelen lakásokat tataroztasson ki, az újak építését ellenőrizze, csak teljesen kifogástalan épületre adja meg a lakhatási engedélyt. Üldözze a telek uzsorát. A telek-spekuláció helylyel-közzel nagyon megdrágítja az építkezést. Drága telek, drága ház eo ipso lakásdrágaságot von maga után. A *városok* magánosok által üzött telek-uzsora ellensúlyozására építsenek kisebbszerű, olcsó lakásokat és azokat kedvező feltételek mellett adják bérbé.

A lakásügy javításán sokat tehet a szövetkezés. *Házépítő szövetkezetek létesítendőek.* E szövetkezetek olcsó % mellett, tekintve, hogy tömegesen építenek jutányosan építhetnek; a telek egy tömegben vásároltatván, a telek spekuláció elesik. Belgiumban sok helyen házépítő bankok létesülnek, melyek a házat felépítik, a lakó bizonyos számú évi házbérfizetés után a ház tulajdonosa lesz. A szövetkezeti alapon való építéshez kell valamelyes tőke. Ha ez hiányzik, akkor a szegény törekvő ember többnyire csak a jámbor óhajnál marad. E bajon segítő életbiztosító társulatok a biztosítási kötvény letétbe helyezése ellenében folyósítanak bizonyos összeget. S ha a fél elhal, a kiutalt, de még le nem törlesztett összeget önmaguknak utalják

¹ III. számú röpiratomat „Mit tartsunk az alkoholoról?”

² Rodbertus megdicséri ezért ókét Persze a szocialista agitációnak proletár kell és a munkásnak élv.

ki. Legtöbbet a munkaadó tehet, ki felépítteti a házakat, olcsó kölcsönt folyósít havi törlesztésre. Ilyen irányú házépítő-szövetkezeti építést találunk Ózdon. De hogy az ilyen házak könnyen el ne kótyavetyéltessenek, a munkaadó az elővételi jogot természetesen önmagának tartja fenn, a kölcsön összeget pedig saját javára betáblázza. Ehhez hasonlóképen járt el az állam hazánk néhány nagyobb alföldi városában (Kis-Kun-Félegyháza, Kecskemét), melyekben napszámos, munkás emberek részére emelt házakat.

Alkohol Az alkohol fogyasztása vészes arányokat ólt. Hódit az összes osztályoknál, főleg a munkásosztályból szedi áldozatait. Az alkohol mértéktelen élvezete megrontja a testet (májat, vesét, vért, gyomrot, elveszi az étvágyat), megrontja a lelket (az értelmet, emlékező tehetséget, meggyengíti az akaratot, eldurvít),¹ vagyoniilag tönkretesz. Ellene tehát védekezni kell. Lássuk a védelmi eszközöket.

A alkoholizmus ellen a leghathatósabb védelmi eszköz a *abstinencia*. A teljes önmegtartóztatás az alkohol abszolút nem élvezésében áll. Ez nehezen vihető keresztül. Az abstinenzek részére külön *vendéglők, étkezdék* vannak. Számuk, ha nem is nagy, de tekintve az erkölcsi súlyt, mégis felette fontos. Az abstinenzek számát messze meghaladja a mértékleteseké, kik az alkohollal okosan élnek. A mértékletesség, eme sarkalatos erény terjesztésére, alkohol pusztító hatalmának ellensúlyozására – *alkoholelles egylet*, liga létesült. Ezen egylet agitál, józan életre buzdítja tagjait, tőlük fogadást vesz, *röpiratokat* ad ki, ont százezer számra. Az egyesületnek nagy hivatása van. Munkájától, kongressusaitól sokat lehet várni.

A mértékletességi egylet működése helyes, szükséges. Alkoholra a mostani kor emberének szüksége van. Az alkohol a petyhüdt idegeket kissé felkorbácsolja, mint egy életerőt lát-szik önteni élvezőjébe – de csak bizonyos határon belül. Azon túl végzetessé válik. Az egylet ennek kikerülését akarja.

Az alkohol által tönkretett áldozatok ápolására *szanatórium*

¹ Az alkohol mértéktelen élvezete delirium tremens: tüzet oltó látomásokot idéz elő, továbbá hülyeséget, butaságot, dühöngő, vagy csendes örületet okoz. Szomorú bizonyosságok erre közkórházaink, melyekben a betegek tekintélyes része ivás miatt került oda – A börtönök, bűnkrónikák, törvényeségi tárgyalások újabb bizonyágot tehetnek az alkohol erkölcsrontó hatásáról.

szolgál. Az alkoholista nagy beteg. Kezelésre szorul. E célra berendezett gyógyhelyek szintén sokat tehetnek.

Az alkohol szörnyű munkáját nemcsak a férfi, de a nő közönségben is, sőt már a gyermekek között is végzi. Az alkoholista asszony nagyobb csapás – mint a férfi alkoholista. A hol az asszony iszákos, ott a családi élet felbomlik, a vagyon veszni indul. A gyermekek is azzá lesznek, sőt azzá lettek már akkor, a mikor az anyai emlőt szopták, mert az anyatejével szítták az alkoholra való hajlamot.

Pusztító erejének megakadályozására összes társadalom fentartó tényezők közreműködésére van szükség. Küzdjön ellene a templom, az iskola, a társadalom, az irodalom, az orvosi tudomány, a munkaadó, a család, szóval mindenki, de első sorban az állam, az italmérési engedélyek osztogatásának csökkentésével, a korcsmák számának apasztásával, a vasárnapi korcsmazárattal, végül azzal, hogy a részegségig italt adókat, a nyilvános részegeket, a gyermekeket italra szoktatókat megbüntetni, azt a korcsmárost, ki 15 éven alól levőknek italt ad fogyasztásra, italmérési jogától megfosztja, ellene szigorú eljárást indít. Igaz az állam szeszbevételi forrása csökkenni fog, de népe egészséges, józan munkás lesz, jobb léthez jut s így az elvesztett adó nem más bevételi forrásból bőven megtérül.

Fényűzés. Rosszirányúlag befolyásolja a termelést, bizonytalanságban hagyja a fogyasztást a fényűzés. A fényűzés módatlanul elfecséreli a termelt javakat, kétes keresletével tartózkodóvá teszi a piacot. A fényűzés csak relatíve az. Az, ki módján felül költ, az fényűző. Az életviszonyok javulásával az, mi ezelőtt fényűzés volt, ma már természetes, gazdaságos lehet. Pl. a villanyos világítást évekkel ezelőtt csak a gazdagok engedték meg magoknak, ma gazdaságos, kisiparos, kereskedelem azzal világíthat. így vagyunk a selyemmel, gőzhajón, gyorsvonaton való utazással. A fényűzés nemcsak gazdasági, de erkölcsi rossz is. A többlet jusson inkább a szegénynek.

III. FEJEZET

Szükség és szeretet.

Tartalom. Pauperizmus. Szeretet. Munkasbiztosítás.

Pauperizmus. Különbség van a szegénység, a nyomor és a pauperizmus között. Szegény van ott, hol a megélhetéshez szük-

séges egyes eszközök hiányzanak, mert nincs rá fedezet. Nyomor pedig ott, hol a megéléshez feltétlenül szükséges dolgok absolute hiányzanak. Ha pedig az egyedek bizonyos száma kerül szűkségbe, az a pauperizmus.

Szegények mindenkor voltak, vannak és lesznek. Nem csak az írás tanít erre, hanem az élet is. Teljes vagyoni egyenlőség a legképtelenebb dolog. Ha szegénység volt, van, és lesz, nyomornak, pauperizmusnak lenni nem szabad. Nem, mert minden embernek joga van a tisztas megélhetéshez. És ha mégis van, kutatnunk kell okai után.

Hogy pauperizmus van, létezik, oly tény, melyet bizonyítani felesleges. A helyett inkább okai után kell kutatni.

A társadalmi szükségnek társadalmi, nagyipari, egyéni és véletlenségből eredő okai vannak. Társadalmi bajok a gyengének erősebb általi kifosztása a törvény formáinak betartásával; nagyiparnak a munkásnak különböző módon való kizsákmányolása, erejének kisajtolása (hosszú munkaidő, alacsony bér stb.) magának a munkásságnak egyedüli bajai: költekezése, luxus, alkohol, rendetlen élet; véletlenek, baleset, rokkantság stb.

A társadalmi szükség segítségére a helyes nemzetgazdálkodás, a helyes családi gazdálkodás, a biztosítás és az irgalmasság vezet. A mi a gazdasági részt illeti arról szólottunk, most a többiről kell egyet-mást röviden elmondani. Ezúttal pedig a szeretet és a biztosítás terét fogjuk bemutatni.

Szeretet. „A szeretet találékony” mondja sz. Pál. A szeretetnek midenütt van tere. Van pedig főleg a szükség enyhítése terén. A segély, melyet a szeretet nyújt lehet magán természetű, jótékonyaságból eredő és törvényen alapuló.

A magán jótékonyasághoz tartozik: árvaházak, lelenczházak, kórházak, menhelyek, házi segélynyújtásával a szegény ügy enyhítése, jótékony egyletek (nőegylet, segélyegylet) neveldek létesítése, áldásainak kiosztása. A jótékonyaság kiterjedhet gyermekekre,¹ ifjakra,² férfiakra,³ aggokra.⁴

¹ Bölcsődék kített csecsemők részére, lelenczházak, óvodák, menhelyek, szünidői kirándulások, alumneumok, ingyen étkezés, ingyen lakás, árvaházak, nevelőintézetek által. ² Tanoncz, legényegyletek, nőpatronage-ok, cselédotthonok, elhelyezőintézetek, háztartási iskolák, vasúti missiók, jó Pásztorról nevezett intézet, leányvédő egyesület, inas védő egylet által, melyek valamennyi fontos kulturális és gazdasági missiót teljesít.

³ A felnőtteket érhető bajok orvoslására vannak: sz. Vincze-egylet,

A egyháznak hasonszemű intézmények létesítésével szintén bő tere nyílik, valamint az államnak is. A jótékonyosság valamikor magánosok és az egyház által gyakoroltatott. Most, mikor a szükség nagyobb, az egyház, a társadalom, a magánosok forrásai kiapadtak, a szegény, elhagyatottak istápolása, gondozása állami feladat.

A nyomor, szükség sokszor egyéni bűnökből ered. Alkoholizmus, luxus ezt igazolja. Itt nevelésre, felviágosításra, kegyesszerekre van szükség, Jó iskolák, vallás erkölcsi nevelés sokat tehet

A közgazdasági helyzet javítása, a gyengék védelme állami feladat.

Biztosítás. A szükség ellen előre kell védekezni. Ha beál a munkaképtelenség, legyen mihez nyúlni. Ennek egyik eszköze a biztosítás.

A biztosítás kiterjedhet: 1. halál esetre, 2. aggkorra, 3. betegség esetére, 4. balesetre, 5. munkanélküliségre.

A biztosítást vagy valamely társaság¹ vállalja el, vagy a munkásság nagy tömege, vagy pedig az állam eszközli. Bármely formában történjék, minket két kérdés érdekel, t. i. a biztosítási díjtételek nagysága, a biztosítási összeg és az, ki által fizetendők a díjtételek.

A halálesetre szóló biztosítás a biztosító fél érdeke. A halál mindenkit elér. – Elhalálozás esetére családróli gondoskodás mindenkinek kötelessége. Ennek tételeit tehát maga a fél viseli. A díjtétel nagysága a fél korától, foglalkozásától és a biztosítási összegtől függ. Mentől idősebb valaki és mentől veszélyesebb foglalkozásban van s mentől nagyobb a biztosítási összeg, természetesen annál nagyobb lesz a díjtétel.

A halálesetre szóló biztosítást ipari munkásoknál a munkaladó viseli.

A munkaadónak kell gondoskodni a munkahelyek bizton-

melynek passiv tagjai megállapítják az alamizsnát, a tényleges tagok a házhoz viszik; segélyegylet munkanélküliség vándorlás esetére; beteglátó egylet a betegek ápolására, házi ügyek intézésére; Regészi sz Ferencz Egylet a vad-házasságok kiirtására, rabságból kiszabadultak lelki és anyagi segélyezésére alakult egylet, alkoholmentes egyesület stb. menhelyek által.

¹ Sajnos, hazánkban még mindig sok az idegen társaság. Ilyenek Duna, Trieszti b társaság, Fonciére, Adria, New-York, Bécsi biztosító intézet, Jürecham. Hazaiak: Hazai, Első Magyar, Magyar Általános, Magyar gazdák.

ságáról A biztosítási összeg itt is a biztosítás nagyságától, a baleset mérvétől függ, pl. lábtörésért kisebb összeg jár, mint azonnali halállal járó balesetnél.

Az aggkor biztosításnál, illetve nyugdíjnál bizonyos minimális kor kívántatik, melyen túl a fél nem nyugdíjképes. Ez rendszerint 35 év Ezentúl nem nyugdíjképes a munkás Hazánkban kivételt képez a mezei munkások pénztára, hol magasabb korú munkások is felvétetnek

A díjtételeket sok helyen felei észben a munkaadó, fele részben a munkás fizeti, vagy egészen a munkás, pl. a társ-pénztáraknál. A munkásbiztosításról szóló új törvény fele-fele részben állapítja meg hazánkban

Betegség esetére szóló biztosítás hasonló az előbbihez Előnyei ingyen orvos, gyógyszer, bizonyos napi segély a munkásnak, segélyen kívül a többi előnyök a munkás neje, 15 évet meg nem haladó gyermekei részére ingyen orvos és gyógyszer²

Munkanélküliség esetére felállított intézményt rendszerint magok a munkások tartják fel Befizetéseikből egymást segítik Svájcban a biztosítás e neme kötelező A többi országokban a munkások tetszésétől függ.³

Gyakorlati társadalomgazdaságtan.

Bevezetés.

Az általános társadalomgazdaságtan megjelöli az általános elveket, melyek mellett a társadalom gazdasági élete lefolyik

¹ Hazánkban felemlíthetjük meg a rokkantak egyesületet A befizetések hetenkent történnek A belepő tagok 3 osztályra oszlanak a befizetések nagysága szerint A járadék arányban a befizetett díjtelek alappal, ki többet fizetett hetenkent, több és nagyobb aggkori segélyhez van joga

Nb. A munkásbiztosításról szóló törvény, mely ez évben lép életbe a betegsegelyezés terén korszakalkotó intézkedéseket tartalmaz Főbb pontjai a vezetésben a hozzájárulásban egyenlő arányban (paritás) részesednek a munkások és munkadók. Szabad orvosválasztások stb

² Iparos, kereskedősegédek, kőművesek stb. betegsegelyezője ipartestületileg, Kamarák által kezeltetik A tételek kétharmadát a segéd egyharmadát a munkaadó fizeti A segély betegség eseten lesz kiszolgálva

³ E célból az összes szakszervezetek alapot létesítenek, abból tartják fel a munkanélkülieket A díjtételek összeget magok a szakszervezetek állapítják meg.

De mert ezen elvek egyrészt többnyire elvontak, másrészt azoktól való eltérés társadalomgazdasági visszahatásokat okoz, melyek orvoslásáról gondoskodni kell a bajokkal részletesen, egyenként kell foglalkozni, megjelölván azok gyógyszereit. Egész természet-szerűleg lép fel követőleg a társadalomgazdaságtannak gyakorlati része, melyet Papp társadalomgazdasági gyógytannak nevez elég merészen. A társadalomgazdaságtan gyakorlatilag a földmívelésben, iparban, kereskedelemben nyilatkozik meg. E szerint eme részben nekünk e három faktossal kell foglalkoznunk. S mert e rész a faktorok bajaival, azok orvosságával is foglalkozik s mert a tényleg meglévő bajok egy óriási kérdés gyanánt függnek, azért nevezhetjük e címeket agrár, ipari, kereskedelmi kérdésnek, fenmaradván a jog és kötelesség szólanival röviden a társadalom, az állam, az egyház közös teendőiről.

Mindhárom gazdasági tényező munkás elemeket igényel, azért megelőzőleg a munkásügyről lesz szó különös tekintettel a nagy iparra.

I. FEJEZET.

Munkásügy.¹

A gyakorlati társadalomgazdaságtannak egyik legfontosabb és legégetőbb kérdése a munkásügy. A munkásügy a munkaadó és a munkás közötti viszonyon fordul meg. Ha e viszony, állapot kielégítő, kedvező mindkét félre, az ügy el van intézve. De ha ellentétek vannak s azok nem hidaltatnak át – tátongó ür támad közöttük, Demokles kardjaként függ fejük felett.

A munkás és a tőke egészen a XVIII. századig egyek voltak. A XVIII. sz. liberalizmusa elválasztotta a kettőt. A szabadverseny, a szabadgazdálkodás két részre osztotta. Lett tőke és munkás különválva. A természettudományok rohamos haladása, a gépek feltalálása, a gépeknek tőke részéről való alkalmazása, a világkereskedelem gyors fellendülése nyomán járó, egyre növekedő szükséglete, kielégítése a termelést gyorsabbá tették, de ugyanakkor kizsákmányolta a tőke a maga javára a munkást. A munkabérszerződés szabadsága adta a jogot a kizsákmányolásra. A tőke mondhatta, nemde szabadon egyeztél meg velem,

¹ „Leitfaden für Sozialfrage.”

dolgozz, ha tetszik, különben elmehetsz. Jön helyedre száz más. A tőke a kiszivattyúzott munkáson kívül még olcsóbb munkaerőit is keresett Szerződtette a gyermekeket, a nőket, túlhoszszúra nyújtotta a munkaidőt, az üzemnek egészségügyével nem sokat törődött. És mindez a szabadság, a szabad magánjog, „mindenki önmagának ura” nevében történt. Pedig itt fontos erkölcsi, közegészségügyi, társadalmi, közgazdasági és kulturális elvek lettek megsértve. Szenvedett az erkölcs, a munkás családi élete; a gyermeknevelés, s – gyermek és nők alkalmazása folytán; szenvedett a közegészség, rossz lakás, munkaviszonyok és a fellépett alkoholizmus miatt, a közgazdaságot érte kár, mert a munkásosztály rossz fizetése miatt a jövedelemelosztás igazságtalanul történt, annak javarésze a tőkéhez vándorolt, csorba esett a kultúrán, mert abból a munkásosztály életmódja, szegénysége miatt kiesett. A munkásügy ferde, súlyos helyzetét érezte az egész társadalom és annak legfőbb szerve az állam. Nem maradt más hátra, mint állami beavatkozással *megvédeni* a munkást, *biztosítani* jövőjét. És tényleg, az összes államok e kettős munka terére léptek: megvédeni a munkást és biztosítani jövőjét.

Az államok a munkásság ügyének védelmére legelőször a *munkaidő* és a *munkás* alkalmazás rendezését tűzték ki feladatul nem pedig a szétszórt munkásnép egyesítését, a vitás kérdésekre a munkásbíróságok felállítását. A munkásegyesülés kérdése még most sincs teljesen megoldva, míg a vitás kérdésekben való bíráskodás a legtöbb ipari államban törvényekbe foglaltatott. A törvényhozás, a kinövések, ellentétek, veszélyek orvoslására vállalkozott, – ezt célozták a gyári vagy munkás törvények – a munkabéreknek alapján.

Védelem eszközei. Kétségtelen, hogy a mostani-közgazdasági berendezkedés mellett a munkás munkaadójával szembe védelemre szorul. Ennek szükségét láttuk. Láttuk azt is, hogy az állami beavatkozásra szükség van törvényhozás útján. Az állami védelmen kívül védekezniök kell a munkásoknak egyesületek által, védelmi helyzetbe kell lépnie a városnak, melynek területén munkások foglalkoznak. Kit, mily mértékben illet a védelem, meglátjuk a következőkben.

1. *Szerződés szabadság.* A munkás és munkadója között kötött munkaszerződés szabad. Jogában áll mindkét félnek megkötni vagy attól elállani. Szabadok az időtartamára, a bér nagyságára.

De mert a munkás a gyengébb fél, ő az, ki munkát keres, inkább van munkára szorulva, hogy gyengeségében, szükségében ki ne zsákmányoltassék, egyesülnie kell.

Egyesülés. A munkások szervezetekbe lépnek. Ezek a szervezetek képviselik a munkásságot, útját állják, hogy a munkások szorult helyzete kiaknáztassék. Az egyesületek követelik a munkarend megállapítását, a munkás erejének, erkölcsének védelmét. Az együletet a választmány képviseli.

Munkarend. A munkarend megállapítja a munka kezdetét, a pihenőidőt, reggeli, ebéd, uzsonna-időt, a vasár és ünnepnapi munkaszünetet, a munkába való felvétel módját, a bér-fizetést, elbocsátást.

Munkakönyv. A munkába való felvétel szerződés útján jön létre. A munkás átadja munkakönyvét annak jeléül, hogy a munkát a megállapított feltételek mellett elfogadta. A latin, ónyelvű államokban a munkakönyv eltörölteti¹ A felvételt felvételi jegy törzskönyv igazolja.

Szerződés teljesítés. Mindkét fél a szerződés pontjait teljesíteni tartozik. Ha bármelyik is megszegi, felbontásnak van helye.

Tilalmak. A munkadó a munkást kialkudott nemben (pénz, termék) és mennyiségben tartozik fizetni. Az újabb törvények, megállapodások tiltják a *truck-rendszer*t, vagyis a munkásnak árucikkekben való fizetését. A tapasztalat ugyan is azt bizonyítja, hogy ilyen fizetés mód mellett a munkás rossz árút drágán kap. A munkaadó pedig az árun nyeréskedik. A haszon a munkaadóé. Ugyancsak tilalmas a munkást a kocsmákban, vendéglőkben fizetni, mert ezzel alkalom adatik a pénz könyelmű elfecsérlésére. Tilos a munkás bérének igaztalan lehúzása. A munkás szándékosan, gondatlanságból okozott kárt megtéríteni tartozik. Köteles elfogadni azon lehúzásokat, levonásokat, melyekhez eleve beleegyezését adta, ilyenek a biztosítási díjtételek, lakbér stb. A büntetéspénzek jótékony célra fordítandók. A munkaadó a büntetés fenyítéket csak ritkán alkalmazza, mert a gyakori büntetés elkeseríti a munkást. E téren nagyon is érvényesülhet a munkásbíróság.

Szerződés felbontása. A munkaadó és a munkás teljesen szabadon kötötték meg a szerződést bizonytalan időre. Mindkét félnek jogában áll a szerződés felbontása. Igen, de épen ebben leli magyarázatát a munkás kétes existenciája. Ha a munkás

¹ Francia, Olasz, Oroszországokban.

bizonytalan időre lesz felfogadva, ha jövője kétes, akkor az ő védelme nem olyan, melyből reá előny háramlik. Ez a helyzet ismét csak a tőkének kedvez. A tőkés, ha körülményei úgy kívánják egyszerre sok munkaerőt alkalmaz, azután meg könnyen elbocsátja. Az elbocsátott, de más munkától elesett munkás csak szaporítja a munkanélküliek számát. Azért kívánatos, hogy a tőkés ne álljon a pillanatnyi haszon hatása alatt, ne szerződtesse a munkások nagy számát, hanem az állandó kereslethez mérten rendezze be üzemeit.

A munkaadó a szerződést felbonthatja, ha a munkás a szerződést megszegi, a munkába nem jár, kárt okoz, munkáját nem érti, csal, hűtlen, a munkaadó vagy helyettesei iránt tiszteletlen, munkástársait izgatja, egyenetlenséget szít, munkástársait, azok családjait gyalázza, ha erkölcstelen, iszákos, megbízhatlan. A felmondás joga megilleti a munkást is és pedig, ha bérét nem fizetik, ha más munkára alkalmazzák, mint a melyre vállalkozott, ha a munkaviszonyok egészségének, erkölcsének ártanak, ha vele embertelenül bánnak. A súlyosabb természetű esetekben azonnal, a kevésbé súlyos természetűekben 14 napi felmondásnak van helye.

Tanoncszerződések. A tanoncszerződéseknél pontosan kiteendő az idő, mely alatt az tart, a mesterség, az elvállalt kötelességek a mester és a szülő között. A mester isteni és emberi jog szerint tartozik bánni inasával. Őt vallási, gyermeki kötelmeiben nem akadályozhatja. A mesterséghez nem tartozó dolgokra nem szoríthatja. A szerződést próbaidő előzi meg.

A tanoncszerződés felbomlik, ha a munkaadó a tanonczot a mesterségre alkalmatlannak ítéli, ha egészségének árt a mesterség, ha vele embertelenül bánnak.

Alkalmazás. A munkásvédelem nem csak a szerződések kötésénél, felbontásánál, hanem a munkás üzemi alkalmazásánál is nyer kifejezést. A munkás egyénisége, a munka neme és ideje jut e helyen kifejezésre. Más elbírálás alá veendő a gyermek, az ifjú, más a nő- és a férfimunkás. Valamennyire ugyanazon munkát és munkaidőt kiterjeszteni nem lehet. De mert ezekkel a kérdésekkel az általános, társadalomgazdaságtanban foglalkoztunk, azokról újból tárgyalni felesleges. Ott láttuk, hogy a nehéz éjjeli munkák alól a nők, a gyermekek ki vannak véve. Az ifjak 16-18 évesek éjjeli munkára ne alkalmazzassanak, egészségrontó

munkáktól ők, valamint a gyermekek és a nők tiltassanak el. Egészségtelen munkáknál (ólom, ón, cink, mérges anyagokkal való foglalkozásoknál) a felnőtt munkások rövidebb, 6 órai munkát végezzenek csupán. Ezt mind a törvények írják elő. Ha pedig erre tételes törvények nincsenek, ott vannak az egyesületek, azok választmányai, bizalmi férfiai, azok kötelessége ilyen ügyekben eljárni.

A munkaidő 10-12 órai munkaidőt ne haladjon túl. Ebben bennfoglaltassák a fél órai reggeli és fél órai uzsonna, 1 órai ebédidő. Ezen idő alatt a munkás valóságban pihenjen. Nagyipari üzemeknél sokszor az étkezési idő csak annyi, a mennyi idő alatt a munkás szerény reggelijét, ebédjét elkölti. A teleptől messze lakók az üzem piszkos, szennyes, poros műhelyeiben étkeznek. E bajon segítő szükséges, hogy e célra „munkás-étkezde” állíttassék fel, melyben a munkások ételleiket elfogyasztják. Bár ezt egészségügyi viszonyok javallják, mégis azon sok erkölcsi rossz miatt, mely a munkásság százainak egy órával összetételéből származik (példa reá a diósgyőri vasgyári étkező) csak szigorú, erkölcsi felügyelet mellett javasolhatjuk.

Újabbán a 8 órai munkaidő mellett szállnak számos országban síkra. A 8 órai munkaidő mellett a munkásoknak több ideje lenne önművelődésre, tiszta levegőn többet mozoghatna, családjával többet foglalkoznék és a munka több nép között oszlanék meg. Hazánkban, hol az ipar tengődik, a 8 órai munkaidő végzetes csapást mérne az iparra. Hazai iparunk a 8 órai munkaidővel járó költségöbbletet nem állana ki, csökkentené versenyképességét.

Fontosak ama védelmi intézkedések, melyek a munkások testi és erkölcsi jóléte érdekében történnek. Az iparosok, a munkaadók tartoznak épületeiket, gépeket, eszközöket úgy berendezni, az egész üzemet úgy szabályozni, hogy a munkás egészsége, őt érő veszélyek ellen megoltalmaztassék. Különösen friss, tiszta levegőre, gőz, pára, por, füst, gáz, hulladék eltávolításáról kell gondoskodni. Oly üzemeknél, a hol a mosakodás, átöltözködés szükséges, köteles a munkaadó megfelelő mosdóhelyekről, öltöződékről gondoskodni, nemek szerint – megosztva.

Erkölc érdekében szabályok hozattak, melyek a gyermekek, nők, ifjak munkáját érintik. A gyermekek bérét szülők, gyámjaik felvehetik. Reájok a munkaadó üzemen kívül is kötelező szabályokat hozhat.

Munkások érdekében hozatott a vasárnapi munkaszünet. A munkaszünetnek nem csak gazdasági, egészségügyi oldala van, hogy a munkás kipihenje magát, erőt gyűjtsön, hanem erkölcsi is. A vasárnap alkalmas arra, hogy a munkás vallási kötelességeit teljesítse, eljárjon ügyes-bajos dolgaiban, családjával foglalkozzék, szórakozzék, élvezze a tiszta levegőt. Szóval, hogy ne alacsonyokon le géppé, eszközzé, de érezze emberi mivoltát. A vasárnapi munkaszünet összes európai államokban meg van honosítva. Kivételt Oroszország képez, melyben néhány év előtt hatályon kívül lett helyezve. A vasárnapi munkaszünet betartása kétségtelenül sok nehézséggel jár. Munkaszünetet okoz. Megrövidíti a munkást, mert keresetétől elesik, megrövidíti a munkaadót, mert üzemei állnak. De tekintve a magasabb szempontokat, vasárnapi munkaszünetre (heti szünnap) szükség van. De ezek a magasabb szempontok megkívánják, hogy a munkásosztály kellő szórakoztatásáról, szellemi elfoglaltságáról gondoskodás történjék, különben a szünet eldurvulásra, ivásra, bűntényekre fog vezetni. A statisztika bizonyítja, hogy a legtöbb bűntény, részegség éppen vasárnap, vagy azt követő éjjel történik.

A vasárnapi munkaszünet csak ott függeszthető fel hatóságilag, a hol a munka sürgős, a hol az üzemnek beállítása igen nagy anyagi károk nélkül nem lehetséges. Ez esetben a munkások úgy osztandók be, hogy felváltva élvezzék a vasárnapot. Igen nehéz, egészségre ártalmas üzemeknél minden két, három hétben a vasárnapon kívül adassék egy-egy nap pihenőnek. Angliában néhány nagyobb üzem évente két heti szünidőt ad, melyet a munkás tanulmányozásra is fordíthat.

Városok. A munkásvédelem terén a városok félette sokat tehetnek. Ügyelhetnek a munkahelyek egészségügyére, tiszta lakásokra, olcsó piacot teremthetnek, városi munkásházakat emelhetnek stb.

Felügyelet A törvényhozási intézkedések foganatosításának ellenőrzésére szolgál a felügyelet. A munkahelyek, viszonyok, munkások helyzete felügyeletet igényel. Ha a felügyelet szigorú és törvényben bírja alapját, a munkaadó azon lesz, hogy a munkás helyzete szabályszerű legyen. Amióta gyári felügyelők alkalmaztatnak, a helyzet tetemesen javult. Sok államban a gyári felügyelők között nők, sőt munkások is szerepelnek. Hazánkban orvosok, szolgabírák, kamarai titkárok, állami mér-

nőkök látják el ezt a tisztet. A felügyeletet végzik inég a munkáskamarák, bizalmi férfiak, munkásbíróságok stb. kikiről már szólottunk.

Biztosítás. A biztos tás különféle nemeit láttuk. Azokkal e helyen újabban nem foglalkozhatunk. Annyit még is kívánunk megjegyezni, hogy a *munkásvédelem fontosabb a munkásbiztosításnál.* A helyes védelem mellett a munkás annyit szerezhet magának, hogy jövőjét biztosítja. Ellenben a biztosítás, csak segély jellegével bír és nem tudja kielégíteni az igényeket. – Hogy példával illusztráljuk a dolgot, a munkás, ha szép keresettel bír és azt megkíméli, gondtalan napokat biztosíthat magának. Ellenben, ha keresete csak megélhetéshez elég, akkor az a nyugdíj, melyet kap, 300-400 korona évente, csak arra elég a jelen drágasági viszonyok mellett, hogy éhen ne haljon. Mindamelltt a munkásbiztosítás fontosságát készséggel elismerjük. A biztosításnál szükséges, hogy a munkás jogos érdekei megóvassanak. Ezek pedig, hogy a segélyt, ha arra jogosult megkapja oly mérvben, miként azt a szabályok megszabják, élvezze az összes előnyöket, ha a terheket viselte. Álljon jogában magát neutrális orvossal megvizsgáltatni, ha a biztosító intézet orvosának bizonyítványa őt joggal nem elégíti ki A balesetet szenvedett, de nem teljesen munkaképtelen munkások oly helyeken, a hol alkalmazhatók, nyerjenek alkalmazást.

A *községék,* a társadalom sokat tehet a munkásbiztosítás terén. Munkanélküliség esetén városi munkákat (szükség munkák) végeztet, népkonyhákat tart, melyekben a szegény munkásnép élelemhez jut. A munkásleányok kiképzésére háztartási iskolát állit. A háztartási iskolák oktatják a munkás leányokat olcsó Ízléses főzésre, varrás, mosás, kertészkedés, házi ipar mesterségére. A város, maga a társadalom sokat tehet azzal, ha a munkások egyletei iránt érdeklődik, azokat istápolja. Árvaházakat, menhelyeket, iskolákat, kórházakat emel, munkás üdülőhelyekről, szabad terekről, ligetekről, szórakozási helyekről, fürdőkről gondoskodik. Nincs szánandóbb mint a munkás ember árvája. Ha szülői elhalnak, legtöbbször idegenek, földhözragadt szegények között nyomorog. Sokszor elzüllik. Ettől mentheti meg az árvát az árvaház. A nyugdíjas munkás vagy asszony szegény nyugdíja (a nő a nyugdíj felét kapja) könyörületes embereknél kénytelen megvonni magát. De ha van menhely, úgy sorsa jobbul.

A beteg munkás házi ápolása fogyatékos. Sok ízben lehetetlen. Szükségessé válik a kórházi ápolás. Ez esetben a gondos kórházi ápolás és kezelés megbecsülhetetlen áldás. Hasonló magasztaló szókat kellene elsorolnunk azon intézményekről, melyeket csak imént említettünk.

Önsegély. A munkásosztály nem vár mindent az államtól, a társadalomtól, hanem ő maga is a tettek mezejére lép. Egyesül. E célra szolgálnak az egyesületek különféle nemei: legény, munkásegyletek, nőegyesületek, könyvtárak, népszövetség, munkásvédő szövetség, u. n. szomszédság, mikor 10–15 család egymást gyámolítani kész, biztosítás, szövetkezetek, alkohol elleni küzdelem, munkástitkárságok, patronageok.

Igazi eszmény. Igazi munkásügy rendezés az, ha a munkaadó és a munkás egyaránt felfogják, hogy egymás boldogulása közös érdek, ha belátják, hogy csak úgy haladhatnak biztosan előre, ha jó barátokként és nem egymást nem tűrő ellenségként állanak egymás mellett. Azért a munkaadó segítse a munkást jogos törekvéseiben, támogassa rendelkezésre álló eszközökkel, mert a midőn ezt teszi, nem csak a munkást istápolja, hanem önmagával tesz jót. Igen,, ilyen módon munkásait állandósítja, azokban megbízhat, nem hagyják „cserben, sőt gyermekeik, unokáik ugyanazon munkaadót fogják szívesen szolgálni. Ennek megvalósításához nem önző, számító egoizmus kell, hanem cselekvő szeretet.

Hazai törvényünk

a gyáros és a gyári munkás közötti szolgálati szerződésre.

Az 1884. évi XVII. t.-cz. 114. és következő §§-ai így rendelkeznek:

Minden gyáros köteles gyárában saját költségén mindazt teljesíteni és fentartani, ami, tekintettel az iparüzlet és telep minőségére a *munkások életének és egészségének lehető biztosítására szolgál.*

A munkásoknak munkaközben úgy délelőtt, miként délután fél-félórai, délben pedig egy órai *szünidő* engedendő. Azon gyárakban, melyekben a munka éjjel-nappal folyik, a gyáros az éjjeli munkára alkalmazott *munkások kellő felváltásáról* tartozik gondoskodni.

A nappali munkát reggeli 5 óra előtt kezdeni és esti 9 órán túl kiterjeszteni nem szabad.

A gyáros köteles munkása *bérét* készpénzben és pedig, ha máskép nem egyezkedett – hetenként kifizetni.

Árukat, szeszes italokat munkásainak nem hitelezhet.

Lakással, tűzifával, földhaszonélvezettel, rendes étellemezzel, orvossággal, orvosi segélylyel azonban a munkást, ha ez beleegyező, elláthatja, értük járó összeget kifizetés alkalmával béréből levonhatja. Ugyanezen feltétel alatt láthatja el a gyáros a munkást a gyárában készülő czikkek előállítására szükséges szerződésekkel, anyagokkal is, ha szerződés szerint ezeket a munkás sajátjából tartozik beszerezni.

Oly árukért való követelések, melyek a munkásoknak a most említett tilalom daczára hitelezteknek, a gyártulajdonos által sem törvény útján nem érvényesíthetők, sem beszámítás tárgyát nem képezhetik.

Oly szerződések, melyek ezekkel a rendelkezésekkel ellenkeznek, kötelező erővel nem bírnak.

Hasonlóképen érvénytelenek a gyáros és munkás között kötött oly megállapodások, melyek szerint ez utóbbi szükségletét bizonyos eladási telepekből szerezni, vagy bérének egy részét más célokra, mint a munkások sorsának javítására fordítani köteles.

IL FEJEZET.

Agrár kérdés¹⁾.

Birtokelosztás. Közös tulajdonból egyéni tulajdonba ment át a földbirtok. Ezen átmenete lassan, különböző formákban történt.

Közös tulajdon idején sorshúzás döntötte el, ki mit műveljen. Tagosítással a parcellák ki lettek jelölve egyes házaknak, családoknak. A jobbágyság idején a jobbágy robotot végez. Mikor eltöröltetik, szabad lesz a jobbágy, szabad a birtok. A földesurak egyes országokban úrbérváltságot kapnak Magyarországon, Ausztriában, Romániában, másutt semmit, mint Franciaország és Szerbiában.

így ment át a földbirtok magántulajdonba. A földbirtok megszűnt tehát. Az elosztás nagysága szerint lett nagy, közép

¹⁾ Agrár, kisipari, kereskedelmi ker. „szocializmus” cz művemből.

és kisbirtok. Az elosztás mérve adja meg az agrárkérdés helyes vagy helytelen megoldását.

A sok nagy birtok igen nagy baj, mert a mellette vagy általa élő munkásember csak cseléd, napszámos számba megy. Sok a szegény, ki szegénysége, vagyontalansága miatt elégedetlen.

Baj a csupa kisbirtok. Baj, mert a termelés nem eléggé belterjes, kisebb az ellenállási képesség. Könnyen beáll az elszegényedés. Legjobb, ha kevés nagybirtok mellett ott vannak a kisbirtokok. A nagybirtok jövedelmező voltánál fogva hat a kisbirtokosokra és a kisbirtokosoknál fölöslegessé vált munkaerőt alkalmazza. A nagy és kisbirtokos osztály között helyet foglal a középbirtokos. Középbirtokos osztály szükséges. Szükséges nemcsak átmenet miatt, hanem azon fontos gazdasági hivatásánál fogva, mely reá vár a kisbirtokosok irányítása, támogatása miatt. A nagybirtokos vajmi keveset vesződik földbirtokával. Az összes munkálatokat gazdatiszjteire bizza. Ellenben

a középbirtokos, ha nem saját kezével műveli a földet, mint például a kisbirtokos, de maga személyesen vezeti a művelést. Érintkezésben van a kisbirtokosokkal, azok földművelését, állattenyésztését hasznosan irányíthatja, segítségökre lehet.

Mennyi nagy, közép és kisbirtok felel meg legjobban a viszonyoknak, az a körülményektől függ. Mentől nagyobb a népesség, annál több kisbirtokra, mentől intenzívebb a nép gazdálkodása, annál kevesebb nagy és középbirtokra lesz szükség.

Kisbirtokos bajai. 1. Veszedelem fenyegeti a kisbirtokot – a tőke részéről. Miként a kisipart a tőke tette tönkre, úgy a kisbirtokos földjét is összevásárolja és csinál belőle nagybirtokot s a régi tulajdonost cseléddé, napszámassá teszi.

2. E veszedelemhez járul a kisbirtokoknak sokszori felosztása – minek következtében törpe birtokká lesznek.

A feldarabolás által a mesgyék értéktelenné válnak, sok munkaerő kihasználatlan marad, elannyira, hogy végre is belőle megélni nem lehet.

Új gazdája eladni kénytelen.

Orvosszerei. A feldarabolás megakadályozása sok gondot, fejtörést okozott a földműveseknek épen úgy, mint a nemzetgazdászoknak és a politikusoknak.

Törzsörökös rendszer. Az örökösödés útján való széttagolás megakadályozására a német törzsörökös rendszert szeretnék.

meghonosítani. E szerint a földbirtoknak egy volna az örököse, a birtok egy kézen maradna, a többi örökös pedig örök rés/e arányában pedig becslés szerint készpénzben vagy járadékban lenne kielégítve.

Gyakorlatilag a törzsököst nagy terhek nyomják.

Nyomják a becslésben megállapított köteles rész kiszolgáltatása miatt – hacsak egyes hitelintézetek nem nyújtanak igen olcsó és hosszú lejáratú kölcsönöket. De talán ezek le sem jártak már újabb osztályozásra kerülhet a sor és így egyre nagyobb teher nyomja az örököst.

A birtok feldarabolásnak útját állja a járadék. A vevő t. i. anélkül, hogy kölcsönt venne fel, bizonyos évi járadékot biztosít az eladónak, mely pénzben vagy terményekben fizettetik. A járadék el is adható – újból megvehető – de az évi járadék 25-szörösét felül nem haladhatja.

Ennek értékesítésére külön bankok alakultak, járadékbankok. Kétségtelenül nagyjelentőségű ez a művelet és haszna nem fog elmaradni.

Közös gazdálkodás. Nem kevésbé nagyfontosságú a kisbirtoknak az örökösök általi közös kezelése. Egyetértők között feltéve, hogy minden rendelkezésre álló erőt értékesíteni lehet, a lehető legelőnyösebb gazdálkodási módszer.

Ha betéttársaságok, részvénytársulatok tudnak egyesülni, sikerrel dolgozni, ezt megtehetik az örökösök is, ha kellő ésszerűséggel járnak el és összes munkaerejüket kihasználhatják. A mennyiben ez a módszer kivihető, ennek van előnye az összesek felett. Tagadhatatlan hátránya, hogy a szorgalmat gondos gazdálkodást nem éleszti.

Házhely mentés. A kisbirtokos osztály mentésére szolgál házhelymentés (Homestead), melynek célja a birtok bizonyos részét végrehajtás ellen biztosítani. Ilyen törvény van Észak-Amerika sok államába, Angliában. A védelem bizonyos esetekben megszűnik, pl. adóhátralék, munkateljesítmények behajtásánál stb. A legcélszerűbb mentési mód, melynek magyar törvényjavaslata készen van.

Kétségtelenül hátránya is van, a mennyiben a hitel korlátozza, befektetések létesítését hitelművelet útján – megakadályozza – bizonyos fokig.

Telepítés. A kisbirtokososztály erősítésére szolgál a telepítés,

a nagyobb birtokoknak parcellázása s így a családoknak kenyérhez való jutattása Mindkét művelet szélesbíti a kisgazdák koiéi egyre többet köt le a hazai földhöz¹

Haszonbérlet A kisgazdák felsegélyezésének egyéb módja a haszonbér, az örökös haszonbér (emphyteusis), a feles gazdaság

A haszonbérlet azonban csak az esetben bír előnnyel, ha hosszú időre, kedvező feltételek mellett köttetik De mert toké befektetést igényel, nagyon igénybe vesz a gazda hitelképességét. Néhány rossz termésű esztendő és a gazda tönkrement könnyen elveszti azt is, a mije van Nagyobb birtokot alig vehe egymaga bérbe, legfeljebb, ha több társa akad, a kikkel szövetkezhet

Sokkal előnyösebb a haszonbérletnek egy másik faja a örök haszonbér. Mint neve mutatja, oly bérlet, mely szerint a bérlő örök időre állandó évi bér mellett veszi bérbe másnak tulajdonát. Örökös természeténél fogva lehetővé teszi az okszerű gazdálkodást, megmenti a parasztot attól, hogy földönfutó legyen

A feles rendszer kellő feltételek mellett igen előnyös, mivel tőkebefektetést nem igényel, csupán munkát. Feltétlen kelléke hogy igazságos és méltányos legyen

Intenzív gazdálkodás. A birtokbavétel még nem gazdálkodás A gazdálkodás tokét és munkát kíván. A gazda legyen az nagy-, közép- vagy kisbirtokos, csak úgy boldogul, ha a befektetett toké neki jól jövedelmez Ez a jövedelmezhetőség az időjárástól a munkától, talajtól függ A föld használhatóságát befogni, annak hozami képességét igénybe venni, termőerejét fokozni, ez a gazda egyik fő törekvése. Ki talaji viszonyokkal nem számol, oktalan kísérletezéseket tesz, tönkre megy. Éppen azért intenzív gazdálkodást kell folytatni; a föld termőképességét fokozni, azt fentartani, s a termőképességet kihasználni Ez a gazdálkodási rendszer „magas gazdaság” nevezetik, ellenében a háromnyomásos gazdálkodással, mely ugaroltat.

Öntözés. A föld termőképességét fokozza az öntözés úgy a szántók, miként rétek öntözése, – csatornák által. E tekintetben

¹ Hazánkban ez is spekuláció tárgya Egyesek vagy bankok előnyösen vesznek nagybirtokot és oriasi haszonnal túlradnak rajta így a földmívész még szorultabb helyzetbe hozzák. A parcellázó bank nyer a parcellázáson, nyer az újtott hitelen, melyet a földeseknek nyújt. A kis birtokos az adóságért dolgozik. Bérlő és nem tulajdonos. Útlevel Amerika felé-

Belgium, Felső-Olaszország igen dicséretes eredményekre hivatkozhatnak Továbbá a szakoktatás, melyről szépen mondja Rau „Az akarat és értelem erői nem kevésbé fontosak, akár meleg és eső”, gazdakörök, szövetkezetek a hitel, fogyasztás, értékesítés, beszerzés, mi olcsóbbá teszi a beszerzést, könnyebbé és előnyösebbé az értékesítést Fokozzák az ambíciót a kiállítások, versenyek stb. Szükséges, hogy hivatalok állíttassanak fel, a melyek tájékoztatják a közönséget az iránt, micsoda termény termesztése kívánatos, miben van túlszedés, mi a kereslet és miben van nagy kínálat

Árterek. Árterek, kopár területek kihasználása, a letarolt területek befásítása fontos közgazdasági feladat Az árterek gazdag területek. Ezeknek kultúra alá való helyezése, az egyre fogyó erdőknek kopár területeken való befásítása a nemzeti vagyongyapodását jelenti Utóbbi időkben a földterület ára, valamint a faértéke rohamosan növekedett és növekedik Manapság, mikor mindent kihasználni, mindent értékesíteni – a jelszó, igen természetesen, minden termelési tényezőt meg kell becsülni, meg kell kímélni, nem csak az egész kenyeret, de a morzsákat is

Mezőgazdasági ipar A mezőgazdaság kiegészítő részét képezi a mezőgazdasági ipar, a termelés egyéb ágai az állattenyésztés, szőlő-, gyümölcstermelés, bánya, erdőmívelés, vadászat és halászat.

A mezőgazdasági ipar pl. a gabonát megőrli, répából cukrot, krumpliból szeszt főz. Így a terményeket jobban értékesíti, másrészt azok hulladékával eteti állatállományát, sőt azt szaporíthatja Másrésztől személyzetét állandóan foglalkoztatja, sőt mi több napszámosoknak nemcsak nyáron, de az év egyéb időszakában is nyújt foglalkozást

Természetesen kellő tőke nélkül itt sem lehet boldogulni Igaza van Koppénak, ki azt mondja, hogy a mezőgazdasági ipar toké nélkül rosszabb a házárdjátéknál

Állattenyésztés. Állattenyésztés – tekintve az abból eredő sok hasznot – tejet, túró, bort, trágyát, – feltétlenül szükséges Az állattenyésztés, a legelők feltörése miatt hanyatlott Azért tenyésztés előmozdításáról főleg apaállatok szaporításával, az állategészség rendezésével kell gondoskodni

A juhtenyésztéssel – kellő számú legelők hiánya miatt, – a kisgazda felhagyott

Kertészet. A szőlőművelés, gyümölcsstermelés, méhészet, halászat, erdőművelés, selyemhernyó tenyésztés, kenderstermelés mind olyan természetű gazdasági iparágak, hogy azokból a gazda jövedelme tetemesen emelkedik. De emelkedik a háziiparral is, mely napjainkban sajnosán lassan feledésbe megy, télen úgy a férfinak, mint a nőnek bőséges foglalkozást nyújt.

Igen bús jövedelmi forrás városok, ipartelepek mellett a konyhakertészet.¹

A kisgazda nem zárkozhatik el a gépek használatától. Gép nélkül ma nem boldogul. A mit géppel nem végezhet, az neki sokba kerül. Azért kívánatos, hogy a gazdák szövetkezeti utón szerezzék be a földművelés manapság nélkülözhetetlen eszközeit.

Anyagi támogatás. Adó. A gazda, főleg a kisgazda jövedelmének tetemes részét adóba fizeti. Az adó öldöli őt. Hogy adózási kötelezettségeinek megfelelhessen, szükséges behozni a progresszív adórendszert, mely a jövedelem arányában emelkedik. Ez felel meg a termelés jövedelmezőségének. Nagyobb mennyiségben való termelés olcsóbb, kisebb mennyiségű termelés költségesebb. De mert a jövedelem után kell fizetni az adót, tehát az adó arányuljon a termelésből eredő jövedelemhez.

Az egyenes adóknak progresszív alapon való rendezésével, valamint magával a földadóval szorosán összefügg a földadókataszter. Sajnos, földkataszterünk még most sincs országosan rendezve. A birtokviszonyok tetemesen változnak. E miatt az adóalap tárgyát képező ingatlanok helyszíni vizsgálatot követelnek.

Földtehermentesítés. A magyar birodalom földjét óriási teher nyomja. A telekkönyvek kimutatják, hogy csak a jelzálogkölsönök 3362 millió koronát tesznek ki 1903. évi statisztikai adatok szerint. Szomorúan kell tapasztalni, hogy a terhek évről-évre nőnek. Nem megvetendő azon összeg sem, mely személyi hitel címén szerepel.

3362 millió korona jelzálogkölsön óriási teher. Ha csupán 6%-ot számítunk, akkor ennek kamata milliókat tesz.

Módot kell tehát nyújtani arra, hogy a megterhelt magyar föld tehermentesíttessék. Itt erős activ állami és nem csupán társadalmi beavatkozásra van szükség. E tekintetben történtek

¹ Mutatja a bolgár kertészek története.

² A keresztény szövetkezetek központja, „Magyar mezőgazdák szövetkezete; a „Hangya” a kisbirtokos kezére járnak.

lépések a „Kisbirtokosok Földhitelintézeténél”, a „Magyar Földbirtokosokénál, az „Országos Hitelszövetkezeti Központ”-nál, de az ügy lassú tempóban halad, a nép széles rétegei alig ismerik. És annyi nehézséggel, várakozással van összekötve, hogy végre is megunja és minden a régiben marad, fizeti a nagy kamatot vidéki intézeteknek.

Csoportokban, községenként, állami segítséggel kellene rendezni az ügyet az intézetek megbízottai által. Akkor lesz több siker és a kisbirtokos megbarátkozik a könnyen elviselhető 30-50 éves törlesztéses adósággal.

Biztosítás. Kötelező életbiztosítás hívei vagyunk úgy baleset, miként rokkantság esetére. A lázas élet, a gépek munkája veszélyezteti az emberi egészséget. A megélhetéshez elegendő fizetés, jövedelem – megszűnik elapad, mihelyt teljes vagy részleges munkaképtelenség áll be. Ennek legfőbb és leghathatóbb gyógyszere csupán a kötelező biztosítás.

Ez a biztosítás lehetőleg szövetkezeti alapon történjék, hogy a fenmaradó tiszta haszon a tagoknak maradjon.

A kötelező biztosítástól mily messze vagyunk, mutatja a statisztika. 1902. évi statisztikai adatok szerint 150 ezer volt, kik 232.3 millióra voltak biztosítva. E tekintélyes számból a gyári munkások és bányászok 112 ezret tesznek, a többi más foglalkozású egyénekre esik. Káreset 4030 volt. Ki lett fizetve 261 ezer korona. Biztosított összeg 232 millió korona.

Szükséges a tűz, jégkár elleni biztosítás. 1902. évi statisztika szerint tűzkár volt 31 millió korona, melyből csak 13 millió térült meg. A jégkárból 3 millió 744 ezer lett kifizetve a károsultaknak.

A tűz-, jégkár és életbiztosításon kívül feltétlenül szükséges és kívánatos az általános állatbiztosítás. Franciaország, Belgium e téren előljár. Egyesek már nálunk is megkísérlették, de még mindig mesze vagyunk a tulajdonképeni helyzettől.

Az állatbiztosítás előnyeit főleg a kárvallott látja.

Védelem. Uzsora. A magyar földműves ember, gazda egyik gyilkolója az uzsora. Az uzsora olyan, mint a százkarú szörny, mely hatalmába ejti áldozatát, olyan mint a vámpyr, mely beszívja az utolsó csepp vért. Az uzsora telhetetlensége, az áldozat telhetetlensége vágja földhöz a gazdát. Azért égetően szükséges az uzsoratörvény revíziója, az uzsora szigorú büntetése. Uzsora

miatt ment tönkre a ruthén, uzsora tette koldussá sok vidék egykor jómódú népét, halmozta össze néhány kufár kezében sokak vagyonát. Bizonyára az uzsorának nem kis része van abban, hogy a birtokok 1%1. évben 446 ezer esetben cseréltek gazdát, melyből 45 ezer eset árverés volt.

Az uzsora egyik faja a gabonaelővétel. A kereskedő még lábon veszi meg a gabonát potom áron. A gazda fáradtsága elvész. Hiába dolgozott, kezébe veheti a koldusbotot, – mehet Amerikába.

Kivándorlás. A nagyobb igények, a súlyos gazdasági helyzet, rossz adózási rendszer, kicsi bér, sok esetben munkahiány a népet kivándorlásra készíti. Néhány év óta a nép életerős férfiai, sőt nők nagy előszeretettel keresik fel Amerikát. Egyik-másiknak kedvez a szerencse. Ennek ragyogása megvakít sokat, fut az idegenbe szerencsét próbálni. Hogy ez a szomorú dolog, mily arányokat ölt és mennyi munkaerőt von el az országtól, bizonyítja a 'statisztika, melynek rémesen nagy számaait nem enyhíti az sem, hogy Amerikából milliók vándorolnak országunkba, emelik a nemzeti vagyont – de elfeledik, hogy testileg elgémberedett alakok jönnek hazánkba vissza. Százezer ember hagyja el évenként az országot,¹ megy külföldre szerencsét próbálni. Ezek helyett jön új faj, mely kifosztotta Mármarost, Bereget, rászoktatta sok vétkes, drága, költséges szokásra.

Közegészségügy. Sürgetőleg lép fel a közegészségügy rendezése. Az emberi szervezet egyre gyengülő ellenállási képessége, a fertőző betegségek veszedelme egyre hangosabban követeli a közegészségügy rendezését. Eminens teendő a körorvosi járásoknak megosztása. Nem egy megyében olyan nagy a járás, hogy a körorvos községeit kellő időben nem látogathatja. Az orvosi segítség sokszor későn, vagy egyáltalán nem adható meg. Átlag százezer emberre esik 28 orvos. Egy orvosra majdnem négyezer lélek.

A közegészségügyei szerves kapcsolatban van a lakásügy rendezése, a köztisztaság, az erre vonatkozó rendeletek szigorú végrehajtása, a hamisított tápszerek, italok forgalomba hozatalának megakadályozása. Ezen fontos teendők nemcsak a közigazgatásra és közegeire várnak, hanem főleg az orvosra. A közegészségügy fontos érdeke kívánja, hogy ne csak a

¹ 1906-ban már 200.000 vándorolt ki. Pénzben bevándorolt 200 millió korona, munkaidőben elveszett 800 m. korona, készvesztesség 600 m. korona.

megye székhelyén, hanem lehetőleg a távolabbi járási székhelyeken is a körülmények- és viszonyoknak megfelelően kórházak emeltessenek. Súlyos betegeknek elszállítása nemcsak nehézséggel jár, de sokszor végzetes is. A házi betegápolás a mi népünkénél úgy a tisztaság, mint a betegkezelés tekintetében sok kívánni valót hagy hátra. Ellenben, ha járási kórházak emeltetnének, ez által az egészségügy sokat nyerne és apasztatnék az egyre nagyobb arányokat öltő halandóság, nem szedné a tüdővész és egyéb fertőző betegség áldozatait. Az 1902. évi statisztika szerint a halottak száma a Magyar birodalomban 528 ezer volt. Ebből 7 éven aluli gyermek 268 ezer, 7 éven felüli 260 ezer. A halálesetek 257 fertőző betegségre esik. Mily nyomorúságos a kórházügy, mutatja az, hogy az összes kórházak száma 400, 27 ezer ágygyal.

A jó közegészségügy az állam a társadalom létérdeke. Ezt sürgetni nem csak emberbaráti, de hazafias kötelesség is. Okleveles képzett bábák alkalmazása, az eddigi kuruzslók helyett, fontos állami feladat. E tekintetben már történt sok, a bábaképző tanfolyamok létesítése által, de az igazi cél még mindig messze van. Még igen sok a tanulatlan, szennyes kezű bába, kinek kezei között sok élet oltatik ki.

Charitas. Az elhagyott, kitett, gazdátlan gyermekek részére menhelyek létesítése szintén fontos teendő. Ezrekre megy az ilyen szánandó gyermekek száma. A fehérkereszt-egylet, maga az állam is tettek és tesznek e téren sokat, még többet a jótékony nőegyletek, maga az egyház is számos ilyen intézetet tart fenn, de mindez kevés, ha tekintetbe vesszük az ily szerencsétlenek számát.

Külön menhelyek az elaggottá, külön intézetek az alkoholisták részére.

E téren természetesen mindent nem lehet várni az államtól. Meg kell mozdulnia a társadalomnak is. A mint dicséretes mozgalom indult a tuberkulózis megakadályozására szanatóriumok létesítése által, hasonlóan kell cselekedni ezen már meglévő intézetek létesítésén kívül új intézetek fölállítással.

Szellemi segély. A nép szellemi nívójának emelése, művelődése feltétlenül szükséges. Mentől intelligensebb valamely néposztály, annál inkább van biztosítva léte. Ellenben a tudatlan, bűnökbe merült néposztály mindig küzd, élethalálharcot vív.

E végből szükséges kellő számú iskola felállítása, a gyermekek iskolába járásának szigorú végrehajtása. Szomorú világot vet kultúránkra, hogy iskoláink nagy része igen sok kívánni valót hagy. Szomorú, hogy a tankötelesek 12%-a nem jár iskolába és hogy a tanulók 7%-a tankönyvekkel nem bír.

És ha számba vesszük a sok mulasztást, a tanítók működésének, tevékenységének ellen nem őrzését, akkor hamar elkészülünk annak kimutatásával, miért haladunk lassan előre.

A nép műveltségének előmozdítására szükséges: népkönyvtár, ifjúsági egyesület, gazdakör, szóval mindazon tényezők, amelyek a művelődést keresztény, vallásos, erkölcsös, hazafias irányban előmozdítani hivatvák.

A kultúra, a közerkölcs erősödésével az erkölcsi öntudat fokozódni fog. Az oly utálatos leánykereskedés nem fogja szedni áldozatait

Nagyfontosságúak a gazdasági ismétlő, valamint gazdasági iskolák, a vándortanítók előadásai. E téren történik sok mindenféle, de a nép széles rétegeit még nem járta át. A gazdasági egyesületek a közép- és nagybirtokosok érdekeit munkálják, de a népért keveset tesznek – eltekintve egy-két kiállítástól, vagy a falu nyakába sózott apaállattól.

Cselédügy. A cselédek, napszámosok érdekében jó lakás, olcsó gyógykezelés, kötelező biztosítás, meghatározott munkaidő, nő- és gyermekmunkák szabályozása.¹ A vásár- és ünnepnapok megszentelése, illő munkabér állapíttassék meg.

A cselédek felmondása a mostani rövid felmondási idő helyett hosszabbíttassék meg. Ez esetben a cseléd ragaszkodóbb lesz urához, s nem fogja helyeit könnyelműen változtatni s így a cselédmizérián legalább részben segítve lesz.

A cselédeknel, napszámosoknál mennyire fontos a kötelező biztosítás baleset és rokkantság esetére, mutatja ama körülmény, hogy 1902. évben Magyarországon a mezőgazdaság terén 53000 baleset történt, melyből 41 halálos kimenetelű volt. A baleset

¹ A cselédek szolgálati szerződését az 1876 XIII t.-cz. és az 1898. XXI. t.-cz. 5. §. szabályozza és a most készülő új törvény A mezőgazdasági munkásokról 1898. II. t.-cz, erdő, víz, vasúti munkásokról az 1899. XLI. t.-cz. intézkedik.

nemcsak a sérültet éri, de éri családját is, mert a sérülés tartama alatt nincs a ki keressen.¹

Napszámbérek alacsonyága miatt a napszamosok között általános a panasz.

Épen azért a mezőgazdasági munkások ama törekvése, hogy napszámaikat emeljék, oly tünet melyet a megélhetés váltott ki.² Mindenkinek joga van ahhoz, hogy annyit keressen, a melyből tisztességesen megél. S ha a bérminimumnak, mint kifejezett fixösszegnek hívei nem vagyunk, de azt a tételt és igazságot valljuk, hogy mindenkinek annyit kell keresni, amiből tisztességesen megél. Ezen alapon tovább sürgetjük a cselédek és napszamosok ingyen gyógykezelését, valamint betegség eseteire betegpénzt.³ Ezen cél végleges kivitelére országos, állami szervezetre van szükség.

A gazdasági cselédek részére szükséges egészséges lakást. Családos béreseknak szobából, konyhából álló lakhelyet, természetbeni és készpénzbeni illetményeket,⁴ melyek nemcsak megélhetést nyújtanak, de módot arra is, hogy a takarékosak egy kis vagyonkát meg is takaríthassanak, késő napjaikat nyugodtan leélhessék.

Aratóknál aratási szerződéseket sürgetünk, melyek tisztas kerestet, megfelelő munkát biztosítanak. így az iparkodó népsztrájkolni nem fog soha.

Agrárkérdés morális oldala. Konstatálni kell, hogy az agrárkérdésnek, mely nem csupán gazdasági, hanem morális, társadalmi és állami kérdés is, van morális, társadalmi, állami háttere.

Morális háttere, hol az erkölcs, az erény megfogyatkozik, ott a vagyon semmire megy. így úszott el sok nagybirtok tékozlás, pazarlás által. Részezség, fényűzés, hanyagság folytán, emberek kapzsisága miatt nem egy, se két középbirtok vagy kisbirtok cserélt gazdát.

Ott, hol erős a morál, ott ilyesmi nem történik. Azért, ki erős birtokos osztályt akar, előbb vesse meg a morált alapul.

¹ E végre szolgál a gazdasági munkás és cselédpénztár, melyet 1900 XVÍ. t.-cz szabályoz.

² A szociáldemokrata szervezetek ezt is túlságba vitték Egyenes harcot folytatnak a munkaadó ellen. Csepelen a szervezett munkások a learatott gabona felét kérik Eddig 11-dében dolgoztak. Lásd Alkotmányt.

³ Ezt a fontos kérdést az új gazdasági munkástörvény szabályozza, mely szerint 45 napon át viseli a költségeket; ha a betegség a gazda hibájából ered, a betegség egész tartamára.

⁴ U. a. törvény.

E célból jó iskolákra, még jobb, lelkes tanítókra, lelkipásztorokra, eleven hitre van szükség.

Társadalmi tevékenység. Szükség van társadalmi tevékenységre is. Az ügynökök serege ellepi a birtokost, megcsalja. Legyenek ingyen jogtanácsadó irodák, melyek a szükséges felvilágosítást készséggel megadják s megvédik a családok ármánya ellen.¹

Állami védelem. Szükséges az állami védelem is. Hiszen épen a rossz törvények, a nagy szabadság – a nagy liberalizmus volt az oka annak, hogy a birtok inogni kezd a gazda lábai alatt. A magyar gazdának tartsa meg a földet az állam. Legyenek jó törvények, gyors és jó igazságszolgáltatás, jó vámok, jó közlekedési és kereskedelmi utak, rendszabályozza meg a börtönt, tegye lehetetlenné, hogy árverésen a földműves vagyona elkótyavetyéltessék, végnélküli perekkel vagyona elúszszék. A kis emberek érdekeit gyakorlati törvényekkel karolja fel az állam és azokat külön kódexbe foglalva tegye közkinccsév.

Az alkotmány sáncaiba vegyen fel mentől több földművelőt, hisz' ezek viselik a vér és pénzadó legnagyobb terhét. E teherért kapjanak jogokat is.

A megvesztegetett szavazó veszítse el szavazati jogát. A szavazás legyen községenkénti

A katonai szolgálat két évre legyen redukálva. A földműves katonák sürgős nyári munka idejére szabadságoltassanak.

Sok a teendő. Minden tényezőre van szükség, hogy a földműves osztály hajója az élet tengerének hullámai által szirthez ne sodortassék s hajótörést ne szenvedjen.

III. FEJEZET

Ipari kérdés.

Az emberiség bölcsőkorában a szükségletek emelkedésével különféle eszközök váltak szükségessé. Ezeket a dolgokat kezdetben házilag állították elő. Ez volt a házi ipar. Később az igények növekedésével, a munkamegosztás idejében a házi iparból lett az önálló kisipar. Függetlenítette magát az iparos. A termelőtől megvette az anyagot, készítette belőle az iparcikkeket. A szükségletek növekedésével, a gépek feltalálásával a kisipart felváltja a nagyipar, mely vagy házi ipar vagy gyáripar lehet.

¹ „Kath. Népszövetség” ezt a célt szolgálja Budapest VIII. Szentkirályi-utca 28.

1. *Nagy ipar.* A gyáripar nagy tőkével, gépek erejével, piacismeretével lép sorompóba. Mielőbb elhullanak a nem versenyképes iparosok. A tőke szolgálatába lépnek, mint gyári munkások.

Kétségtelen, hogy a nagyipar szükségessé vált, kétségtelen hogy a kisiparost vagy szolgálatába hajtotta vagy megfosztotta kenyerétől. Ez a körülmény nem azt kívánja, hogy szűnjék meg a nagyipar, hanem igenis, hogy a nagyipar mint ilyen virágozzék, a kisipar pedig keressen új ipariágakat, melyek neki megélhetést nyújtanak. Van sok czikk, mit gyárilag előállítani nem lehet. Van sok czikk, melynek javítása feltételezi a kisiparost. Mi következik ebből? Az, hogy keresni kell azokat a módokat, melyek mellett mindkét iparnem virágozhat.

A nagyipar csak ott egzisztálhat, ahol versenyképes. Mihelyt nem versenyképes, elbukik. A nagy ipar a jelen világkereskedelmi viszonyok mellett kell, hogy versenyképes legyen a világpiacon is. Ellenkező esetben a külföldről beözönlő olcsóbb áru megöli. Ez ellen védvámokkal kell megvédeni az ipart. Minden állam siet fejleszteni iparát, siet mentől több megélhetési eszközt nyújtani.

2. *Kisipar.* A kisipar nélkülözhetetlen Sőt a gyáripar terjedésével újabb kisipari ágak létesítése válik szükségessé. A statisztika bizonyítja, hogy a kisiparosok száma egyre nő és szaporodik. Hogy egyes iparágakban túltengés van, hogy egyes iparágak a gyári ipar miatt kénytelenek megszűnni, ez egy sajnos átmeneti állapot, mely súlyos áldozatokkal jár, melyet feltartóztatni a verseny és szabad ipar korában lehetetlen.

3. *Kisipar tengésének okai* A kisipar tönkrementét nemcsak a gyáripar, a verseny, a szabadipar sietteteti, de az a körülmény is, hogy a földműves osztályból sokan a jobban jövedelmező kézműiparra adják magukat. Ekként túlterhelés támad. Hozzájárul a fényűzés, mely sok pénzt felemészt. Az alkohol elviszi a keresetet, pontatlanság a munka elkészítésében elúzi a megrendelőt. Az a körülmény, hogy a kisiparos, ki anyagát drágán veszi, aránylag kevésé alkalmazhatja a gépeket, mert pénze nincs, hogy gépeket szerezzen, drága, a vevőközöniséget az olcsóbb, csinosabb ízléses gyári áru megvásárlására készíti. Ott meg várakozni se kell. Egyszerűen ki kell vinni a boltból vagy raktárból.

Ha a mai kor a verseny és a szabadipar elvéből engedni nem akar és a nagytőke jogosultságát fentartja, mi sem természetesebb gondoskodni kell módokról, melyek a kisipart előbbre viszik.

4. *Hogyan boldogulhat?* A kisiparos osztály baja: nincs tőkéje. – Tőke pedig minden. Azért az iparosnak tőkét kell adni, forgó, üzleti tőkét.

De senki sem akad, ki őt tekintélyes öszszeggel megajándékozná. Azért szükséges, hogy ugyanazon iparágon lévő iparosok egyesüljenek, szövetkezzenek, hozzák össze hitelművelet útján közösen a szükséges tőkét, a nélkülözhetlen gépeket, anyagraktárát, akkor a nagyipar nyomába léphetnek. Olcsóbban, tőkéletesebben fognak dolgozni.

Szükséges szakiskolák felállítása – tanoncok kiképzésére. Kívánatos a segédek ismereteinek fejlesztése.

Szükségesek a vándorelőadások, a melyeken mesterek, segédek egyaránt részt vehetnek.

Szükségesek az iparosegyletek, melyekben a tagok eszméiket kicserélik, egymást támogatják, meglelik azt a szellemi táplálékot.

A szabadipar szövetkezve a mindig erősebb tőkével, sok iparos szájából kivette a kenyeret. Épen azért az ipartörvényt revízió alá kell venni, az iparúzést szakismerethez fűzni. Így az iparos megélhetése biztosabb, s holmi kontárok nem ütik ki kienyeret a szájából.

Nagy kárt okoznak iparosainknak a nagy áruházak is. A versenyszabadság korában a nagy áruházakból kis iparosainkra eredő bajt úgy lehetne szelídíteni, ha iparosainkkal végeztetné az áruház tulajdonosa ama munkákat.

Ugyancsak kártékonyán hatnak az ügynökök, kik sok oly árut sóznak a tudatlan közönség nyakába, mely olcsósága, silány-sága mellett nemcsak a vevőnek, de a kisiparosnak is csinál kárt.

Az ügynöki intézmény revíziót követel, s még nagyobb megszorításokat.¹

Hogy a kisiparos nem boldogul, oka a nagy és hosszú lejáratú hitel, melyet tőle a megrendelő követel. Elkészíti a munkát és csak nagy nehezen tudja megkapni az árát. Mi tiszta nyeresémet volna, azt megeszi a hosszas várakozás, a kamat, melyet ő az anyag és a hitel után fizet.

¹ Régen vajúdik az erre vonatkozó törvényjavaslat.

Így persze a kis tőkével bíró iparos minden erőmegfeszítése mellett előre nem mehet.

Egyletek. Sok baja van a kisiparosnak személyzetével, segédjeivel, inasával¹ Az a patriarchális viszony, mely egykor a kisiparos és személyzete között ki volt fejlődve, megszűnt. A segéd nagy bért, sok előnyt követel, miket főleg a kis városban lakó iparos kielégíteni nem tud. Azért a segédek nagy városokba tódulnak, hol igen sokszor a romlott városi életnek lesznek áldozatai. S ha ők maguk kezdenek üzletet, mert elég tőkével nem rendelkeznek, csakhamar csődöt mondanak.

Azért égetően szükségesek a ker. szellemű szakszervezetek, melyek az ifjú nemzedék erkölcsseit megvédik, hivatásérzetét növelik, takarékosásra szoktatják. Példa gyanánt a budapesti, kölni, müncheni, szalczburgi, brüsszeli katolikus legényegyletek.

Az inasok nevelése, oktatása, erkölcsének védelme rendkívül fontos dolog. Sajnos, hogy sok helyen az inas pesztonka, cseléd szerepét viszi, nem egy helyen a rossz szellemű segédek által megrontatik.

Egyéb teendők. A kisiparos, ki élelmét két kezével keresi, élelmi fogyasztásában a piacra van utalva. A piac az ő éléskamrája. A piaci árak pedig súlyos fogyasztási adó alá esnek. Azért szükséges, hogy a fogyasztási adókulcs leszállíttassék, hogy a kisemberek megélhetése könnyebb legyen és e helyett inkább piperecikket érje nagyobb adó.

Az iparos védelmére szükséges: az ingyenes jogvédelem, a gyors közigazgatási, szóbeli eljárás, a vásár- és ünnepnapok megszentelése, a munkaidő szabályozása, rokkantság² és munkanélküliség esetére való biztosítás.

A kisiparosoknak nem kis konkurencziát csinál a fegyencz-ipar. Ez ellen már többször emelték fel szavukat, de kevés eredménnyel. Továbbá a kirakodó vásárok, melyeken olcsó, de silány cikkek kerülnek forgalomba és a helybeli iparosok leszorulnak.

Iparunk válságos helyzetét nem csak kisiparosaink szegénysege bizonyítja, de azon sajnós körülmény is, melyet ipari cikkekben való behozatalunk is felmutat. Behozatalunk 78.29%-át ipari termékek teszik. Mily óriási összeget képvisel ez, bizonyítja az,

¹ Az iparos és segéd közt a szolgálati 1884. szerződést évi XVII. t-cz 88-98. §§-ai tanoncz közötti szerződést 61-72. §§ szabályozzák.

² Rokkantak egylete van Budapesten 100 vidéki fiókkal A folyó díjtételek mellett elvállalt kötelezettségeinek jövőben alig lesz képes eleget tenni Vagyona 25 millió K. Előbb utóbb államosításhoz fog vezetni.

hogy 1902. évi behozatalunk 165 milliót tett ki. Tehát ipari cikkekért 120 milliót fizettünk. Persze, ha ennyi tenger pénz vándorol külföldre, szegény lesz az ország és annak iparossága. Teljes erejét oda kellene fordítani országunknak, daczára annak, hogy agrár állam, hogy kis- és nagyiparát fejlessze. Kisipar manapság nagyipar nélkül nem is képzelhető. A kettő sokbank kiegészíti egymást. E végből szükséges, hogy iparosaink külföldön sajátítsák el a szükséges ismereteket s azokat gyümölcsöztessek a magyar ipar javára. Hosszú, nehéz munka, de a kitartás, szorgalom, arravalóság életképessé fogja tenni a magyar ipart.

Nem praemiumok, de szakképzettség teszi erőssé a nemzeti ipart.

Ha erős és életképes lesz nagy- és kisipar összevéve mindent, kiknek üzlete iparhoz van kötve, nem 855 ezernek fog adni kenyeret, de sokkal többnek. Az iparosok 14% teszik a népességnek, de ha versenyképes iparunk lesz, úgy az iparosok száma 22-25%-ra felszökik.

E végből szükséges az önálló vámterület. Míg ez nem lesz, másoknak fognak dolgozni. Megtakarított millióink mások zsebébe vándorolnak s mi örökké szegény ország leszünk.

Egészséges műhely és lakhely. Eltekintve egyes iparágak egészségtelen voltától, nem egy kisiparosnál a műhely a lehető legegészségtelenebb. Nemcsak anyagkészletét tartja ott, melynek gőzölgése megrontja a levegőt, hanem személyzetének egyszerűsmind lakhelye gyanánt szolgál a műhely. Egymás tetejébe épített ágyakban alusznak a már megmételyezett levegőben.

Munkaidő szabályozása. A kisipar egyike azon kereseti ágaknak, melyeknél a munkaidőn sok sérelem esik. 14-16-18 órai munkaidő egészen rendes. Hogy ez kóros tünet, hogy ezt rendszeresen üzni nem lehet, egészen természetes. Azért kívánatos a munkaidő szabályozása. A kitűzött munkaidőntúli foglalkozásnál emelt bér.

Jutalom. Hogy a munkaadó segédszemélyzetét nagyobb iparkodásra, takarékos termelésre szoktassa, dicséretes dolog az előállt nyereményből %-ot juttatni.

Az iparos-osztály teszi a nemzet gerinczét, azért azt mentől szélesebb körben be kell vonni az alkotmány sánczai közé.

A megszűnt czéhek helyett iparkamarák védelmet gyakorolnak, de azokból külön választandók kereskedelmi iparkamarák.

Sokszor az ipar és kereskedelem egyes pontokban összetűznek. Sajnos, a kamarák inkább az erősebb kereskedelmet, mint a gyengébb ipart támogatják.

Az iparkamarák mintegy pótolnák a régi czéheket, hibáik mellőzésével, követelnék a szakképzettséget, támogatnák a kisiparost. Azt a hézagot, mely a czéhek eltörlésével beállott, részben ipartestületek vannak hivatva pótolni. Az ipartestület felügyel a tanoncokra, ipariskolákat állit, tagjait aggkor és betegség esetén segíyezi, jutalmakat tűz, kiállításokat rendez, tanfolyamokat tart fenn stb.

A munkanélküli segédek elhelyezése végett feltétlenül szükséges a munkaközvetítő intézet. De e feladatát csak úgy oldhatja meg, ha vidéken megfelelő fiókokkal rendelkezik.

Állami feladatok Fontosak az állam feladatai: Vonjon az ipartörvény egy választó vonalat, mely elválasztja a nagyipartól a kisipart. Megjelöli a határt és eltiltja a határsértést. Az állam alkalmas vámokkal tegye lehetővé a kisipar fellendülését. Szövetkezetekbe egyesült iparosokat segítse, részesítse állami megrendelésekben. – Iparfejlesztés céljából gondoskodjék szakoktatásról, kiállításokról, jutalmazásokról. Orientálja az iparost a piaci viszonyokról, a kereslet és kínálat nagyságáról. Ekként kezére fog jární a kisiparosnak, a kisiparosban pedig kifejtik a kézműves és kereskedői szellemet.

Fejleszse a kis- és nagyipart. Hogy ama sok milló, mely iparcikkéért külföldre vándorol, maradjon a nemzet kezén.

IV FEJEZET

Kereskedelmi kérdés.

A termelő és fogyasztó közé a kereskedő állt, hogy a terméivényt közvetítse.

Régezte a kereskedelem igen egyszerű és tökéletlen volt. Később pénznemek elfogadásával könnyebbé vált, mert a pénz, mint forgalmi eszköz lehetővé tette a tárgyak gyorsabb beszerzését és eladását.

Nagy kereskedelem. A forgalmi utak, vasutak, hajójáratok, posta és távírda, telefon beállításával a kereskedelem rohamos fejlődést nyert. Egyes ügyes, széles ismeretekkel rendelkező fér-

fiak tőkéik megsokszorosították, lassan leszorították a kiskereskedőt és dominatív szerephez jutottak. S hogy uralmukat biztosítsák trösztöket, kartelleket, ringeket kötöttek.

Kiskereskedelem bajai A nagykereskedők áruházaiakkal, fiókjaikkal oly olcsó és előnyárat teremtettek, hogy a kiskereskedő nem volt versenyképes s mint ilyen vagy felszámolt s elment vagy a nagykereskedőhöz állott be üzletvezető gyanánt.

A kiskereskedőnek nagy ártalmára lett a házalás ez a veszedelmes kétélű dolog. A házalásból többet vesztett a közönség, mint nyert. Vesztett, mert olyat vett, mit nem vásárolt volna meg, ha fel nem keresik. Vett drágán rosszat. Hisz a házaló, ki ma itt van, holnap amott, semmi mást nem akar, mint drágán tul adni rossz portékáján. – Ez pedig mindannyi vesztesége a kiskereskedőknek, ki forgalomba hozza a nagykereskedő árúját és kicsinyben, detailban ad túl rajta.

A házalásnál nem kisebb rossz az ügynökség. Az ügynök gazdag czégek megbízottja rendszerint. Mint ilyen kínálja portékáját részletlefizetésre. Az a tudat, hogy csak részletekben kell fizetni, jól esik a vevőnek. De elfeledi, hogy sok oly felesleges dolgot vásárol, mely nélkül el lehetne. Vesz feleslegest s hozzá méregdrágán.

Nagy veszteségeket okoznak a kiskereskedőknek a vásárok. Más vidék kereskedői, iparosai összehalmozott árut visznek – vásárra. A vásárlók helyi kiskereskedők mellőzésével veszik az árut, azokat életek feltételekben támadják, előmozdítván a városba tóduló közönség könnyelműségét, alkalmat adva, oktalan költekezésre.

Sok baja van a kiskereskedőknek. Nem csak ellenségekkel, nagy, erős versenytárgyakkal kell küzdenie, hanem vásárlóinak nagy hitelt is kell nyújtani. A kihitelezett pénz, áru – holt tőke. Az nem forog. S ezt megsínyli nem egy kereskedő s nem egynek okozta veszttét.

Újabban a fogyasztási szövetkezetek is nehezítik a kiskereskedő helyzetét. Daczára a fogyasztási szövetkezeteknek úgy lehetne a bajon segíteni, ha a szövetkezetek normál árban nem tennének konkurencziát magán kiskereskedőknek, csak másrésről szolid, elfogadható, tisztas árakat teremtsenek. A bevásárlóknak pedig nyeresémből bizonyos %-ot térítenének vissza, mi-ként azt Essenben és más külföldi konzumokban teszik.

Teendők. A kiskereskedők létérdeke kívánja, hogy a nagykereskedők ne csináljanak a kiskereskedőknek versenyt, hanem maradjanak meg mint első beszerzési források. A kiskereskedők pedig jogos érdekeik védelmére, hiteleik gyámolítására, olcsó beszerzési források megnyitására alakuljanak áru- és hitelszövetkezetekké.

A kormány szabályozza a vásár, ügynök, házalási és systemet, nehogy kiskereskedelmünk teljesen tönkremenjen.

Szabályozza a börzét, vegye elejét törvény nyel azon visszaéléseknek, melyek kapcsán nagy vagyonok mennek tönkre és szereztetnek – hazardul, károsulnak ezek és a vagyon néhányak kezében fut össze. Állja útját a nemzetközi börzejátéknak, melyen nemzeti vagyon külföldre vándorol.

Létesítsen az állam jó közlekedési vízi, szárazföldi utakat. Hazánkban e tekintetben még hátravagyunk. Állami utak hossza 37 ezer klmt. A törvényhatóságiaké 33 ezer klmt; községi utak 31 ezer kim. tesznek. Ellenben vasutaink csak 17 ezer, a víziutak pedig 5 ezer klmt. hosszúak. Ez is fényesen igazolja, hogy kereskedelmünk még csak kezdődő. Ha kereskedelmünk fejlett volna, úgy utaink messze túlszárnyalnák a jelen állapotot. Főleg az olcsó víziutakkal vagyunk sehogyse. Óriási pénz megtakarításokat lehetne elérni, ha folyóink szabályozva, csatornázva volnának. A kormány több ízben foglalkozott ezen eszmével, Hieronymi ankétezett is, de eredmény nincs. Egy mérnök pedig Fábry Frigyes nagy apparátussal költségvetést dolgozott ki a magyar folyók hajózhatóvá tételére. Dolgozata szerint, mely a »Magyar Mérnökök Közlönyében« jelent meg, 2170 klmt. víziutat nyernénk.

Ha a vizeinkben levő óriási energiát vesszük, úgy kétségtelen, hogy ennek dinamók hajtására való felhasználása gazdaságos lenne, sok ipartelepnek vetné meg alapját.

Kicsiny kereskedelmünk keveset vonz a kereskedelmi pályára. Pedig épen a kereskedelmi pálya egyike a legjövedelmezőbb, de egyszersmind legnagyobb kockázattal járó életpályáknak. Hogy mennyire hasznot hajtó, hivatkozom arra, hogy kereskedelmünk – mely nálunk a zsidók kezében van – félelmetesen hatalmassá tette 40 év alatt a zsidóságot. Ez a körülmény tette sok helyen indokolttá a különféle szövetkezetek létesítését, melyek ellenőrző, védő szerepeken kívül fontos szociális missziót is teljesítenek.

Kereskedelemmel foglalkozók száma – nőket is beleértve – csupán 30 ezer. Ez oly csekély szám, mely igazolja kereskedelmünk elmaradottságát. De igazolja az a sok család bukás, spekulációra visszavezethető csőd, melyeknek törvényeink annyi kibúvót engednek. A cégek könyvei felülvizsgálatlanul maradnak s a bizalommal való visszaélés kiszámíthatatlan károkat okoz, lehetetlenné téve a becsületes kereskedelmet.

Kereskedelmünknek nagy hibája, hogy a magyar ipartermékeket nem pártolja, nem ismerteti a közönséggel. Sőt mi több, nem szeret vesződni a nagy piacz igényeit eléggé ki nem elégítő magyar termékekkel. Kereskedelmünknek nemzetinek kell lenni. Igazán, szívből pedig akkor lesz azzá, ha a magyar ipart pártolni, emelni fogja s ezt fogja sürgetni a nagyközönségnél is.

Azon fontos teendőkön kívül, melyek részben az államra, részben a kiskereskedőkre, részben a társadalomra hárulnak a kiskereskedő osztály érdekeinek felkarolására, vannak más, szintén nagy horderejű teendők, melyeknek célja a kiskereskedelem szolgálatában álló segédszemélyzet érdekeinek felkarolása, istápolása.

Személyzet. Egy kiskereskedő se lehet jóformán anélkül, hogy segédszemélyzetet, inast, segédet stb. ne alkalmazzon.

És ennek a segédszemélyzetnek is vannak ám nagy kívánivalói nemcsak anyagi, hanem erkölcsi szempontból is.¹

A segédszemélyzet legtöbb helyen 14, 15, sőt 16 órán áll naponkint szolgálatban. E nagy túlterhelés mellett 25-25 korona havi fizetéssel van kondícióban – teljes ellátással, mosáson kívül. Mennyi ruhája megy tönkre, nem egyszer egészsége forog kockán. Mikor lehet neki szegényes fizetéséből annyit összegyűjteni, hogy önálló üzlete, legyen, vagy legalább mikor gyűjt össze annyit, hogy üzletvezetői állást vállalhasson kauczióval?

Kívánatos tehát a bérvizonyok javítása, a munkaidő szabályozása.

A folytonos munka, a kiszolgálás kimeríti fizikumát, se ideje, se kedve, se módja ahhoz, hogy önmagát tovább képezze. E célból szükséges egyesületek létesítése, melyek tevékenysége nem fog kimerülni néhány sikerült mulatsággal, hanem keres-

¹ Közöttük a szolgálati szerződést az 1884. évi XVII. t.-cz. és az 1875. XXXVI f. t.-cz. szabályozva. 56-59 §§.

kedelmi ismeretek – áruisme, hitelügy, forgalom, számvitel stb. – dolgában tudnak nyújtani oktatást.

A hazának czéltudatos, szolid kereskedői ifjúságra van szüksége, mely keresztény szellemével, lelkületével ellen fogja súlyozni azt a nagy romlást, melyről a magyar ipar épen úgy, mint a kereskedelem nagyon híres a külföldön.

Feladatok. Így azután normális politikai, gazdasági viszonyok mellett a kiskereskedő osztály megelégedett lesz és nem proletár. S ha erős kiskereskedői osztályuk lesz, útját fogja állani a könnyelmű kísérletezésnek, a tőkenélküli üzletnyitásnak, mely csak árt a kereskedői becsületnek, megelőzi a sok bukást, másrészt a nagykereskedők előtt emelni fogja a hitelt, azoknak nem okozván rizikót, nem lesznek kénytelenek veszteségeiket másokon bevasalni.

Azon ország, melynek fejlett gazdasága, ipara és kereskedelme van, az, mely külkereskedelemmel, gyarmatkereskedelemmel dicsekedhetik: legyen bár kicsiny, mégis gazdag és halad a népek boldogulásának útján.

Ehhez képest tanult kereskedőosztályra van szükségünk. Ezt a képzettséget, arravalóságot, áruismét, elraktározási és eladási ügyességet fejleszteni, a kereskedelmi iskolák, egyletek, szövetkezetek feladata.

V. FEJEZET.

Társadalmunk teendői.

Abban a nagy harcban, melyet a kisemberek a mindennapi kenyérért kifejtenek, a társadalom, ez az élő szervezet nem állhat tétlenül.

A küzdők az ő testének tagjai. Ha fáj valamelyik tag, érzi azt az egész test s a beteg tagnak segítségére siet a többi, épen úgy a társadalom nagy testénél is a beteg tagok baját érzi az egész társadalom, a betegeknek segítségére siet.

Ez a segítség főleg a társulás, szövetkezés nagy munkájában nyer kifejezést. Egy nagy ligát kell képeznie a társadalomnak, melynek tagjai egymást segítik. Az iparos, a kereskedő, a földműves, a hivatalnok, a birtokos kell, hogy egymásnak segítségére legyen. És ebben a kiségitő munkában ne az érdek, az

önzés vigye a főszerepet, ne ez legyen a cselekvés rugója, hanem a mindent átölelő, nem önmagát kereső önzetlen szeretet.

A társadalom mint élőszervezet, mint a haza gyermeke, a haza rögéből táplálkozván, a haza érdekében a honi czikkért lelkesedik, sőt áldozatokat hoz, hogy a hazai ügyet szolgálja. – Ezt tenni hazafias kötelesség.

A társadalom tagjaiból kell kiindulni ama mozgalomnak, mely a helyes pályaválasztásról szól. Közös érdek, hogy egyes pályák túl ne zsúfoltassanak. Erre nézve legjobb útmutató a társadalom.

A társadalomnak kell beszegődnie a felebaráti szeretet szolgálatába. Hová egyesek keze, szíve jótékonyága nem ér, ott van a társadalom különféle intézményeivel, egyleteivel, melyek a charitást, a humanismust szolgálják.

A mai kor, mely rohamos lépésekben törtet a kiegyenlítés felé, igyekszik szolgálni a szegény ügyet, az elhagyatottakat, betegeket, nyomorultakat, munkanélkülieket, juttatva hol többet hol kevesebbet. És ez kötelessége.

Így megérti korát.

VI FEJEZET.

Állam.

Munkám II. III. részében vázoltam azokat a teendőket, melyek a kis emberek ügyének felkarolása érdekében az államra hárarnak. Ezen teendők röviden a kor viszonyaihoz idomított törvényekben, azok kellő végrehajtásában, a kis emberek szellemi és anyagi érdekeinek felkarolásában, istápolásában állanak. És ezt elvégre méltán elvárhatják a kis emberek, hisz épen ők teszik zömét, ők viselik a terhek legnagyobb részét.

Hazánkban újabban sok történt a kis emberek érdekében, Sajnos, hogy az igazi czél mindig messze van. Közbejött politikai bonyodalmak háttérbe szorították az akciózt.

Hisszük, hogy az egyre jobban és jobban előtérbe nyomuló demokratikus irány idővel meg fogja találni az igazi utat, mely a kis emberek millióinak boldogulására vezet. Addig is míg ezen idő elérkezik, a törvényhozás ragadjon meg minden alkal-

mat és módot a kis emberek védelmére, nem téve akadályt az egyéni és társadalmi, egyházi tevékenység szabadsága elé; sőt istápolva azt, edzve a nemzeti hazafias, valláserkölcsi alapot Elvégre is a „salus rei publicae suprema lex esto” oda módosult, hogy a polgárok java az állam legfőbb érdeke

VII. FEJEZET

Egyház.

Az egyház fontos szociális faktor. Az egyház, az erkölcs, a morál hirdetője Ő veti moráljával, világnézetével, hitigazságai-val az összes kérdések alapját. Ő az alapozó. Épen azért az egyházat a kisemberek érdekében kifejtendő szociális akcióból kihagyni nem lehet. Az egyház főképpen az erkölcs hirdetője lévén beviszi azt a gazdasági kérdésekbe is Hogy morál nélkül nincs élet, nincs gazdaságtan, láttuk.

Manapság, mikor a morál meglazult, mikor a hitetlenség nyomába az erkölcsi megfogyatkozás jár, mikor a bűnök annyi sok utálatos neme uralkodik, a morálra nagy szükség van.

A morál megfogyatkozott sok egyedben Innét a sok, vég nélküli per vétség, bűntények kihágások miatt.¹ Könnyelműség, élvezetvágy vesz erőt, melynek nyomán szegénység, alkoholizmus, pauperizmus fakad.²

Megfogyatkozott az erkölcs igen sok családban Igazolják az elválások.³

Hogy magában a társadalomban sincs minden rendén, felesleges bizonyítani

Az egyházra nagy feladat vár – Ki kell lépnie a templomból. Szellemét be kell vinni az életbe, az erkölcsös élet kovászatát kell vetnie a jelen élet lisztjébe A templom ma már kevés a szavának Sokan nem hallják Nem négy fal között, de a nagy világ előtt nyíltan kell hirdetnie tanait, irodalomban, sajtóban, népgyűléseken, egyletekben Szóval, pénzzel, tettel,

¹ 1902 évben 507 ezer per volt, bűnügyi azonfelül 320 ezer s meg kisebb polgári perek

² Lásd „Kérdések és feleletek” III. füzetét.

³ 1902-ben 2158 elválás történt

áldozatokkal kell fellépnie. Ragyogni kell neki ékesen, előljárni az evangélium fáklyával, a praktikus kereszténységgel. Szeretet, áldozatot, cselekedetet vár tőle a világ: Ő utána fog idomulni, fog átalakulni a világszellem is.¹

Befejezés.

„A ker. szociológia”-t szebben nem lehet befejezni, mint röviden megírni az egyház, a kereszténység szocialis történetét.² Története hangosan beszélő *apológia* a keresztény világnézet mellett. S most, mikor a múlt feledésnek adatik, mikor új alapokat keresnek, a régit megvetik egyszerűen azért, mert avult, kétszeresen indokolt a kereszténység szocialis történetének rövid megírása, mely egyúttal méltó csattanója, történeti beigazolása a keresztény felfogásnak. Az egyház szocialis történetében megnyilvánul a társadalmi berendezkedés, erkölcs, gazdaságtan átalakulása, megjegeczedése a kereszténység nevelő hatása alatt. A történet visszatükrözi tehát a keresztény elveket, bemutatja azokat gyakorlatilag.

Az egyház hivatása a megváltás nagy művének alkalmazása. De a megváltás új életfölfogást jelent, melynek célja az egész vonalon lényegesen megváltoztatni a világ arczatát. – Szeretet, irgalmasság, egyenlőség, testvériség, szentség, munka tisztélete, erény, önmegtagadás eszményeit állítani az anyagiás fölfogásban élő, a bűnök posványába merült világ elé. Erre a formára átalakítani az egyetemes világot, az egész emberiséget, érzésében, gondolkozásában, cselekvésében, intézményeiben: a megváltás kiegészítő munkája.

Ennek az isteni tervnek a megvalósítása, Isten földi országának a megteremtése nagy szocialis tevékenységet jelent. És ezt az egyház megcsinálta; nagy szocialis tevékenységet fejtett ki. És szocialis tevékenységének van múltja, van jelene, van jövője. Az egyház szocialis története hangosan beszélő *apológia* tehát az egyház hivatása, szükségessége mellett. így nézve, az egyház nem kerékkötője az eszméknek, hanem megvalósítója.

¹ Részletesebben lásd „Ker. nagyipari szocializmus” című munkámban

² A „Catechisme szocial” nyomán. Lásd Religio 1905. decz. számát.

I. A római pogányvilág és annak átalakítása.

a) *Rabszolgaság és egyház.* Minden pogány népnél uralkodó volt a rabszolgaság. Rómában a köztársaság virágzó napjaiban, a császárság fénykorában, csekély számú szabad római polgár és megszámlálhatatlan rabszolga van. Szegény rabszolgák! Állatszamba mentek. Vették, eladták, megölték bántatlanul. A betegeket kivetették, az egészségeseket istállókban tartották. Mindenki megvetette őket. A megvetett munkákat ők végezték. Róma, Spárta, Athén, Trója egyformán bánt rabszolgáival.

Az egyház volt az, mely lehajolt a meggyötört rabszolgákhoz. A szeretet szavával testvérnek nevezte, jogot, igazságot, szeretetet követelt részükre.

b) *Munka és az egyház.* A munkát a pogánykor lenézte. Az egyház tiszteltté tette. Visszavezette a munkálkodás általános kötelezettségét Ádámhoz, kiben az egész emberiséghez szólott az Úr: „Orczád veritékével eszed kenyeredet”. Szent Pál megpecsételi, mondván: a ki nem munkálkodik, ne is egyék.

Az egyház fölemelte a munka becsét. Rámutatott Jézus Krisztusra, ki nevelőatyjának segédkezett, az apostolokra, kik kezök munkája után keresték kenyerüket.

Üdvös befolyása alatt megváltozik a világnézet. A kik azelőtt megvetették a munkát és henyéltek, az egyház szellemének hatása alatt megfogják a dolog végét s elfordulnak a semmittevő parazitáktól. Szent atyák, aranyszájú szent János, szent Benedek és mások munkára és annak megbecsülésére sarkalják híveiket – Jézust és apostolokat állítva mintaképül.

c) *Az egyház és a szabadság.* A szabadság eszméje egyike azoknak, melyekért lelkesedik a világ. A régi pogánykor csak polgárainak adott szabadságot, a nem polgárokat elnyomta, rabbilincseket rakott reájuk.

Üdvözítő Jézus széttöri a rabbilincseket, szabaddá teszi egyháza hosszú munka után a rabszolgát: „Nincs különbség szabad és rabszolga között; testvérek vagytok mindnyájan, szeresétek egymás”.

Az egyház kezdetben erkölcs szempontjából veszi a dolgot. A rabszolgának visszaadja személyiségét; megérteti urával, hogy a rabszolga nem „res”, hanem „persona”, személy, mint gaz-

dája. Szent Pál visszaküldi Philemonnak rabszolgáját, kéri, úgy fogadja, mint testvért és nem mint rabszolgát.

Az apostoli constitúciók elítélik a rabszolgákkal való kegyetlenkedést. Chrysostomus ostromozza a Konstantinápolyban divó rossz bánásmódot, Nazianzi szent Gergely helyteleníti a rabszolgai intézményt, azok felszabadítását követeli, mert „mindenki egyenlő.”

A keresztény császárok mindig több és több engedményt tesznek, míg végre Jusztinián kimondja, hogy mindenki egyformán szabad.

A pogányságból keresztény hitre tértek nagy számban föl-szabadítják rabszolgáikat. Hermes, megkereszteléskor 1250 rabszolgának adta vissza szabadságát. Szent Sebestyén megtérésekor 1400-at szabadított föl e szavakkal: „Isten gyermekei nem lehetnek emberek rabjai”. Szent Gergely, szent Ambrus eladták az egyház edényeit, hogy Krisztus élőedényeit vehessék meg árukon. És mikor a rabszolgaság eltöröltetik Európába, lelkes férfiak Afrikába hajóznak a rabszolgák kiváltására.

Történeti tény tehát, hogy az egyház föl-szabadította a rabszolgákat s hogy az egyház emlőin nevelkedett nagyra a szabadság.

d) *Az egyház és az egyenlőség.* Milyen különbség volt egykor a patrícius és plebeius, Úr és rabszolga között! A rabszolga adás-vevés tárgya, megvetett, lealacsonyított lény, ki legtöbbször éhhalállal küzd, míg Sueton, Sallustius, Tacitus előadása szerint a gazdagok milliókat pazaroltak.

Az erkölcsök eme romlottságában megjelenik szent Péter és szent Pál. Isten előtt való egyenlőséget hirdetnek. Egyházba nem, rang, kor, osztálykülönbség nélkül vesznek föl mindenkit. A papi hivatalok mindenki előtt megnyílnak, legyen az polgár vagy rabszolga. Az agapékon testvéries szellem uralkodik. Közös temetőbe hantolják halottaikat sor szerint.

e) *Egyház és testvériség.* Az érzékiesség kegyetlenségekre vetemedik. Ezt igazolja Róma története. Ismeretesek a gladiatori játékok. Ki ne tudná, mennyi sok ember esett a római játékoknak áldozatául? A nagy vérontásnak az egyház állja útját, oda-állítja a lelkek becsét kik nagy áron, Jézus vére árán lettek megváltva. A szegényeket, elhagyottakat, árvákat, üldözötteket megvetette a gögös római világ, ellenben a keresztények épen

ezeket karolták föl. Tertullian írja: „Mindenki hoz havonta pénzadományt, tehetsége és akarata szerint szegények, árvák, özvegyek, megvetettek, száműzöttek fölsegélyezésére. Mi készek vagyunk meghalni egymásért.”

A részvétet, melyet gyöngeségnek minősített a pogány filozófia (Seneca: De dementia, II. k.), a kereszténység kötelességnek minősítette.

f) *A nő és a gyermekek.* A pogány világ élete az erőszak kultusza volt. Nem ismerte a gyöngédséget a gyöngéssel szemben.

A nőről alkotott fogalmaikat is ez jellemzi. A nőt alantas lénynek, az erősebb élvezeti tárgyának tartotta. A hajadont atyja megölhette, eladhatta, ahhoz adta feleségül, kihez akarta. A férfi nejét elhagyhatta, több feleséget vehetett, elválhatott nejétől. A gyermeket megölhette, kitehette atyja.

Az egyház visszaadta a nő méltóságát, megvédte, megszentelte a házasságot, eltörölte a soknejűséget, az elválást beszüntette, megvédte a gyermeket és annak jogait. Ezt a munkáját az egyház mindenkor teljesítette és teljesíti most is.

g) *Az egyház és a hatalmasok.* Az egyház védelmére állt az elnyomottaknak, oltalmazta a gyöngéket, ellentállt a hatalmasoknak, a zsarnokoknak zsarnoki törekvéseikben. Igen sok pap, püspök, pápa volt, ki a zsarnokok ellen megvédte a népet, az egyházat. Aranyszájú szent János Eudoxia császárné előtt pártfogásába veszi a szegény özvegyet, kinek kertjére szemet vetett a császárnő. Szent Ambrus penitenciát szab Theodosiusra, mielőtt Milano templomába léphetne, Thessalonikiben megölt hétezer polgár vééréért. Föl soroljuk-e szent Vazul, szent Athanász stb. tetteit? Fölösleges, a fönti példák meggyőznek róla, hogy az egyház a polgári és egyházi szabadság őre.

h) *Az egyház és a tudósok.* A pogány kornak is voltak virágzó századai. Volt idő, mikor a tudomány, a művészet, magas polczon állott. Elég említeni Pericles, Augusztus századait. Azonban a nagy haladást hanyatlás váltotta föl. És újból a kereszténység, az egyház volt az, mely a tudományba, a szónoklatba, a bölcsészetbe, a művészetbe új szellemet öntött. Megtisztította salakjától, hibáitól és a tökély magas fokára emelte. Szent Jusztin nagy bölcsész, szent Ágoston mély tudós, szent Ambrus jeles szónok, szent Gergely költő, Aranyszájú szent

János második Demosthenes. Róma, Byzáncz remek bazilikákkal gazdagodnak.

Az egyház fejlesztette a tudományt, az ismereteket közvetítette, mint azt Ouzt kifejté.

i) Az egyház és a nép jog, „Vae victis” (jaj a legyőzötteknek!) volt a pogánykor jelszava. A győztes fél kénye-kedve szerint bánt a legyőzöttekkel. Kegyelem, irgalom ismeretlen fogalom volt. Királyok, fejedelmek a diadalszekér után hurczoltattak, alattvalóik mint rabszolgák adtak el.

Mikor a keresztény világnézet uralkodó lett, a helyzet megváltozott, javult. A rabszolgaság eltöröltetvén, a fogságbaesett ellenség váltságdíj fejében szabad lett. A megsebesültek gondozásban részesültek, így enyhült a háború iszonyúsága.

Így alakította át az egyház a régi, pogány római életet összes társadalmi vonatkozásaiban. Épen azért az egyház működését kevésre becsülni, kicsinyelni nem lehet. De nem lehet igazat adni a történeti materializmusnak sem, mely mindent gazdasági okokra szeret visszavezetni, mikor mint láttuk, épen az eszményi, a tisztult fölfogás, világnézet eszközölte az elnyomott alsóbb néposztályok társadalmi, gazdasági jobbulsát.

II. A barbárok és azok nevelése.

a) Népvándorlás. Püspökök, mint a városok védői. Az egyház ötszázados munkáját nagy veszedelem fenyegette a népvándorlás részéről. A haladás, az alkotás művei végpusztulás szélén állottak. A beözönlőit népek útjukba esett városokat pusztították, rombolták. A hívó nép püspökeinél keres oltalmat. Róma nagy szent Leó pápát kéri, hogy Attilánál járjon közbe. Szent Leó kérelmére Attila bántatlanul hagyja el Romát. Sok ehhez hasonló történetet lehetne felsorolni a történelemből.

A keresztény egyház nemcsak védőleg lép föl, hanem a pogány népeket Jézushoz vezet, fejöket Jézus szelíd igája alá hajtja. És a bevándorlók, kik ellen a püspökök védték a várost, most a püspökök atyai joghatóságát ismerik el

b) Az egyház civilizálja a barbárokat. Az egyház mindent megtett a barbár népek civilizálódására. Átalakította szellemvilágukat, erkölceiket, munkához, pállandó foglalkozáshoz szoktatta.

Mindenki tudja, mennyit tettek szent Rémig, szent Bonifác, Cyrill, Method püspökök, szent Adalbert és mások, a neves és névtelen kultúrhősök

E nagy, korszakalkotó munkában ott vannak a szerzetesrendek és a világi papság. Főleg szent Benedek fiai veszik ki részüket a nagy munkából. Kolostorok emelkednek, melyek a tudomány, a földművelés ipar kiinduló pontjai. Boltívek alatt az istenfélelemmel megfér a kézimunka, sőt megszentelődik. Az erdők vad rengetegei művelés alá kerülnek s a kolostorok körül virágzó városok, községek, telepek fejlődnek. Királyok, fejedelmek műveletlen területekkel ajándékozzák meg a szerzetesrendeket, csakhogy életet alkossanak ott, hol eddig enyészet honolt. „Cruce et aratro” lett jelszavuk.

A tudomány, mely a pogánykorban a gazdagok kiváltsága volt, az egyház „docete omnes gentes” elve alapján nem maradt hátrahagyott. Az egyház az általános oktatás elve alapján zsinati végzéseivel a monostorok lakóinak, a papságnak, püspökeinek kötelességévé tette a hitoktatáson kívül a szükséges realismeretek terjesztését nemcsak a gazdagok, de a szegények, gyermekek és felnőttek között.

c) *A püspökök a szabadság védői.* A pogány fejedelmek meghajtották fejüket Jézus «igája» alatt. Megkeresztelkedtek. Példájukat követték népeik. De a faj természete nem változott meg egy nap alatt. Több nemzedékre volt szükség, míg szelídült a vér. Bár a megtért nép életfajából szentéletű férfiak és nők nőttek ki, a nagy tömeg csak lassan alakult át.

Az egyháznak sok türelemre, sőt sokszor vakmerőségei határos bátorságra, nagy lélekjelenlétre volt szüksége, úgy a fejedelmek, miként a nép lázongó indulatait, a zabolázatlan erőit megfékezze irányítsa s megvédje a jót, az igazságot és szabadságot.

Klodvik a vízigótok ellen vezetni sereget, csapatainak megengedi, hogy raboljanak, pusztítsanak. Egy jámbor remete keresztelést kért kezében jelenik meg Klodvik előtt, kéri, kímélje a népet. Klodvik meghajol és megszünteti a pusztítást. Számtalan ily esetet szolgáltat a történelem.

d) *A keresztény család.* Láttuk, milyen volt a nő és a gyermek helyzete a pogány világban s mint változtatott azon az egyház. A nő és a gyermek természetes jogait megvédte. Párt-

fogásába vette a gyengét a hatalmas ellen. Egyformán mért a hatalmasnak és szegénynek.

II. Lothar 865-ben elűzte hűséges nejét, Teutburgát, hogy elvehesse Valrádot. A megvetett hitves Miklós pápához fordult, ki Lothárt egyházi kiközösítés terhe alatt kötelezte neje visszafogadására. I. Fülöpöt, ki elzavarta négygyermekes feleségét, Bertát és más nőt vett el, az autuni zsinat átokkal sújtotta. Az egyház mindenha védelmezte a nő, a gyermekek jogát az erőszak minden faja ellen.

e) *A jobbágyság és szolgálományaik.* A fölszabadított rabszolgák tették a jobbágyságot. Többé nem voltak rabszolgák, de oda voltak kötve a földhöz, melyet műveltek, melynek hozamából bizonyos részt a földesuraknak tartoztak adni. A földesúr tartozott védeni jobbágyait. A földbirtokos katona volt, jobbágya szolga, földművelő.

A földesúr hatalmaskodása ellen az egyház védte a jobbágyot. Az egyház befolyása alatt javul a helyzet. Szent Lajos francia király kevesbíti a jobbágyi kötelezéseket. XI. Lajos szabadnak mond minden embert. Hazánkban a *corpus juris* sok intézkedést foglalt a jobbágyság helyzetének javítására. E téren mindig előljárt az egyház szelídítve, enyhítve, könnyítve az ígát.

III. A hűbériség kora. Az egyház küzdelmei.

A hűbériség által a kereszténység hatalmasan meggyökerezett. Képes volt szembe szállni az izlámokkal, a despotizmussal, az uzsorával s tovább fejleszteni, szervezni a társadalmat.

a) *A nemesség és lovagiasság.* A hűbériség a középkorban hatalmas kapocs volt. Hatalmas szervezet, melynek minden tagját közös cél, közös érdek fűzte össze. Mindenki ismerte jogait, kötelezéseit. E cél tudatot a keresztény vallás nevelte belé az emberekbe. A hűbériség hanyatlása lépést tartott az egyház hanyatlásával.

A lovagintézmény egyházi eredetű. Vallásos rend a szótág értelmében. Egyházi szertartások kíséretében ment végbe a lovaggáavatás. Föladata a hit, az egyház, az erény, a nő, az özvegy, a gyengék védelme. Ez a lovagi szellem nevelte a nagy védőket, kik az állami rendnek, a társadalomnak annyi sok, megbecsülhetlen hasznót hoztak. A lovagrendek hőstettei a

törökök, a szaraczenok és más külellenség ellen elismerést, bámulatot keltenek az utókor előtt. Ez a nagy hatalom, ez az önzetlen, hősiek kor az egyház emlőjén nevelődött.

b) A pápaság és a despoták. Nyolczszázharminczhatban az acheni zsinat kimondotta, hogy az igazság az ország támasza és alapja, hogy a politikai engedelmességnek van határa, hogy a polgári hatalom nem uralkodhatik a lelkiismereten.

Határt vont az egyházi és világi hatalom között, a nélkül, hogy az egyház részére valami önkényt követelne. így az egyház a középkorban öre volt a jognak, mint Koquerel megjegyzi: „A pápai hatalom a koronák osztogatásaival a kegyetlen despotizmusnak útját állotta. Épen azért nem látunk a középkorban kegyetlenkedő Domiciánokat”.

VII. Gergely, III. Ince a jogrendnek előharczosai. IV. Henrik meghajol az egyház előtt. III. Sándor pápa Barbarossa Frigyes ellen védi a népet. Ezért III. Sándort még Voltaire is megdicséri: „L'homme peut-étre, qui dans ces temps grossiers merita le plus du genre humain, fut le papé Alexandre III. II. resuscita les droits du peuple, reprima les crimes dans les rois”. A népjogok föltámasztójának nevezi.

c) Pápák és a parasztság. A régi, pogánykorból eredő törvények kedveztek a nagybirtokosoknak. A nagykiterjedésű földeket a rabszolgák ezrei művelték. Sok föld, erdő kihasználatlanul hevert, biztos rejtekhelyet biztosítva kalandor, rablócsapatoknak.

Az aránytalan fölosztás miatt fölszólt már Horatius, Quintilián, Seneca, Konstantin, szent Ambrus. A pápák a sok földnélküli János érdekében akcióba lépnek. IV. Sixtus elrendeli, hogy az „ager romanus” egyharmada a szegény nép gazdasági művelésére adassék ki. II. Gyula, VII. Kelemen megerősítik azt. V. Pál védelmébe veszi a földműveseket, eltiltja ingatlanaik elidegenítését, lefoglalását.

d) Uzsora és a zsidóság. Az egyház mindenkor küzdött az önzés, az uzsora ellen. A Szentírás, az egyházatyák, a zsinatok mindig erős támadásokat intéztek a zabolátlan gazdagodási vágy, az uzsora ellen. Szent Ambrus, Aranyshájú szent János élethalálharczot folytattak ellene. E korban a kamatszédést kölcsönök után megengedte. A háborús viszonyok miatt a kölcsön koczkázattal járt. De minduntalan hangsúlyozta, hogy a szedett

kamat alacsony legyen. Az általa fölállított pénztárak mindössze 2%-t szedtek.

A zsidóság kapzsisága ellen védte a népet. Egyházi és világi törvények egyaránt különös intézkedéseket tartalmaztak. A zsidók megkülönböztetett ruhában jártak, földet nem szerezhettek, hivatalokat nem viselhettek, külön negyedekben, „gethók”-ban laktak. S hogy erre szükség volt, mutatja a zsidóság nagyhatalmi állása most a korlátlan szabadság korában.

e) Treuga Dei. E korba esik „Isten békéje” intézmény megalkotása. Szerzője az egyház. Az egyház, hogy elnyomja a sok harczot, melyek a nemesek között dúltak, behozta a Treuga Deit, mely megtiltotta, hogy a hét egyes napjain harczoljanak. A ki megszegte a Treuga Deit, annak várát büntetésül lerombolták. Ezen intézmény csakhamar az egész Nyugaton meghonosult és áldásosnak bizonyult.

A Treuga Deihez hasonló szellemű tevékenységet fejtettek ki Itáliában a kolduló szerzetek, szent Ferencz III-ik rendje. így Páduai szent Antal, Szienai Ambrus és mások, kibékítve az ellenséget, eloszlatta az ellentéteket.

IV. A feudalizmus áldásai.

A nagy harczok után, melyek a velfek és a gibellinek között folytak, egy időre békét élvezett a világ. E béke nyomán a feudalizmus kifejtette erejét, a civilizáció terjedt, a városi és községi élet erősbödött, a polgári szabadság tágult, a tudomány, a művészet hatalmas lendületei nyert.

a) Községek. A béke érdekében tett intézkedések (Treuga Dei, szent Ferencz III. rendje, stb.) kedveztek a városok, községek fejlődésének. Fallal körülvárt város nagyobb biztonságot adott, mint a melyet falu népe élvezhetett. A városok ipara, kereskedelme, gazdasága nem egyszer szálka volt a főnemesség szemében. A város polgárai, patríciusai sok kiváltsággal bírtak. A város autonóm volt. Maguk a polgárok kormányozták. Előjáróikat választották, adót vetettek ki és megbízásokat adtak. – Egész demokratikusan jártak el.

A várost földje, erdőbirtoka, bányái nemcsak függetlenné tették, de a szegény lakosoknak is megkönnyítették a megélhetést közös legelők stb. útján. A városok virágzó kora volt ez.

b) *Egyletek, czéhek.* Az ipar és az iparosok érdekeinek védelmére alakulnak a czéhek. Céljuk a már mondottakon kívül örködni a mester és a segéd erkölce fölött, nevelni, segíteni a megszorultakat. Életük majdnem családias. Valóságos kis köz-társaság.

c) *Közjog.* Az egyház ellensége lévén minden önkénynek, arra törekedett, hogy az uralkodó népével együtt kormányozva uralkodjék. Istápolta a főnemesség, a nemesség és a polgárság abbéli törekvéseit, hogy kivegyék az őket megillető részt a kormányruznál. A hivatottak éltek is vele. Diétákon, Corteseken parlamentekben alkotják a bullákat, a magna chartákat, az alkotmány mindannyi biztosítékait. A fejedelmek fiaikat igazságszágra, könyöretre, szeretetre intik, mint szent István, szent Lajos és mások tették, a vallás, az egyházi szellem befolyása alatt.

d) *Népjog.* Montesquieu megjegyzi, hogy a kereszténység adott a népeknek legtöbb politikai és polgári törvényt. III. Ince megalkotta az írásbeli bíraskodást, a büntetés céljából a kiengesztelést és javítást tűzte ki. A kánonjog eltörli a kínoztatást, a halálbüntetést. Ellenzi a párbajt. Elítéli a gyilkolást, nem ért egyet a vallatásnál alkalmazni szokott szörnyű kínzásokkal.

e) *Tudomány és művészet.* A középkor a művészetek és a tudomány kora. Hatalmas dómok, bazilikák emelkednek. A festészet és szobrászat remekeivel ejt bámulatba; szüli Dantét, Rolandot, Rafaelt, Peruginit, Fra Angelicót. Fulda, Monte Casino, Cluny, Pannonhalma stb. a tudomány metropolisai. Bologna, Paris, Bécs egyetemeikről híresek. Olyan civilizációt és haladást mutat föl a X-XV. század, melyet a világ rég nem látott.

V. A visszaesés kora.

Az egyház nagy civilizáló munkája után fájdalom, hanyatlás állott be. A tudomány kimondotta függetlenségét. A törvényhozás, az irodalom szakított a múlt hagyományaival. Megszületett a forradalom, az önzés, a pénzbálványozás.

Eddig azt láttuk, mint tökéletesbült az emberiség Krisztus evangéliumán, az egyház dajkáló karjain; most látni fogjuk, hogy Krisztustól való távolodásával miként rohant és rohan a romlás lejtőjén.

a) A népjog hanyatlása. Az egyház a népek részére népjogot vívott ki. A nép jogáért küzdött az uralmi önkény ellen. De védte az uralkodók jogát is. A XIII. században a római legisták a római jog hatása alatt szélesbítik, mélyítik a fejedelmi jogokat. Universitások, tudósok (Machiavelli) abszolút jogokat követelnek a fejedelmek részére. Nem csoda, ha idők folyamán megérlelődik némelyik uralkodóban az a veszedelmes gondolat, melynek XIV. Lajos francia király oly pregnáns kifejezést adott: „L'Etat c'est moi”. Hogy ez a hitvallomás ellenkezik a keresztény tannal, kétségtelen.

A fejedelmi mindenhatóságtól való megundorodás szülte az állami omnipotenciát, melyet Hegel elég vakmerően így fejez ki: „Kein Gott ist, als der Staat”.

A fejedelmi és állami mindenhatóság a középkor nagynevű alkotásaira is féltette bénítólag hatott. A czéhek, az iparosok szervezetei hatáskörükből veszítenek, végre föloszlattatnak. És az egyed ki van szolgáltatva az erősebbnek, ki a tőkének.

A fejedelmek korlátlan hatalma behozza a kínzások különféle nemeit. Elég hivatkozni a velencei dogék alkotta kínzókamarákra. Eldurvult az erkölcs, a jog, az igazságszolgáltatás. Lángoltak a szenvedélyek a nagyokban nyíltan, a szegényekben titokban, míg a forradalom össze nem roppantotta a korhadttársadalmat.

b) Renaissance, humanismus, protestantismus, Bizánc elfoglalása után Itáliába menekült görög tudósok, a latin klasszikus írók műveinek felkarolása, a pestis, az egyházszakadás a különféle háborúk által sokat szenvedett középeurópai társadalom hitéletének sokat ártottak. A forma, az alak lett a fő. Formáért feláldozták a lényeket. Bár emez újítás a tartalomban gazdag keresztény világnézetnek formai kifejlesztésére, tökélyesbítőleg hatott idővel veszedelmét okozta. Renaissance lett a főirodalomban, művészetben, tudományban. A mint a politikai életben absolutizmus vezetett, az egyházi élet terén nagy hanyatláshoz, mely végre egyéb, politikai okokon kívül szülte a protestantizmust.

A protestantizmus dekatholizálta, a humanismus dekrisztianizálta Európa egy részét. A humanismus szülte a deismust, a skepticizmust, a materializmust.

Így ment a világ a szellemi forradalmon keresztül, míg megjött a nagy, sok viharú, rémes forradalom is.

c) Forradalom. A Machiavelli-féle elvek által elnyomott nép, miután öntudatra ébredt nyomorúságában, jogot, igazságot követelt. Miután nyomora nem enyhült, baja orvosolva nem lett, reményvesztetten megkezdte a forradalmat szabadság, egyenlőség, testvériség csábító jelszavai alatt. A hitében, erkölcsében megingott nép, miután a szellemi forradalom tusain átment, megragadta az alkalmat, mely annyi vér és pénzáldozatba került jogához jutatta a nép egy részét. Új alapokat keresett és azokra építette föl új társadalmát. A szabadságot tette mozgalma alapjául, de a nagy szabadság újabb bonyodalmakat szült. A tudomány terén materializmusba merült. A nemzetgazdaságban proletárokat nevelt és kapitalizmust.

És a társadalom majdnem ott van, a hol a nagy forradalom előtt: szíve üres, lelke nyugtalan, vagyonilag kevés gazdag és megszámlálhatatlan sok szegény. A forradalom tehát nem vált be.

Mi lesz hát? Új forradalom? A forradalomtól keveset lehet várni. Kevésért mindent fölláldozni oktalanság. Mi hát? Csendes komoly társadalmi munka kell. Ez fogja kivezetni az emberiséget bajából. E munkájában szövétnekül csak a keresztény vallás szolgálhat, mert megment a szellemi forradalomtól és útbaigazít a továbbiakra.

VI. Ébredés.

Korunk elfogulatlan férfiai belátják és megvallják, hogy vallás, egyház nélkül a nagy problémát megoldani nem lehet. A nevelés, az iskola, a tudomány, vallás nélkül csődöt mond.¹ Hogy a nevelés, az iskola jobb legyen, a tudomány igazi tudomány és nem tapogatózás, csupa hypothesis, ahhoz vallás kell. Hogy emberek között szeretet, béke, igazság honoljon, ahhoz ismét csak a vallás kell. Vallás, melynek letéteményese az egyház. Épen azért az egyház szolgálja ne maradjanak a templom falain belül, de lépjenek a nép közé, legyenek kalauzai, vezérei. A keresztények pedig fogjanak össze; egyesült erővel dolgozzanak, mert egyesülésben az erő. Társadalmi, gazdasági egyletekben fog kifejleni áldást hozó ereje a hihetlenség, a kapzsiság hatalmi ereje erkölce ellen.

Keresztény demokrácia kell! Csatasorba kell állítani minden keresztényt!

¹ Lásd dr. Samassa egri bíboros érsek 1907. május 10-iki, főrendiházi hatalmas beszédét.

Ez irányban a munka már megindult minden országban. Több kevesebb sikerrel halad. A világ ébred. Dolgozik demokratikus alapon a kapitalizmus szülte arisztokratizmus ellen.¹ Érvényesül az egyén, kinek védelméért küzdött az egyház és küzd most is. Segítője Jézus Krisztus és az ő szén Szíve: „Jöjjetek hozzám mindnyájan, kik terhelve vagytok s megnyihílek titeket!”

Az ő szentséges Szívének szeretete sarkal, buzdít kitartó, egyetemes közös munkára. És a hol a szent Szív van, ott nincs forradalom, de szent, boldogító béke, áldásthozó munka.

¹ Lásd dr. Kiss Mihály „Társadalmi, gazdasági és állami fejlődés alapjai” ez. művét, melyben az angol plutokratikus oligarchia túlhalmát vázolja 21. 1.

ÚTMUTATÓ.

A keresztény felfogás, gondolkozás bevitele, istápolása, a nép anyagi érdekeinek védelme egyre égetőbben lépnek fel. E nagy tevékenység iránt nem lehet közömbösen viselkedni, hanem úgy a társadalmi, miként a gazdasági téren a tettek mezejére kell lépni. És e téren főleg a klérusra, a tanítóságra, a nép hivatott vezéreire, a birtokos és intelligens osztályra vár nagy feladat. De hogy a tevékenység e szép terére rámutassunk, nagy vonásokban vázoljuk e tevékenység eszközeit, módjait úgy a társadalmi miként a gazdasági és charitativ téren. Nem célunk az egyletek megindításáról, alapszabályairól értekezni, hisz ez ama központok feladata, melyek egyletkeket létesíteni, azokat kormányozni hivatvák.

Társadalmi tevékenység.

A társadalmi munka terén különös szerep jut az egyleteknek, köröknek, irodalmi egyesületeknek. Felsoroljuk azokat és reámutatunk arra, hogy azok megalakítása érdekében hová kell fordulni.

Kath. Ifjúsági egylet

Katholikus Egyesületek Országos

Katholikus kör

Szövetsége Budapest VIII. Szent-

Mértékletességi egylet

királyi-út 28.

Nőpatronage

Gazdasági egyesület: Budapest, Gazdasági Egylet.

Kath. Legényegylet: Központi Kath. Legényegylet Rottenbiller-ut 20.

Inas otthon. U. o.

Szt. István társulat pártoló tagsága: Budapest, VIII. Szentkirályi-út 28. sz.

Keresztény Munkásegylet: Keresztény Munkásegyletek Országos Szövetsége. Budapest, Szentkirályi-ut 28.

Gazdasági tevékenység.

A gazdasági munka szövetkezésben nyer kifejezést úgy a hitel, miként a termelés és fogyasztás terén.

Hitelszövetkezet: Orsz. Hitelsz. közp. Budapest Baross-u. 13.

Tejszövetkezet:

Gabonaraktár:

Ker. Fogyasztási szövetkezetek: Ker. Szövetkezeti Központ Bakács-tér 1. Továbbá a „Hangya” Baros-ut 10.

Charitativ tevékenység.

Az irgalmasság czélszerű gyakorlására szolgálnak:

Szent Vincze egylet: Budapest.

Szent László társulat: Budapest.

Missiók, istápolás (hitterjesztés): Esztergom, Fehér Gyula kanonok.

Rafael egylet a kivándorlók kalauzolására: Budapest, Kath. Szövetség (VIII. Szentkirályi-út 28.); Bréma Falkenstrasse 49. Prachar; Hamburg, Meyenberg Reichenstrasse 52.; New-Jork, Nageleisen 6. Staate Strat (Leo Hause); Fiume, Simchen Casa del Capitolo.

Szocziológiai művek.

Nem lehet érdektelen felsorolni a Szocziológia irodalmából néhány jeles művet, ha mindjárt nem is chronológiai rendben vagy irodalomtörténetileg ismertetve. A szocziológia irodalom történeke megírása nem lehet a mi czélunk és feladatunk. Elég jeleseit felsorolni.

A felsorolásnál a társadalmi és menetgazdasági művek külön-külön soroltatnak fel.

1. Társadalom kérdéséről szóló művek.

Absac Pál: A társadalmi kérdés.

Allard Alfonz: A szocziális krízis eredete és gyógymódja.

Antoine: Cours d'economie sociale.

Biederlack: Munkás kérdés.

Blondel: A szociális kérdés és tudományos megfejtése.

Blanschli. A szociális tudomány.

Cathrein: Moralphilosophie, die Aufgaben.

Dehon: Manuel social cretien.

Decurtins: Ketteler és a társadalmi kérdés.

Gay rand: Napi kérdések.

Hannel Leon: Catechisme du patron.

Spencer Herbert: Erkölcsi és társadalmi problémák.

A socológia alapelvei.

Társadalomtudmány.

Hitze: Quintessenc der Socialfrage.

Kidd: Sociális evolutio.

Lehmkaht: Die sociale Not und der kirchliche Einfluss.

Leroy Beaulieu: Le pape, le socialism la democratic

Miin gróf: Discours sur la question sociale.

Pascal: Philosophie morale, sociale.

Pesch: Die sociale Frage, Die Kirche und Civilisation.

Rabbeno: L'odierna crisi nella scienza economica.

Valter: Eigenthum nach der Lehre des hl. Thomas von

Aquin.

Veiss: Social Frage.

2. Társadalmi iskolák.

Boilley: Les trois socialismes.

Blutschetti: Az állam általános theoriája.

Denis: Nemzetgazdasági és szociális systemák története.

Engels: A család eredete.

Gide: Quatre ecoles d' economie sociale.

Jaares: Organisation socialiste.

Joly: Le socialisme cretien.

Kolb: Conferezen über die social Frage.

Leroy Beauliff; Le collectivisme.

Marx Károly: Kapital.

Perin: Über den Reichthum.

Persch: Liberalismus, socialismus und elristliche Qesellschaftsordnung.

Rae: Il socialismo contemporaneo.

Volf: Socialismus und Kapitalistische Gesellschaftsordnung.

Hazai irodalmunk jeles külföldi művek fordításával gazdagodott. Ilyenek: Cathrein, Biderlack, Le Play, Leroy Beaulien, Kidd, Paul Janet, Spencer műveinek átültetése. Ezenkívül számos mű jelent részint önállóan, részint folyóiratokban vagy röpiratokban. Majláth József gróf, Prohászka Ottokár dr., dr. Giessvein Sándor, Földes Béla, Láng Lajos, Volfner, Bernáth István, dr. Balogh Elemér¹, dr. Kiss Mihály tollából.

¹ „A társadalom” cz. művében a társadalom fejlődéséről szól. Ismerteti, irodalmát, az írók műveinek tartalmát. Comte és Spencer tanai ismertetésének bő tér jut.

TARTALOMJEGYZÉK.

Szerző szava	5
Keresztény világnézet	7
Isten és az ember	9
Az ember személyisége.....	9
A szociológia fogalma. A szociológia tudomány. A szociológia és az erkölcs. A szociológia felosztása, módszere, jelentősége, forrásai, története	10

I. Rész. Társadalmi berendezkedés.

I. Fejezet. Társaságról általában.

<i>Tartalom:</i> A társaság fogalma, eredete, a társaság felosztása, jogok és kötelességek	14-16
--	-------

II. Fejezet. A család.

<i>Tartalom:</i> A család. A család jelentősége. Házasság, lényege, eredete, szentsége, fóruma, felbonthatlansága, a tekintély elve, jogok és kötelességek. Szülők. Szülői hatalom. A gyermek kötelességei szülőik iránt. Világi és szülői hatalom. Házi gazdái társaság, szolgálk kötelességei, urak kötelességei	16-21
--	-------

III. Fejezet. A községi társadalom.

<i>Tartalom:</i> Község eredete, hatalma, eljárások. Eljárói és szülői jog. Község és állam. Községi munkák. Község lakói. Eljárások felelőssége. Községek tulajdonjoga	22-23
---	-------

IV. Fejezet. Társadalmi osztályok.

<i>Tartalom:</i> A társadalmi osztályok mibenléte, eredete, szükséges volta. Felosztásuk. Hogyan boldogulnak? Jogaik és kötelességeik. Privilegiumok. Az állam és a szociális osztályok.....	23-26
--	-------

V. Fejezet. Polgári társadalom.

Tartalom: A polgári társadalom természete, eredete, célja. Az állam fogalma, eredete, terjedéke, célja. Államformák, változtathatók. Alkotmány. Államhatalom: törvényhozó, végrehajtó, bírói. Büntetőjog. Harmónia. Államhatalom védelmi szerepe. Az állam és egyén, a család, községek, tartományok, egyletek, bürokrácia. Az állam önfentartó kötelessége, előmozdító tevékenysége. Államok egymáshoz való viszonya. Törvénytelen kormány. Kormányrajutás módja. Mikor lesz a törvénytelen kormány törvényes?..... 26

VI. Fejezet. Nemzetközi társadalom.

Tartalom: Nemzetközi társadalom természete. Nemzetközi jog, a forradalom, háború, keresztény nemzetközi társadalom Haza. Közös haza 38

VII. Fejezet. Vallásos társadalom.

Tartalom: Természeti vallás. Zsidóság. Keresztény egyház Az egyház mint társaság: látható, tökéletes, független, egyenlőtlen Egyház kormányzat. Egyházi hatalom: törvényhozó, végrehajtó, büntető Az egyház világi hatalma. Az állam és az egyház. Az egyház és a pogány állam. Az egyház és a keresztény állam. Az egyház iskolájoga 40

II. Rész. Társadalmi erkölcsstan.

I. Fejezet. Bevezetés.

Tartalom: Felosztás, okadatolás..... 42

II. Fejezet. Elmélet.

Tartalom: Földi boldogság mibenléte, története. Liberalizmus, physiokraták, angol iskola. A liberalizmus czáfolata. Szocializmus. A szocializmus válfajai. Kollektívizmus. Kollektívizmus története. A szocializmus jelenkori képviselői. Agrár, állami szocializmus. A szocialdemokrácia czáfolata. A szocialdemokrácia anyagelvű. A materializmus képtelenség, nem fejt meg a létet, csődben van. Vallás és tudomány. Egyenlőség. Munka nem minden érték alapja. Kivihetlensége. Keresztény szocializmus. A lét kérdése. A keresztény szocializmus múltja, jelene 47

III. Fejezet. Földi boldogulás.

Tartalom: Jólét és elemei: Anyagiak és szellemiek. Köz- és magánjó. Igazság fogalma. Törvényes, osztó, kölcsönös igazság. Az igazság szociális fontossága. Szeretet, jelentősége, viszonya az igazsághoz,

méltányosság. Szabadság Hamis és igazi szabadság. Szabadság és a társadalom. Szabadág fajtái. Erkölcs és ember és az erkölcs Keresztény moral. Erkölcs és a szociális élet. Vallás. Vallás és erkölcs Vallás és közjó A vallás és a társadalom Anyagi jólét Tulajdonjog, eredete Kifogások A magántulajdon és a társadalom A tulajdon korlátai 67-77

IV Fejezet Szociális kérdés

Szociális kérdés. Van-e? Okai Reform Kollektív reform. Kié a feladat? Társadalmi, egyházi, állami feladat Állam védelme, segítése, beavatkozásának korlátai Erkölcsi rend, szabadság, igazságszolgáltatás, magántulajdon és az állami beavatkozás 77-80

V. Fejezet. Ki képes és kinek kell megoldani a szociális kérdést?

Tartalom Társadalmi egyházi, állami feladat Védelem Segély Állami beavatkozás korlátai Az állam és a vallás erkölcsisége. Az állam és a szabadság Az állam és az igazság Az állami beavatkozás és a szeretet Az állam és a tulajdonjog 80-84

III. Rész. Társadalomgazdaságtan.

Bevezetés Gazdaságtan A társadalomgazdaságtan, erkölcs, politika Felosztása Termelés szükségé, javak elosztása 85-86

A) I Fejezet Termelés

Tartalom Termelés, elemei Termelés anyaga, javak Gazdasági érték Érték törvényei. Termelés. Termelés tényezői, törvényei 86-89

II Fejezet. Munka

Tartalom: A munka fogalma, felosztása, célja, eredete, reáható körülmények Munkarendszer Munkabér-szerződés A munkaadó és a munkás viszonya Munkamegosztás Vállalat, felosztása, kis és nagy vállalat 89-94

III. Fejezet Tőke

Tartalom. A tőke fogalma, nemei, törlesztése, toké hasznos és termelő volta. A tőke és a szocializmus Kapitalizmus 95-96

IV. Fejezet. Egyesülés.

Tartalom. Egyesületi jog Polgári hatalom és az egyleti jog Czéhok Munkaadók, munkások egyletei Szervezetek Szakszervezetek.

Vegyés, keresztény szakszervezetek. A szociáldemokraták és a szak-szervezetek. Szövetkezetek: termelő, fogyasztási, értékesítő, hitelszö-
vetkezetek. Központok 96-102

V. Fejezet. Gazdasági szabadság.

Tartalom: Szabadgazdálkodás. Forgalom. Pénz. Hitel, bank, jegy-
bank. Állami beavatkozás, börze. Vámok 102-106

VI. Fejezet. Munkaszabadság.

Tartalom: Munkaszabadság. Szabad verseny, korlátai. Állami be-
avatkozás. A munka és törvényhozás A nők munkája. Gyermekek,
felnőttek alkalmazása. Nemzetközi akció és a munka. Munkaszü-
net. Munkabeszüntetés. Az állam és a sztrájk. Iparhatóságok, bi-
zalmi férfiak, békéltető bizottságok 106-111

Jövedelem elosztása.

B) I. Fejezet. A jövedelemelosztás elvei.

Tartalom: Jövedelemelosztás. Földjáradék. Vállalkozói nyereség.
Tőkeamat. Uzsora. Munkabér nemei. Alvállalkozói bér. Darab-
munka. Időmunka. Jutalom. Felbér. A munkabér változásának okai.
A munkabér és a népesedés, gépek. Igazságos munkabér 111-119

II. Fejezet Fogyasztás

Tartalom: Fogyasztás. Törvényei. Fogyasztási cikkek. Lakásügy.
Alkoholizmus. Fényűzés 119-123

III. Fejezet. Szükség és szeretet.

Tartalom: Pauperizmus. Szeretet. Biztosítás 123-126

Gyakorlati társadalomgazdaságtan.

Bevezetés. A gyakorlati társadalomgazdaságtan jelentősége, fel-
osztása 126-127

I. Fejezet. Munkásügy.

Tartalom: Védelem és biztosítás. Védelem eszközei: szerződés,
egyesülés, munkarend, szerződésteljesítés. Szerződészegés. Truck-
rendszer. Bérfizetés, lehúzás. Szerződésfelbontás. Tanoncszerződés,
próbaidő. Munkaidő. Helyi viszonyok. Munkaszünet. Iparvárosok
teendői. Felügyelet. Biztosítás. Önségély. Igazi eszmény. Hazai
törvények..... 127-135

11. Fejezet. Agrár kérdés.

Tartalom: Birtokelosztás. Kisbirtokos bajai Orvosszerei: törzsörökös rendszer, közös gazdálkodás, házhelymentés, telepítés, haszonbérlet, intenzív gazdálkodás, öntözés, árterek, kopár területek felhasználása, mezőgazdasági ipar, állattenyésztés, konyhakertészet. Anyagi támogatás. progressív adó, tehermentesítés, biztosítás. Védelem uzsora, kivándorlás ellen. Közegészségügy rendezése. Charitas Szellemi segély. Cselédügy. Agrár kérdés morális oldala. Társadalmi, állami tevékenység 135

111. Fejezet. Ipari kérdés.

Tartalom: Nagy, kisipar. Kisipar tengődik Hogyan boldogul? Egyletek. Egyéb teendők. Állami feladatok 146

IV, Fejezet. Kereskedelmi kérdés.

Tartalom: Nagy, kiskereskedelem. Kiskereskedelem bajai. Teendők. Személyzet. Feladatok 151

V. Fejezet. Társadalmi. VI. Fejezet. Állami. VII. Fejezet. Egyházi teendők 155

Befejezés. Pogányvilág és annak átalakítása. Barbárok és azok nevelése Hübérség. Egyház küzdelmei Feudalizmus áldásai. Visszaesés. Ébredés 161

Útmutató. Társadalmi, gazdasági, charitativ tevékenység. Szociológiai könyvek. Iskolák..... 163